بسم اللہ الرحمن الرحیم

الوف ستائش وصنوف نیائش مر احدی را سزد کہ گلستان فضل وکمال را
بریاحین فصاحت وبلاغت پیراستہ وچمنستان معانی وبیان را برشح قطرات
نکات ادبیہ آراستہ وانواع صلوات واقسام تحیات اورنگ نشینی را زیبا کہ
سریرا انا افصح العرب والعجم وسندا وتبیت جوامع الکلم بجناب اقدس او سزا
اللہم صل وسلم علیہ وعلی آلہ واصحابہ اجمعین اما بعد بیچدان خاکپای طالبان فنون
عربیہ ومشتاقان مخدرات ادبیہ ابو الفضل محمد اسحق بن عالم نحریر فخر العلماء
بدر الفضلاء مقبول بارگاہ یزدان جناب مولانا غلام رحمن صاحب دام فیضہ
المنان نظام پوری من مضافات شہر اسلام آباد غفر اللہ لہما می گوید کہ ہنگامیکہ این
خاکسار در جماعت سال چہارم مدرسۂ عالیہ کلکتہ درس گیر بود درس قصائد
سبعۂ معلقہ از جناب کاشف دقائق معقول ومنقول وحلال حقائق فروع و
اصول وعالم برموز نکات ادبیہ صاحب قوت قدسیہ حضرت مولانا میر محمد صاحب
مدرس مدرسۂ عالیہ کلکتہ می گرفتم وحضرت ایشان کنہ عبارات ورموز اشارات
ومستحسنات صناعات را کہ نہ در کدامی شرح یا حاشیہ از ان اثری وحل معانی

کشف وقائق ادبیه بدون آن میسری بیان می فرمودند و تشنه کامان را از زلال
بیان صافی خود سیراب می کردند اکثر در دل این حقیر می مایه خطور میکرد که اگر این
مخدرات نایاب را بر منصهٔ تبیان جلوه داده چشم منتظران را خنک بخشیده آید
هر آئینه فائدهٔ عام و مفید انام خواهد بود لیکن کم مائگی و تشتت بالی خود مانع آن
می شد اما بعد فراغ از تحصیل و سپس استخاره و استجازه از ملهم غیبی چنان هدایت
آمد که بفحوای مقولهٔ حضرت مولانا جامی رحمة الله علیه شعر

بیا جامی رها کن شرمساری ز صاف و درد پیش آر آنچه داری

بنا بران متوکلا علی الله کمر همت بران چست بسته اصل ترجمه و حل مطالب از
شرح مولوی عبد الرحیم صاحب صفی پوری و مولوی ابی عبد الله الحسینی الزوزنی
اخذ کرده آن نکات و اشارات را بدان ضم نموده حتی المقدور در حل ترکیب
ضروریه پی بردم و بنظر کیمیا اثر جناب استاذنا مولانا مشار الیه صاحب پیش کردم
حضرت ایشان بعد امعان نظر و تعمق فکر بجواب احسنت سرفراز فرمودند و
پسندیدند هویدا باد که شیوهٔ شعرای عرب چنان بود که چون قصیدهٔ رشیقه را از
پردهٔ عدم بر منصهٔ وجود جلوه نما میکردند آن را بخانهٔ کعبه معلق می نمودند بدعوای
اینکه کیست که بجوابش اقدام نماید و این قصائد هفتگانه را از ان باعث معلقه
می گویند که کسی از جاهلیت به جواب شان نه پرداختند. اما چون دولت
اسلام رسید دعوی شان بانزال فرقان حمید باطل گردید و تاب دعوی نماند
زیرا چه فصاحت و بلاغت او از طوق بشری خارج و اعجاز او ظاهر و باهر
حاجت تحریر نیست - هکذا ذکر المولوی رشید النبی فی شرحه !

المعلقة الاولی

این قصیدہ از امرء القیس ست کہ ادرا الملک الضلیل گویند و او از کسیان زبان خود
و در فصاحت بر ابناء زبان فائق و بارع بودہ و نام پدرش حجر بن عمرو ست و او کندی
است زمانش مقدار چہل سال قبل از زمان سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم بود
کما قال ابن قتیبۃ فی الطبقات و بر دختر عم خود کہ عنیزہ نام میداشت عاشق بود و نام
عم او شرحبیل ست و درین قصیدہ بعنیزہ مذکورہ تشبیب نمودہ و جملہ ابیات قصیدہ اش
ہشتاد و یک ست و آن از بحر طویل ست کہ اصلش فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن
است کہ تقطیع مطلعش اینکہ

قفانب فعولن کمن ذکرا مفاعیلن حبیب فعولن ومنزل مفاعیلن

قِفَا نَبْكِ مِنْ ذِكْرَى حَبِيبٍ وَمَنْزِلِ ۔ بِسِقْطِ اللِّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلِ

شرح قفا ای اعینانی او قفا واسعدانی علی البکاء عند تذکری حبیبا و منزلہ الذی ہو بمنقطع الرمل المعوج
ہذہ المواضع الاربعۃ الدخول و الحومل التوضح و المقراۃ منور باد کہ قولہ قفا صیغہ امر از وقوف
یا واحد ست با نون خفیفہ در اصل قفن بود نون در حال وصل بالف منقلب گشت اجراء للوصل
علی الوقف و این کثیر الوقوع ست در نظم باشد مثل قول اعشی۔ و صل علی حین العشیات و الضحی
ولا تحمد المثرین و اللہ فاحمدا ای فاحمدن خواہ در نثر کما فی قولہ تعالی لنسفعا یا تثنیہ است خطاب
بواحد و این در محاورہ عرب بسا واقع ست کما فی قولہ تعالی القیا فی النار والخطاب لخازن النار فقط

لغات لہ از بکی یبکی بکاء بکار بالضم والمد گریہ بیآواز و بالقصر گریہ چشم با دیدن اقال سکینہ و کہیت علیہ کریتہ بالتشدید کذلک
ابکار گریانیدن و مباکاۃ باہم گریستن تباکی گریہ در وغ نمودن بکی بالفتح بسیار گریندہ بکی بالضم گریندگان ۱۲ صص
سلہ حبیب بالمعنی محبوبہ در فعیل مذکر و مؤنث و واحد و جمع یکسان ست و این جا غنیاقہ مراد ست و حبیب عاشق ۱۲

قيل خاطب صاحبيه. وقال المبرد ان التثنية للتاكيد والاصل قف قف يعني الالف فيه الة على ان المراد تكرار اللفظ فارسی ای هر دو یاران من بایستید تا بگریم از یاد آوردن معشوقه وخانه او که واقع ست ببیابان ریگ تودهٔ کج میان مواضع دخول وحومل وتوضح ومقراة یعنی مرا بگریه اعانت کنید وتوقف فرمائید که از یاد آوری حبیبه گریم وبنالیم وبجهت یاد منزل او که بر ریگ تودهٔ کج که میان این چهار موضع واقع ست گریه کنیم فائده اصل این تشبیب[۵] اینکه دستور بادیه نشینان عرب چنین ست که در جای نزول میکنند چون آنجا صحرا از گیاه خالی باشد بمقام دیگر کوچ میکنند ومکانات شان ویران باقی میماند شعراء عرب که ذکر غم مهجوری میکنند تذکره ویرانی صحرای حبیبه نهند مثل دخالی شدنش از اهل خود بجهت کوچ شان از انجا ذکر میکنند که باعث مزید توحش واندوه است

لِمَا نَسَجَتْهَا مِنْ جَنُوبٍ وَشَمْأَلِ[۵۳]	۳	فَتُوضِحَ فَالْمِقْرَاةِ لَمْ يَعْفُ رَسْمُهَا
علة لعدم العفاء ۱۲ آمد ورفت کرد ۱۲ باد جنوبی ۱۲ باد شمالی ۱۲		عطف على الدخول ۱۲ موضع ۱۲ ناپدید نشد ۱۲ نشانه دار ۱۲

عربی لم ينمح ولم يذهب اثرها لانه اذا غطاها احد الريحين بالتراب كشفت التراب الاخرى عنها

فارسی ناپدید نه شد نشان آن منزل بسبب آنکه آمد وشد کرد در آن باد جنوبی وشمالی۔

یعنی شاعر حدود دار معشوقه را بیان کرده میگوید که بعلت اختلاف بادهای جنوبی وشمالی آثار آن دار محو نگشته زیرا که چون حد الريحين از گردها آنرا بپوشاند دیگر آثارش را پدید سازد بادهای دیگر از اطراف دیگر آمده آن گردها را می برد وآثارش را منکشف نماید وهم تواند که مطلب اینچنین باشد که آثار آن دار ناپدید گشته است اما باعث ناپدید شدن صرف باد نیست بلکه دیگر چیزها است

لغات [۵۱] تشبیب صفت محبوب کردن در غزل گفتن در بیان عشق خود. و آن چهار گونه است اول ذکر صفات محب مثلا شیفتگی ولاغری واندوه وغیره ثانی ذکر صفات محبوبه که آنها اسباب محبت است برابر ست حسیه باشد یا معنویه اول مثل سرخی رنگ و نیکوئی قامت وغیرهما وثانی مثل حیا ووقار وغیرهما ثالث آنچه بهر یکی از محب ومحبوب طلب دارد مثل فراق ووصال ووفا واخلاف ونحو ذالک رابع ذکر آنچه بملامت گران ورقیبان تعلق دارد وهکذا ذکر الشیخ العلامة ابراهیم الباجوری فی الاسعاد علی بانت سعاد وعادت شعرا چنین است که بجانب خود تشبیب نمایند حقیقة باشد خواه ادعا چنانچه امرء القیس بعنیزه تشبیب نموده وطرفه بخوله وزهیر بام اوفی ولبید بنوار وعمرو بن کلثوم بام عمرو وعنتره بعبله وحارث بن حلزه باسماء ۱۲ [۵۲] نسج در اصل بمعنی بافتن وانیجا استعاره نموده است از آمد ورفت باد جنوبی وشمالی ۱۲ [۵۳] شمأل فیه عشر لغات شمال. وشمال. وشمل. وشمأل. وشامل. وشمال. وشمول. وشملل. وشمیل. وشمل جمع شمالات وهی الريح التی تهب من قبل الحجاز وما استقبلک عن یمینک وانت مستقبل الکعبة والصحیح انه ما مهبه بین مطلع الشمس وبنات النعش ۱۲ قاموس ---

چون بارش وغیرہ۔ جناب مولانا استاذی میر محمد صاحب دام فیضہ فائدہ مراد از نسج الریحین اختلاف آن هردو بردار و پوشیدن یکی دار را بخاک و دیگری دور کردن خاک را از وی۔

وقیعانها کأنه حب فلفل	۳	تری بعر الآرام فی عرصاتها
زمین پست و ہموار ۱۲ — جمع حبہ دانہ ۱۲ — سیاہ مرنج ۱۲		پشک ۱۲ — آہوان سفید ۱۲ — صحن خانہ ۱۲

عربی تری ایها المخاطب روث الظبا البیض فی ساحتها ستیتا ملقی علی القیعان کانه لسواده و تفرقه یری مثل حبوب الفلفل فارسی ای مخاطب می بینی پشکهای آہوان سپید را در صحن خانه و زمین ہموار آندار گو یا کہ آن پشک دانہ سیاہ مرچ ست یعنی سرای مذکورہ کہ جای معشوقان بود اکنون چنان ویران شدہ است کہ بجز آہوان و پشک شان چیزی بنظر نیاید۔ و باشد کہ این مبالغہ بود در ویران شدن آن مکان یعنی آن جا کسی ز جنس انس و وحش بنظر نمی آید تا آنکہ پشک آہوان آنجا بمثابہ بلبل سیاہ ست در ندرت یعنی وحش هم آنجا نیست چہ جائیکہ انیس و بگلستان خار هم نماندہ چہ جای گل۔

لدی سمرات الحی ناقف حنظل	۴	کأنی غداة البین یوم تحملوا
ظرف لناقف ۱۲ — درخت طلح ۱۲ — شکنندہ ۱۲ — اندرائن ۱۲		سحر ۱۲ — فراق ۱۲ — کوچ کردند ۱۲

عربی انی کنت غداة الفراق یوم ارتحالهم عند سمرات الحی کرجل یکسر الحنظل یخرج حبه فارسی گویا کہ من بصبح جدائی روزیکہ کوچ کردند نزدیک درختان طلح دہ شکنندہ حنظل بودم یعنی بروز جدائی شان کہ محبوبہ ام درمیان آنها بود زار زار میگریستم و از چشم من سیلان سرشک چنان روان بود کہ از چشم مرد شکنندہ اندراین۔ چہ مقررست چون کسی حنظل و پیاز را

لغات ۱ آرام بمد همزہ اول جمع رئم المبنی آهوی سفید و این جمع علی القلب ست و قیاس ارآم بہ همزہ ثانی ۱۲ ۲ قیعان جمع قاع زمین پست ہموار انواع هم جمع آن آمدہ و قیعة واحد و بعضی گفتہ اند کہ قیعة نیز جمع قاع ست ۱۲ ۳ فلفل درین دو لغت ست بضم هردو فا و کسرہ هردو بمعنی مرچ ۱۲ ۴ غداة بالضم میان طلوع فجر و شمس لیقال تثنیة غدوة بلا تنوین لانها معرفة ... جمع غدو بضمتین بامداد کردن نقیض رواح غدو بالفتح والمد طعام چاشت خلاف عشا اغتدا بامداد کردن ۱۲ ۵ سمر بالفتح و ضم میم جمع سمرة درخت طلح و آن درختی ست خاردار و برگ کہ در ریگستان می باشد سمر بالفتح و ضم میم هم جمع سمرہ اسم ... بضم میم جمع قلت ۱۲ ۶ نقف شکستن حنظل و بیرون آوردن دانہ اش ۱۲۔

بسبب تلخی آنہا از دیدہ اش بی اختیار اشک کثیر روان شود۔

يقولون لا تهلك اسى وتجمل	٥	وقوفا بها صحبي على مطيهم
حال ١٢ — غم و اندوہ ١٢ — بالصبر ١٢		منصوب على الحال من نبك ١٢ — جمع صاحب ١٢ — ناقہ سواری ١٢

اعراب قولہ وقوفا منصوب على الحال من قولہ نبک۔ وجملۃ يقولون حال من قولہ صحبي ويجوز ان يكون وقوفا حال من ضمير يقولون فعلى هذا التقدير قولہ يقولون حال من قولہ نبک۔ وقولہ اسى منصوب على انہ مفعول لہ لقولہ لا تهلك يعني قفا نبک في حال وقف اصحابي مراكبهم على راسي يقولون لي لا تهلك من الحزن وتجمل بالصبر۔ فارسی ایستادہ شوید کہ از یاد دوست گریہ کنیم درحالیکہ ایستادہ کنندگان اند یاران وہمنشینان من دران جا بر سر من سواری خود را درحالانکہ میگویند مرا کہ ہلاک مشو بجہت فرط اندوہ وصبر جمیل اختیار کن یعنی یاران من درانجا نصیحت میکنند ومی گویند کہ شکیبائی کن وصبر نما وخود را باندوہ وملال ہلاک مکن۔

فهل عند رسم دارس من معول	٦	وان شفائي عبرة مهراقة
استفہام انکاری ١٢ — دارس کہنہ ١٢ — بیان احد ١٢		ای کیف لا ابکی وان شفائی ١٢ — سرشک ١٢ — ریختہ شدہ ١٢

عربی كيف لا ابكي وان شفائي من دائي ونجاتي مما دهمني من الهم يكونان بدمع اصببه فقال هل موضع بكاء او معتمد عند رسم قد اندرس وهذا استفهام انكاري يعني لا طائل تحت البكاء

لغات ١ صاحب یعنی یار وہمنشین جمع آن صحب بالفتح مثل راکب ورکب وصحبۃ مثل فارۃ وفرہۃ وصحاب مثل جایع وجیاع وصحبان مثل شاب وشبان۔ واصحاب جمع صحب مثل فرخ وافراخ واصاحیب جمع اصحاب یقال فی الندا ریاصاح چنانچہ درشعر امرء القیس اصاح تری برقا اکر ای یا صاحبی ١٢ ص ٢ مطیۃ بارگی وجمع آن مطایا ومطی ومطیات می آید وبارگی را مطیہ ازان گویند کہ برمطا آن سوار شوند یعنی برپشت آن وبعضی گفتہ اند کہ مطیہ مشتق از مطو ست وہو المد فی السیر چونکہ بارگی در سیر کشیدہ شود لہذا آنرا مطیہ گویند ١٢ شرح زوزنی ٣ عبرۃ بالفتح اشک باریدن وگرمی وسوزش چشم وجمع آن عبرات ونیز بقلب عبر مثل بدرۃ وبدر ١٢ ٤ مہراق بفتح الہا راند اہراق یہریق واصل ہراق یہریق اراق یریق ست واصل اراق اریق واصل یریق یریق واصل یریق یاریق پس ہمزہ را ہا بدل ساختند بجہت ثقالت اجتماع ہمزتین در اریق کہ صیغۂ مضارع متکلم ست۔ وگاہ الف ہا جمع شود چون اہراق یہریق اہراقا فہو مہرق وذلک مہراق بسکون الہا ردا التحریک ١٢ شرح عبد الرحیم ٥ درس دردن ناپدید شدن نشان وناپدید کردن لازم ومتعدی۔ درس بالکسر درس جامۂ کہنہ درسان جمع ١٢ ص ٦ معول یعنی بکی یقال العول الرجل وعول اذا بکی رافعا صوتہ وایضا بمعنی معتمد وفریاد رس ١٢ شرح عبد الرحیم وزوزنی۔

في هذا الموضع لانه لا يرد حبيبا او ليس في هذا الموضع من يعتمد عليه ويفزع اليه فارسی حالانکہ
شفاہی من اشک ریختہ است پس آیا ہست نزدیک نشان دار کہنہ جای گریہ یا کسی کہ
بروی اعتماد کردہ شود بگریہ خویش یعنی اگرچہ رفیقان من از نالہ وگریہ منع می کنند مگر
چگونہ نگریم حالانکہ تندرستی من از رنجوری عشق اشک ریختہ است چراکہ از نالیدن اندوہ
وملال دور می شود ودل حزین تسلی یابد باز شاعر بہوش آمدہ وتامل نمودہ می گوید کہ آیا
در گریستن اینجا فائدہ متصورست نی نی بل بی سود چہ آن جا نہ جای بکاست ونہ کسی ست
کہ بر گریہ من ترحم کند البتہ اگر یاران من آنجا مقیم بودندی گریہ من آن جا مفید بودی د
لیکن کہ بل برای تحقیق باشد یعنی اینکہ بیشک نزدیک رسم دار کہنہ جای گریہ است یعنی چگونہ نہ
نگریم حالانکہ تسلی بخش من اشک ریختہ است پس باید کہ اینجا نالم چہ البتہ اینجا جای گریہ است

وجارتها ام الرباب بماسل	۷	كدأبك من ام الحويرث قبلها
مبدل منہ ۱۲ ہمسایہ ۱۲ بدل ۱۲ ظرفیہ ۱۲		خطاب بنفس خود ۱۲ عنیزہ ۱۲

عربی عادتك في حب عنيزة كعادتك في حب ام الحويرث وام الرباب قبل عنيزة التي
شغفت بحبها الآن فارسی عادت تو در عشق عنیزہ مثل عادت تست از عشق ام حویرث
کہ پیش از عشق او بود وہمچون عادت تست از عشق ہمسایہ ام حویرث کہ مسماۃ بام رباب
است در کوہ ماسل یعنی شاعر بنفس خود خطاب کردہ میگوید کہ بہرہ حرمان نصیبی و رنج
کشی تو در حب عنیزہ ہمچنان ست کہ پیش ازین در عشق ام حویرث وام رباب بود در ماسل
یعنی چنانچہ از عشق شان ہمیشہ رنج وملال بردی وفائدہ نبرداشتی ہمچنین از عشق عنیزہ
رنج میبری وبعضی گفتہ کہ قولہ کدابک مفعول لقولون کہ در بیت دوم ہاست باشد

لغات لہ داب خلیقة شنشنة ہجیری شیمہ ـ دیدن سجیة سلیقة ـ غریزة جبلة طبیعة بلنیة نسیسة ـ خریبہ خلق ـ وسیقة نحیحة
خصلة خیطلة نقیبة ـ بحیرة بجلیة ـ توس خیم شمال ـ ادب ـ عادت ہمہ الفاظ بمعنی خوی ۱۲ شرح وہم داب بمعنی رنج کشیدن وکوشش
درکار ۱۲ علہ قولہ کدابک الخ خبر لمبتدا محذوف ای دابک الخ ۱۲ منہ ماسل بفتح سین نام کوہ ۱۲ ❊ ❊ ❊ ❊ ❊

یعنی یاران من آنجام اکب خود را ایستاده کرده میگفتند که شکیبائی کن و گریه مکن بعد از آن بحسرت از روی شفقت گفتند که حظ تو از عشق عنیزه همچنان است که از عشق ام حویرث و ام رباب بود در کوه ماسل

	۸	
إِذَا قَامَتَا تَضَوَّعَ الْمِسْكُ مِنْهُمَا	۸	نَسِيْمَ الصَّبَا جَاءَتْ بِرَيَّا الْقَرَنْفُلِ

عربی اذا قامت ام الحویرث وام الرباب انتشرت ریح المسک منهما کنسیم الصبا اذا جارت بریح القرنفل فارسی چون ایستادند هر دو محبوبه ام الحویرث و ام الرباب منتشر شد بوی مشک از ایشان مثل باد صبای که آورده باشد بوی خوش میخک را یعنی بوی خوش هر دو محبوبه را ببوی خوش باد صبا که بر میخک وزیده خوشبوئی می آرد تشبیه داده میگوید که بوی ایشان همچون مشک است بوقت ایستادن از ایشان چنان می وزد که نسیم بر قرنفل وزیده نکهت آن را در جوانب عالم منتشر نماید

	۹	
فَفَاضَتْ دُمُوْعُ الْعَيْنِ مِنِّيْ صَبَابَةً	۹	عَلَى النَّحْرِ حَتَّى بَلَّ دَمْعِيْ مِحْمَلِيْ

عربی فسالت دموع العین منی لشوقی الیهما ولفرط وجدی بهما علی نحری حتی بل دمعی علاقۃ سیفی فارسی پس روان شد اشکهای چشم من بجهت سوزش عشق آن هر دو محبوبه بر پیش سینه ام تا آنکه تر ساخت سرشک من دوال شمشیر مرا یعنی چون حسن و جمال هر دو محبوبه ام حویرث و ام رباب بدین مشابه است پس جاری شد اشکهای چشم من بسبب سوزش عشق شان در تنگ دلی من از آن بر بالای سینه من تا آنکه تر نمود اشک من دوال شمشیر مرا یا اینکه چون یاران من از گریه منع کردند و گفتند که نصیب تو از عشق عنیزه جز رنج والم چیزی نیست پس بی اختیار اشکهای چشم از سوزش عشق عنیزه بر سینه من چنان روان شد که دوال شمشیر را تر نمود -

لغات ۸ نسیم باد نرم از نداره و غیره چیزیکه بوی خوش دارد ۱۲ نخیابان ۱۲ غیاث ۵ صبا بالفتح والقصر بادیکه از طرف مشرق وزد بعضی گفته اند مشرقی که در ایام بهار وزد ۱۲ غیاث ۱ دموع جمع دمع سرشک سرشک باریدن چشم . دمعہ قطرۂ سرشک - دماع بالضم آب چشم که از علتی یا از پیری باشد - دمع بفتحتین نشان و اثر آب چشم بر رخسار ۱۲ ص ۲ عین چشم مؤنث اعین - عیون اعیان جمع آن و تصغیر آن عیینه ۱۲ ص ۵ محمل دوال شمشیر محامل جمع و حمالہ بالکسر ایضا یعنی دوال شمشیر حمائل جمع ۱۲ ص

ولا سیما یوم بدارة جلجل	الا رب یوم کان منهن صالح

اعراب یجوز فی یوم فی قوله ولا سیما یوم الرفع علی ان ما موصولة بمعنی الذی والتقدیر ولا سی
الیوم الذی هو یوم والجر علی ان ما زائدة والیوم مجرور علی اضافة سی الیه فکانه قال لاسی یوم ای
ولا مثل یوم والنفی بسیما التخصیص عربی رب یوم صالح ظفرت فیه بوصال النساء وفزت فیه بعیش ناعم
منهن ولا یوم من تلک الایام مثل یوم دارة جلجل فانه کان احسن الایام والتها فارسی آگاه باش که
بسیار روز خوش و نیک بود از وصال معشوقان ونیست در روزهای زنان ایام مانند یوم دارة جلجل
یعنی شاعر بنفس خود خطاب کرده میگوید که آگاه باش فقط ایام اندوه وملال یاد منما بلکه ذکر ایام
خوش وخرم را بزبان آر چه بسیار روز از محبوبان گل اندام وسیمینان خوش خرام خوب ونیک
بود خصوصا روزی که بدارة جلجل از وصال عنیزه ثمرهٔ مراد برچیده بودی که آن روز بهترین روزها
بود وقصه اش اینکه امرء القیس بر عنیزه سخت شیفته بود وبوصالش فائز نمی شد روزی زنان
قبیله بروز کوچ بدارة جلجل رفتند امرء القیس ازین معنی آگاه شده از مردمان تخلف نموده
پیش از رسیدن زنان مذکوره بدانجا رسیده پوشیده ماند چه می دانست که چون ایشان بآب
میرسند غسل میکنند وزنان مذکوره که دوشیزگان بودند وعنیزه میان ایشان بود آنجا رسیدند وجامهای
خویش کشیده اندرون آب رفتند امرء القیس که بکمینگاه نشسته بود از ان مکان بیرون آمده جامهای
شان جمع نموده بر آنها نشست وسوگند کرد که جامهای شما نخواهم داد مگر اینکه برهنه سوی من از
آب بیرون آئید پس زنان مذکوره زبان دراز با وی مخاصمت نمودند هر چند انکار بسیار کردند لیکن سود ندید
ناچار زنی از ایشان که نسبت شان شرم کم میداشت سوی وی بیرون آمد امرء القیس جامهاش بر وی
انداخت پس جمله زنان یک یک شده بیرون آمده جامهای خویش گرفتند مگر عنیزه که از آب
بیرون نیامد وانکار کرد امرء القیس قسم داد که لباس وی بدهد وا وانکار کرد وگفت ای خبیث

لغات ۱ رب در کلام عرب رب برای تقلیل موضوع ست وکم برای تکثیر گاهی رب را در تکثیر بر کم حمل کنند
چنانچه کم را در تقلیل بر رب حمل کنند ۱۲

مهمان ایشان ہست تراکہ انچہ زنان باقیہ کردند توہم بکن آخر چون چارہ ندید از انجا بیرون آمد امرء القیس ازدر الیس و بیش برہنہ دیدہ جامہ اش حوالہ نمودہ چون جامہای خود پوشیدند امرء القیس را ملامت کردند و گفتند کہ مارا گرسنہ کردی و از قبیلہ ما باز داشتی پس امرء القیس گفت کہ اگر ناقہ سواری خود بجہت شما ذبح کنم شما تنا دل خواہید کرد گفتند کہ بلی پس ناقہ خود ذبح نمود و زنان مذکورہ ہیزم ہم آوردہ گوشت بریان نمودہ خوردند و ہمراہ امرء القیس مشکیزہ پر از شراب بود ایشان را نوشانید ہنگامیکہ زنان مذکورہ ارادہ کوچ کردند پالان شتر مادہ اش مع دیگر اسباب بر شتران خویش بار کردند و عنیزہ او را بعد از ساجت بسیار و سفارش زنان میان کوہان و گردن شتر خویش طوعًا و کرہًا سوار نمود۔ الی ہذا اشار الشاعر بقولہ ویوم الخ ۔

وَيَوْمَ عَقَرْتُ لِلْعَذَارَىٰ[1] مَطِيَّتِي ‖ ١١ ‖ فَيَا عَجَبًا مِنْ كُورِهَا الْمُتَحَمَّلِ

(عقرت ١٢ زنان دوشیزگان ١٢ ای ناقتی ١٢ — ای یا قوم اشہدوا عجبی ١٢ رحل ١٢ ای پالان بر کران مطیہ ١٢ موصوف ١٢ صفت ١٢ ای المحمل ١٢)

اعراب قولہ یوم مبنی علی الفتح مع کونہ معطوفا علی مرفوع او مجرور وہو یوم بدارۃ جلجل لما اضافتہ الی المبنی وہو قولہ عقرت آلالف فی قولہ یا عجبا بدل من یاء المتکلم اصلہ یا عجبی المنادی محذوف تقدیرہ یا قوم اشہدوا عجبی ۔ ویاء الاضافۃ یجوز قلبہا الفا فی النداء نحو یا غلاما فی یا غلامی عربی ہذا الشاعر فضل یوم دارۃ جلجل ویوم عقر مطیتہ للابکار علی سائر الایام الصالحۃ التی ظفر فیہا بوصال حبائبہ ثم تعجب من حملہن رحل مطیتہ بعد عقرہا لہن فقال یا قوم اشہدوا عجبی من رحلہا المحمول علی مطیہن فارسی وخصوصا روزی کہ ذبح نمودم برای زنان دوشیزگان ناقہ خود را پس ای عجب من از پالان ناقہ کشتہ کہ بر داشتہ شدہ است بر سواری ایشان یعنی شاعر یوم دارۃ جلجل را کہ یوم ذبح نمودن ناقہ خود برای دوشیزگان بود بر سائر ایام وصال محبوبان فضیلت دادہ میگوید کہ روزی بدارۃ جلجل برای دوشیزگان ناقہ خود را ذبح نمودم و ایشان پالان آن ناقہ را بر بارگی خود بر داشتند

لغات [1] عذاری جمع عذراء دختر دوشیزہ زن باکرہ و دختر دوشیزہ را عذراء از آن گویند کہ مجامعت با او متعذر تمام دارد یعنی دشوار است ١٢ غیاث

بہترین روزیست از جملہ ایام وصال محبوبان بازمیگوید بسیار تعجب من ست بر اینکہ پالان واسباب ناقہ غیر پور از نان بارکرہ بسوار یہای خود بارگروندیدہ وی من رحلہا المتحمل والتحمل الحمل کمپرمیبہ الز وزنی

فظلّ العذارى يرتمين بلحمها ای یرمین ۱۲ ابکار للتعدیۃ ۱۲	۱۲	وشحمٍ كهدّاب الدمقس المفتّل پیہ ۱۲ شحوم جمع ۱۲ ریشہ زرد جامہ ۱۲ ابریشم سفید ۱۲

ع و بی حین عقرت مطیتی للعذاری فجعلن یرمین بعضہن الی بعض اشواء اہا مزاحًا ونشاطًا و یرمین شحمہا الذی ہو کہداب الابریشم الابیض المفتول الذی یبالغ فی فتلہ فارسی پس ہمہ روز دوشیزگان می انداختند گوشت آن ناقہ را و ہم پیہ آنرا کہ مانند ریشہای ابریشم سفید یا سخت تافتہ شدہ یعنی ایشان گوشت آن ناقہ را بانبساط تمام میخوردند و از روی مزاح و نشاط گوشت و پیہ آن را بر یکدیگر می انداختند

فقالت لك الويلات إنك مرجلي لی ۱۲ جمع ویلہ شدت عذاب ۱۲		ويوم دخلت الخدر خدر عنيزة عطف ۱۲ علی یوم عقرت ۱۲ ہودج ۱۲ بدل ۱۲

اعراب قولہ خدر عنیزۃ بدل من الخدر ۔ وقولہ عنیزۃ منصرف اضرورۃ الشعر الا بی غیر منصرف لکونہا معرفۃ وتانیثا ۔ وقولہ لک الویلات جملۃ معترضۃ دعاء منہا لہ فی معرض الدعاء علیہ ع و بی ولا یوم من تلک الایام الصالحۃ مثل یوم دخلت خدر عنیزۃ فدعت لی وقالت انک تصیرنی راجلۃ لجرحک ظہر بعیری فان ہذا الیوم ایضا من احسن الایام وافضلہا فارسی وخصوصا روزی کہ داخل شدم ہودج را کہ ہودج عنیزہ است پس بمن گفت خرابی باد مر ترا کہ بدرستیکہ تو پیادہ کنندہ منی یعنی نیست روزی از ایام صالحہ کہ از وصال محبوبہ متمتع شدم خوشتر مثل روزیکہ در ہودج عنیزہ بودم واو از بعض کارہای من مثل بوس و کنار وغیرہ تنگ آمدہ گفت کہ وای باد بر تو کہ تو با من این شوخیہای کنی و مرا پیادہ

لغات ۱ خدر بالکسر پردہ کہ برای جاریہ در اطراف خانہ کشیدہ میشود ۔ خدر در اخدار ۔ جمع واخادیر جمع آنہا خدرہ زن پردہ نشین ومنہ قولہم خدرت الجاریۃ وجاریۃ مخدرۃ ای مقصورۃ فی خدرہا لا تبرز ومنہ دبیشہ ومنہ خدر الاسد ولیث خادر ای شیر در بیشہ ۔ اخدار مقیم بودن مرد در اہل خود و شیر در بیشہ و ماندن آشیانہ خود و خدر یعنی ہودج نیز آید و در این بیت مراد ہودج ست ۱۲ (صراح) رزدزنی ۲ یقال رجل الرجل یرجل رجلا فہو راجل ای جلۃ ای صیرتہ راجلا ۱۲ ازوز

نمودن می خواہی کہ پشت شترم رادیش کردی پس ناقہ من متحمل این بار نیست دنہ من نزدیکی تو می خواہم پس ناچار پیادہ رفتن من ضروری ست۔

تَقُوْلُ وَقَدْ مَالَ الْغَبِيْطُ بِنَا مَعًا در حین حال ۱۲ ہودج ۱۲ الباء لملابسۃ ۱۲	۱۴	عَقَرْتَ بَعِيْرِيْ يَا امْرَأَ الْقَيْسِ فَانْزِلِ جراحت ۱۲ ای ظہر بعیری ۱۲ البعیر من

عربی کانت عنیزۃ تقول لی فی حال امالۃ الہودج ایانا ادبرت ظہر بعیری یا امرأ القیس فانزل من البعیر فارسی میگفت عنیزہ درحالیکہ بیک جانب خمانیدہ ہودج ما ہر دو را مجروح ساختہ کردی پشت شترم را ای امرأ القیس پس فرود آ از پشت آن یعنی چون در ہودج عنیزہ داخل شدم و بار ہر دو کس یک جانب فتاد و ہودج ازان جانب کج گشت عنیزہ بمن گفت ای امرأ القیس پشت شترم راخستہ کردی پس فرود آ ای از ہودج و دور شو۔

فَقُلْتُ لَهَا سِيْرِيْ وَاَرْخِيْ زِمَامَهٗ فرو گذار ۱۲ مہار شتر ۱۲		وَلَا تُبْعِدِيْنِيْ مِنْ جَنَاكِ الْمُعَلَّلِ میوہ چیدہ ۱۲ مکرر ۱۲

عربی فقلت للعشیقۃ بعد ما امرتنی بالنزول سیری وارخی زمام البعیر ولا تبعدینی من جناک الذی اکررہ اوالذی یلہینی فارسی پس گفتم اورا کہ سیر کن و بگذار و سست کن مہار شتر و دور مکن مرا از میوہ وصال خویش کہ مکرر ست یعنی چون عنیزہ مرا گفت کہ از شترمن فرود آی پس بجواب او گفتم تو برفتن مشغول باش و مرا دور مکن از میوہ وصال خود کہ مکرر می چینیم از گلستان حسن وجمال تو یا کہ معلل بکسر لام باشد از علل بمعنی باز داشت یعنی مرا از میوہ وصال تو کہ باز دارندہ از جملہ درد و غم ست

لغات ۱۵ غبیط زین ہموار نام زادی و پالان شتر کہ بر دی ہودج بندند و بعضی گویند نوعی از ہودج ست بہر حال اینجا مراد ہودج ست غبط بضمتین جمع ۱۲ صراح ۲۵ عقر بالضم والفتح خستہ کردن عقیر نعت منہ و قوم عقری مثل جریح و جرحی ۔ و منہ کلب عقور ای جراح ۔ ولا یقول فی ذی الروح الا عقور و فی قولہم سرج عقر بالضم و فتح القاف و عقرۃ و معقر ای یعقر الظہر یعنی زدن ستور و ناقۃ عقیر نعت منہ و خیل عقری ۱۲ صراح ق ۳۵ بعیر بمنزلہ انسان ست یعنی مذکر و مؤنث ہر دو را شامل ست ۔ و جمل بمنزلہ رجل و ناقہ بمنزلہ امراۃ و سقب بمنزلہ صبی و حائل بمنزلہ صبیۃ ۔ و حوار بمنزلہ ولد ۔ و بکر بمنزلہ فتی و بکرۃ بمنزلہ فتاۃ و قلوص بمنزلہ جاریۃ ۱۲ ص ۴۵ ارخاء فرو گذاشتن و سست کردن ۱۲ ۵۵ جنی میوہ کہ از درخت چیدہ می شود در ین جا مراد بوس و کنار و غیرہ ۱۲ ۶۵ معلل مکرر یقال علہ فذاکر سقیہ التعلیل للتکثیر و التکریر و ایضا بمعنی ملہی من قولک عللت الصبی لہٰذا کہ ای باز داشتم کودک را بغذا کہ از گریہ ۱۲ ۔

ودر مکن فائده درین بیت حسنی ست که شاعر معشوقهٔ خود را بمنزلهٔ درخت قرار داده وهر چیز بوس وکنار
اندر گرفتن بمنزلهٔ میوهٔ شمرده - ویروی المعلل بفتح اللام وکسرہا ۱۲ زوزنی وعبد الرحیم

فالهيتها عن ذي تمائم محول	۱۶	فمثلك حبلى قد طرقت ومرضع
بازداشتم ۱۲ جمع تمیمه ۱۲ بچه یکساله ۱۲		ای رب مثلک فی الحسن والکمال ۱۲ بشب آمدم ۱۲ زن شیرده ۱۲

عربی فرب امرأة حبلى قد اتيتها ليلا ورب امراة ذات رضيع قد اتيتها فاشتغلت بها عن ولدها
رضيع علقت عليه العوذ وقد اتى عليه حول كامل فارسی پس بسیار حسینان مانند تو که زنان باردار
بودند بشب نزد ایشان رفتم وبسا زن شیرده که نزد ایشان آمدم وبازداشتم اورا از کودک
یکساله اش که خداوند تعویذات ست یعنی مرا از وصال خویش ودر مکن چه این کار نه تنها
از تو می خواهم بلکه از وصال بسیار زنان باردار که بر دان رغبتی ندارند محظوظ شدم وهم بسا زن
شیرده که ایشان را بر دان میلی نباشد والفت مادری بر کودکان بسیار بود باوجود آن وجه المراد دوست
داشته بمن پرداختند واز خود بازرفتند پس تو که چنین نیستی بلکه دوشیزه هستی کی از من رهائی یابی -

بشق وتحتي شقها لم يحول	۱۷	اذا ما بكى من خلفها انصرفت له
ای نیمه بالائی تن ۱۲ ای شق اسفل ۱۲		زائده ۱۲ مرضع ۱۲ محول ۱۲

عربی اذا بكى الصبي من خلف المرضع انصرفت اليه بنصفها الاعلى فارضعته وتحتي نصفها الاسفل لم
تحول عنی فارسی هرگاه کودک آن شیرده پسش میگریستی نیمه بالائی خویش گردانیدی نصف اسفل که
زیر من بود از جای نگردانیدی یعنی باوجود یکه مادران را درین حال چیزی از کودکان مشغول
نگرداند تاهم آن شیرده بسبب گریه کودک در حصول مقصودم خللی روا نداشت ظاهرا این معنی
مراد شاعر نیست چه صریحا فحش ست واین عیب ست نزد جمیع شعرا خصوصا شعرای عرب واگر
همین معنی مراد بودی میتوانست که این مضمون کنایه ادا کند وگوید که اذا بكى من خلفها دارت بجه
دلم یک منها ما بين مولى - یا مانند آن وازعیب رهائی یافت پس ظاهر اینکه از شق

سله الهاء بازداشتن یقال لهيت عن الشيء الهى عنه لهيا اذا اشتغلت عنه وسلوت والهيته الهاء اذا اشغلته ۱۲ زوزنی
سله محول بروزن فاعل کودک سال گذشته یقال احول الصبي اذا تم له حول فهو محول ۱۲ س

گوشہ چشم و جانبی مراد ست لپس معنی اینکہ چون پسر او میگریست از پس پشت او میگرديد یعنی جانب او و بگوشہ چشم او بر انظر کرد و شق دیگر او یعنی یک خسارہ او زیر من یعنی زیر دہن من بود کہ نمیگردانید آن شق را از جانب من پس شاعر حال بوس و کنار بیان میکند چنانکہ فہمیدہ شد

عَلَيَّ وَآلَتْ حَلْفَةً لَمْ تَحَلَّلِ متعلق بتعذرت ۱۲ ای حلفت ۱۲ نہ گفت انشاء اللہ ۱۲	۱۸	وَيَوْمًا عَلَى ظَهْرِ الْكَثِيبِ تَعَذَّرَتْ منصوب علی الظرفیۃ ۱۲ تودہ ریگ ۱۲ دشوار شد ۱۲

اعراب والضمیر فی تعذرت الی عنیزۃ کما یدل علیہ الشعر الآتی - وحلفۃ منصوب علی المصدریۃ من آلت لانہا حلت محل الایلاء وعلی ہذہ العشیقۃ قد تشددت علی وتاخرت عن مرامی یوما علی ظہر الکثیب وحلفت حلفا لم تستثن فیہ انہا تہاجرنی وتفارقنی فارسی روزی عنیزہ بر پشت ریگ تودہ دشوار شد بر من وسخت گردید وسوگند قطعی کرد سوگندی کہ دران انشاء اللہ نگفت یعنی وقت مرام طلبی بر من سخت گردید وا از حصول مرام من بہانہ نمود وا از من باز ماند و بر مفارقت وعدم فوز مرام من سوگند قطعی خورد کہ دران انشاء اللہ نگفت بلحاظ اینکہ قسم او مستحکم گردد زیراکہ اگر در قسم انشاء اللہ گفتہ شود در استحکام آن فتور لازم آید و قسم قسم نماند

وَإِنْ كُنْتِ قَدْ أَزْمَعْتِ صَرْمِي فَأَجْمِلِي ای عزمت ۱۲ فراق وجدائی ۱۲	۱۹	أَفَاطِمُ مَهْلًا بَعْضَ هَذَا التَّدَلُّلِ نام عنیزہ ۱۲ ناز کردن ۱۲

اعراب والالف للنداء ومہلا ای مہل التدریب - وبعض منصوب علی المفعول لنیلا ان ہذا

لغات الکثیب ریگ تودہ الکثیب الکثبان والکثب جمع ست ۱۲ الایلاء والائتلاء والالتواء والتالی حلف کردن یقال آلی وائتلی وتألی اذا حلف ۱۲ [illegible] الایلاء الاسم والحلفۃ مرۃ منہ ۱۲ از ورنی التحلل است ثنا کردن یعنی انشاء اللہ گفتن در سوگند ۱۲ فاطم مرخم فاطمۃ است نام عنیزہ - وعنیزہ لقب او ست ۱۲ الادلال والتدلل والدل ناز و غنج نمودن - یقال دلت المرأۃ وادلت وتدللت والدلال اسم ست یعنی ناز - ۱۲ ص الازماع استوار کردن آہنگ سا بر کاری وثابت عزم بودن بر کاری وصلتہ بعلی ست - قال الخلیل یقال ازمعت علی امر فانا مزمع علیہ اذا ثبت علیہ عزمہ - وقال الکسائی یقال ازمعت الامر ولا یقال ازمعت علیہ وقال الفراء ازمعتہ وازمعت علیہ بمعنی مثل اجمعتہ واجمعت علیہ - زماع درستی عزم ۱۲ صراح - ش الصرم بریدن وسخن را قطع کردن یقال صرمت کلامی قطعتہ والاسم الصرم بالضم ۱۲ صراح -

بمعنی اہمل ویقال مهلا یا رجل وکذا الانثی والجمع والتثنیة عربی یا فاطمة وعی بعض لالک وان کنت قصدت فراقی فاجملی فی الہجران فارسی چون نوبت تا اینجا رسید گفتمش کہ ای فاطمہ بگذار بعض این نازنمائی را واگر بدرستیکہ تو از مہر جدائی من عزم بالجزم واری قطع مواصلت من آہنگ مصمم کردی لیس بروش نیکو کن ۔

وأنك مهما تأمري القلب يفعل	٢٠	أغرك مني أن حبك قاتلي

الالف للاستفہام اتی بہ للتقریر لا للاستفہام والمعنی قد غرک منی کون حبک قاتلی وکون قلبی مطیعا لامرک بحیث مہما امرتہ بشیٔ فعلہ ۔ وقیل الالف للاستفہام الانکاری یعنی لیس کذلک علی ما خیل الیک انک ما لکۃ زمام قلبی بل انا مالک زمام قلبی لا انت والانسب ہو الاول لان مثل ہذا الکلام لا یلیق فی النسیب الحبیب فارسی ہر آئینہ فریب دادہ است ترا از من این خیال کہ محبت تو کشندۂ من ست وتو مغرور گشتہ بر اینکہ ہر گاہ دلم را بچیزی بفرمائی ہمون وقت بجا آرد یعنی ترا غرور ست باینکہ حب تو در دلم بکمال رسیدہ است ومیدانی کہ ہر چہ خواہی کرد مارا مجال خلاف نخواہد ماند ہر چہ خواہی کرد چشم من بجا خواہد نمود وہر چہ خواہد فرمود ہمون لحظہ بجا خواہد آورد وازین باعث ہای بیجا وکرشمہای ناموزون میکنی ودر قطیعت من عزم میفرمائی ولکن ہمزہ برای استفہام انکاری بود برین تقدیر معنی اینکہ آیا مغرور گشتہ وفریب خوردہ واین چنین گمان بردہ کہ حب تو قاتل منست ودل من مطیع وفرمان توئی فی این ہمہ خیال محض تست بل زمام اختیار من بدست منست نہ بدست تو اما مطلب اول احسن والیق ست ۔

فسلي ثيابي من ثيابك تنسل	٢١	وإن تك قد ساءتك مني خليقة

قولہ ثیابی قیل اراد بالثیاب القلب وقد حملت علی القلب فی قولہ تعالی وثیابک فطہر والمعنی ان ساءک خلق من اخلاقی فاخرجی قلبی من قلبک ای انفارقہ ای ردی علی قلبی

لغات لہ سل کشیدن چیزی و برآوردن سپراہن ۱۲ لہ نسول افتادن پشم از ستور و پشر از طیر ریقال نسل ریشر والدائرد النسال کذا کذا در تحقیق لپشم متعدی و لازم و نسل ولنسلان جامہ از کتف افتادن ۱۲ صراح ۔

افارقك. وقيل اراد الثياب الملبوسة فكأنه كنى بتباعدها عن تباعدها يعني ان ساءك سجية
من سجاياي فاخرجي ثيابي من ثيابك اي فارقيني كما تحبين فاني لا اوثر الا آثرت لانقيادي لك وميلي
اليك. فارسی واگر ہستی تو که زشت نماید ترا از من خصلتی پس بدرکن دل مرا از دل تو تا جدا
شود قلب من از قلب تو یعنی اگر خصلتی از خصائل من خوش نماید بلکه زشت نماید پس دل من که
نزد تست واپس بده تا دل من از دل تو بدر آید و محبت تو در دلم نماند چه مثل تو معشوق بسیارست
یا اینکه جامه از جامه کشیدن کنایه از مفارقت نمودن و جدا افتادن ست یعنی اگر خلقی از اخلاق
من خوش نمی آید و ازین جهت ترا از من نفرت ست پس منکه از جویندگان رضای تو ام
نمی خواہم که ترا برخلاف رضا تکلیف دہم پس بمواصلت من اگر خوشنود و راضی نیستی بلکه
مہاجرت و مفارقت من ترا خوش می آید پس ہرچه که ترا خوش آید بکن من بہرحال منقاد تو ام
اگرچه دران مرگ باشد فائده فرق میان ہر دو معنی اینکه بر تقدیر اول بیان بی پروائی ست
و بر تقدیر ثانی بیان غایت فرمانبرداری۔

بسهميك في[۲] أعشار قلب[۳] مقتّل	وما ذرفت[۱] عيناك الا لتضربي
پاره پاره ۱۲ — ذلیل و خوار ۱۲	نافیه ۱۲ — سالت ۱۲ — ای تجرحی ۱۲

قوله بسهميك استعارة للحظ عينيها وسمّاها اسم السهم لتأثيرها في القلوب كتأثير السهام في
الاجسام والمعنى وما بكيت الا لتجرحي بسهمي لحظ عينيك وتضعيها قلبي المنكسر الذي ذللته بعشقك
غاية التذلل۔ وقيل اراد بالسهمين المعلى والرقيب من سهام الميسر وهي عشر۔ الفذ۔ ثم
التوأم۔ ثم الرقيب۔ ثم الحلس۔ ثم النافس۔ ثم المسبل۔ ثم المعلى فللفذ حصة۔ وللتوأم
حصتان۔ وهكذا الى المعلى وثلثة لا انصباء لها وهي السفيح والمنيح والوغد فمن فاز بالمعلى والرقيب
فقد فاز بجميع اجزاء الجزور لان للمعلى سبعة اجزاء وللرقيب ثلثة۔ وتقرير المعنى على هذا

لغات ۱ ذرفت - ذرفان - روان شدن اشک یقال ذرفت الدمع ای سال و ذرفت عینه ای دمعت ۱۲ صراح
۲ قلب اعشار ای دل شکسته پاره پاره من قولهم برمة اعشار اذا انکسرت قطعا۔ ولفظ اعشار مفردست بر ہیأت جمع ۱۲ زوزنی
وعبد الرحیم ۳ تقتیل ذلیل و رام گردان دل که بشمشیر عشق کشته باشد یقال قلب مقتل ای مذلل بتتیم العشق ۱۲ ص -

القول دا نکیت الا التملکی قلبی کلہ وتفوز بی بجمیع اجزائہ والاعشار علی ہذا التقدیر جمع عشر فان
اجزاء الجزور عشرۃ وایضا قولہ لتضربی بمعنی لتقتنی فارسی روان نشدند ہر دو چشمہای تو مگر
اینکہ زخم کنی ہر دو خدنگ نگاہ تو در دل شکستہ کہ بسبب عشق تو ذلیل و رام کردہ شدہ است
یعنی ہنگام کرشمہ و ناز اشک خود از دو چشم از بہر آن سبب جاری کردہ کہ صید کنی دل شکستہ
مرا بہ تیر چشم جگر دوز خود و بسمل سازی و گفتہ اند کہ مراد از سہمین دو تیر معلی و رقیب اند از
تیرہای قمار پس معنیش اینکہ چشمہای تو روان نشدند مگر اینکہ قبضہ کنی بہر دو تیر قمار کہ
معلی و رقیب است ہر دو بہرہ دلم را خلاصہ اش اینکہ تو بوقت ناز و غنج باین سبب گریہ
نمودی کہ بزنی بچشمہای دل مرا یعنی دل مرا تمام اجزائش مالک شوی۔

تمتعت من لہو بہا غیر معجل	۲۳	وبیضۃ خدر لا یرام خباؤہا
بیانیہ ۱۲ بازی ۱۲ غیر شتابی کنندہ ۱۲		ای در پس بیضہ ۱۲ ای لایقصد ۱۲ ای رفتہ تنہا ۱۲

اعراب قولہ غیر معجل بالنصب علی الحال من تاء تمتعت وبالجر علی صفۃ لہو عربی امرأۃ
ملازمۃ خدرہا کالبیض فی السلامۃ عن الخیص او الصون والصفا لا یطلب رہا الرفعۃ شانہا حیاءً
استمتعت باللہو بہا علی تمکث غیر جزع ولا فزع ولا عاجل الی الانصراف حتی ازل عنہا او اشتغل عنہا
بغیرہا فارسی و بسیار زنان پردہ نشینان را کہ قصد کردہ نشود خیمۂ شان بر خوردار گرفتم
از بازی وظرافت با ایشان درحالیکہ شتابی کنندہ نیستم یعنی از لہو و لعب با زنانیکہ در صفائی
رنگ وغیرہ بہ بیضہ تشبیہ دارند و بسبب علو مراتب و رفعت شان کسی پیرامون خرگاہ شان

لغات ۵ بیضۃ تخم مرغ و خایہ نہادن مرغ دجاجۃ بالفص لنت منہ وخصیہ۔ وبیضۃ البلد تخم شتر مرغ و فی
المثل ہو اذل من بیضۃ البلد ای بیضۃ النعام التی تترکہا۔ ودجاجۃ بیوض ماکیان بسیار خایہ بیض و بیضان جمع ۱۲ ص
۵ روم طلب کردن یقال رمت فلانا و رمت بغا ان اذا طلبتہ لطلب الشی ۱۲ صراح ۵ خباء بالکسر
والمد خرگاہ و خیمہ اخبیۃ جمع و آن از وبر و صوف باشد و آن بر دو یا سہ ستون قائم کردہ شود وگر زیادہ باشد آنرا بیت
نامند یقال استخبینا الخباء ای نصبناہ و تخبیت الخباء ای عملتہ و تخبیتہ ایضا ۱۲ ص ۵ لہو بالفتح بازی کردن
و بگشتن از چیزی و بازی کردن و بازی را لہو گویند۔ وزن و فرزند و چیزہا کہ از عمل خیر باز دارد و ہو الحدیث
اللہا لہا و حکایات و سرود و غنا و مانند آن ۱۲ ص ـ

نتوان رسید بی ترس و شتابی متمتع شدم و از بهرهٔ وصال شان فائز المرام گشتم مخفی مباد وجه او گرفتن از بیضه خدر زنان پرده نشین اینکه عرب زنان خوش صورت را و شیره و پرده نشین او بیضه تشبیه میدهند یکی در سلامت عن الحیض دوم در محفوظ ماندن چه بیضه را مرغ بپوشیده میدارد دوست کسی باو نرسد سوم در صفای لون چه رنگ بیضه مادام که زیر مرغ باشد صاف می باشد۔

تَجَاوَزْتُ أَحْرَاسًا إِلَيْهَا وَمَعْشَرًا	۲۴	عَلَيَّ حِرَاصًا لَوْ يُسِرُّونَ مَقْتَلِي
درگذشتم ۱۲ پاسبانان ۱۲ بیضه خدر ۱۲ معاشر جمع ۱۲		متعلق بحراصا ای حراصا علی ۱۲ ای یکتمون ۱۲

عربی تجاوزت فی ذهابی الیها قوما یحرسونها وقوما حراصا علی قتلی لو قدروا علی القتل فی خفیة

فارسی درگذشتم سوی زن پرده نشین پاسبانان و گروهی را که بر قتل من آزمند بودند اگر پنهان توانستندی قتل مرا یعنی با آنکه پاسبانان حفاظت و حراست شان میکردند و گروهی بر پنهان کشتن من مستعد بودند بسبب دلیری خود بایشان رسیدم و در دل من ترس راه نیافت و نه خوف هر از نامول باز داشت و وجه کتمان مقتل من اینکه من پادشاه ام و آشکارا کشتن پادشاه موجب فتنه و تباهی باشد قطع نظر از ان من شجاعت بپایهٔ اول دارم و مردمان از شجاع خوف نمایند و بمبارزهٔ او اقدام نمی کنند پس کسی از ایشان آشکارا اقدام بر قتل من نمی کند بلکه می خواهد که بکدامی حیله و پوشیده مرا قتل کنند و در بعض روایت لو یشرون بالشین المعجمة ومعناه الاظهار۔

إِذَا مَا الثُّرَيَّا فِي السَّمَاءِ تَعَرَّضَتْ	۲۵	تَعَرُّضَ أَثْنَاءِ الْوِشَاحِ الْمُفَصَّلِ
ظرف لقوله تجاوزت ۱۲ پروین ۱۲ کنایه از ظاهر نمود ۱۲		منصوب بنزع خافض ای کتعرض ۱۲ حمیل ۱۲

عربی تجاوزت الیها وقت ابداء الثریا عرضها فی السماء کابداء الوشاح المفصل عرضه فی کشح

لغات ۵۱ احراس جائز ست که آن جمع حارس باشد بمنزله صاحب و اصحاب و ناصر و انصار و شاهد و اشهاد و هم جائز که احراس جمع حرس باشد بمنزله جبل و اجبال و جر و اجرار بعده حرس جمع حارس باشد بمنزله خادم و خدم و غائب و غیب و طالب و طلب و عابد و عبد ۱۲ اروزنی ۵۲ حراص جمع حریص مثل ظراف و کرام و لئام که جمع ظریف و کریم و لئیم ست ۱۲ ۵۳ اسرار از اضداد است ای الاظهار و الاضمار جمیعا ۱۲ ش ۵۴ ثریا المعنی پروین و آن شش ستاره است متصل بیکدیگر و آن منزل سوم ست از منازل قمر ۱۲ ۵۵ مفصل رشته مروارید که میان هر دو لولوی او چیزی از قسم زر و غیره بدی تفاوت کرده باشند ۱۲

المرأة المتوشحة يعني انها عند رؤية نواحي كواكب الثريا في الافق الشرقي فارسي وقتيكه پروين
در آسمان ظاهر نمود كرانه خود را مثل آشكارا كردن عقد مفصل كناره خود را يعني در گذشتم پاسبانان
را سوي مخدره مذكوره وقتيكه كواكب ثريا در افق شرقي ظاهر شد يعني بوقت نيم شب فائده كناره ها
ثريا را بكناره هاي جواهر وشاح مفصل تشبيه داده . وتفاوت مابين كواكب را بمنزله تفاوت زر وغيره كه
ميان جواهر رشته باشد گردانيده . وبعضي چنين گفته اند كه كواكب ثريا را رونا باني جواهر وشاح تشبيه داده چراكه
چنانچه ثريا در وسط آسمان تابان باشد همچنان وشاح مفصل در وسط زن متوشحه درخشان گردد

لدى السترِ الّا لِبسةَ المتفضّلِ	۲۶	فجئتُ وقد نضّت لنومٍ ثيابها
ظرف لقوله فجئت ۱۲ پوشاك ۱۲ مفضل پوشنده ۱۲		حاليه ۱۲ بر كشيد ۱۲

عربي اتيتها وقد خلعت الثياب للنوم دون ثوب واحد تنام فيه وقد وقفت عند الستر قيب
لي فارسي پس آمدم نزد محبوبه مذكوره درحاليكه بيرون كشيد براي خواب جامهاي خود را مگر جامه
كسي كه بجهت خوابيدن متفضل پوشد درحاليكه استاده بود نزد پرده يعني پس آمدم نزد محبوبه مذكوره آن
وقت كه براي خوابيدن بجز جامه شب خوابي همه پوشاك را بيرون كرده نزد پرده استاده انتظارم
ميكرد ووجه بيرون كشيدن جامها از تن وباقي داشتن متفضل را نزد تا مستعد آمادگي خوابش
را ديده اورا بگذارند وبستر كارهاي خود روند اما في الحقيقت آمادگي خواب نبود بلكه مقصودش اين بود
كه بدين حيله خادمانش از وي دور شوند وديگر اينكه در آن وقت كه او جامهاي خود را از تن بيرون
كشيده في الحقيقت مستعد خواب بود ميخواست كه بخوابد من بكناره پرده رسيدم بدين تقدير قوله
لدى الستر بجئت متعلق باشد وبر تقدير اول بواقفة محذوف .

وما انْ ارى عنكَ الغوايةَ تنجلي		فقالت يمينَ اللهِ ما لكَ حيلةٌ
نافيه ۱۲ زائده ۱۲ اي غواية العشق ۱۲ منكشف ۱۲		عين ۱۲ حلف ۱۲ نافيه ۱۲ عذر ۱۱ چاره ۱۲

لغات نضو بيرون كشيدن جامه وتضعيف براي مبالغه است ۱۲ متفضل پوشنده جامه واحد چون اراده
سبكي دركار كنند . ومراد از لبسة المتفضل مفضل ست وآن جامه ايست كه آستين ندارد وبوقت خوابيدن براي سبكي
مي پوشند وآن را در فارسي بادروزه وجامه خواب در اصطلاح گويند ۱۲ —

اعراب قوله یمین الله نصبه علی اضمار الفعل ویجوز رفعه علی انه مبتدا و خبره مضمر تقدیره یمین الله قسمی لکن الاول اقرب الی المحاورة - وان فی قوله ما ان زائدة وهی تزاد مع النافیة یعنی فقالت العنیقة اقسم قسم الله ما لک حیلة ای ما لک حیلة للتسلم عن القتل کیف وقد جئت فی وقت کذا فی هذا المقام الهائل او ما لی لدفعک عنی حیلة او ما لک عذر و حجة فی ان تفضحنی بطروقک ایای لیلا وما اری ضلال العشق منکشفا عنک فارسی پس گفت بخدا نیست مر ترا چاره و نمی بینم که از تو گمراهی عشق منکشف و دور شود یعنی چون نزد محبوبه رسیدم پس گفت مرا که سوگند خداست ترا حیله نیست که بذریعهٔ آن جان بسلامت بری بلکه بیشک بشبهه مقتول خواهی شد چه درچنین وقت بچنین مقام هائل رسیدی و نمی بینم که گمراهی عشق از تو دور شود بلکه این سودا از دماغت بدر نرود مبرهن باد قوله ما لک حیلة سه احتمال دارد یکی آنکه نیست مر ترا حیله که جان خود را صحیح و سالم بری دوم اینکه ترا عذری و بهانهٔ نیست در فضیحت کردن من یعنی مرا رسوا کردی که بچنین وقت نزد من رسیدی سوم آنکه مرا حیله نیست که بآن ترا دفع کنم و عذری نه که از تو رهائی یابم پس درین صورت تقدیرش اینکه ما لدفعک عنی حیلة المعنی اول اقرب و انسب است -

خرجت بها تمشی تجر وراءنا ای اخرجتها من خدرها ۱۲	۲۸	علی اثرینا ذیل مرط مرحل متعلق به تجر ۱۲ ای اثری قدمینا ۱۲ گلیم از خز و صوف ۱۲

اعراب قوله تمشی فی موضع النصب علی الحال من المضمر فی بها وکذا تجر وفی بعض النسخ فی موضع تمشی امشی فکان حالا من الضمیر فی خرجت یعنی اخرجتها من خدرها وهی تمشی و تجر ورائنا ذیل کساء منقوش بتصاویر الرحال لتعفی به آثار اقدامنا فارسی بیرون آوردم آن محبوبه را از محله او در حالیکه میرفت و میکشید از پس ما بر هر دو نشانهای قدم ما دامن چادر را

لغات سله ذیل دامن - ذیول اذیال جمع - و دامن کشیدن از ضرب یضرب - ملاذ ذیل چادر دامن دراز آذ اتّه ذرع فهشتن دامن و ریشه و جز آن - فرس ذائل اسپ دم دراز - ذیال کذالک ذیالة مؤنث منه ذرره دامن دراز ویقال ذیل ذائل وهو الهوان والخزی وجاء اذیال من الناس ای اواخرهم ۱۲ صراح ... ❊ ❊ ❊

کہ منقش ست و بر پالان شتر بود یعنی آن محبوبہ گلیم خود فروہشتہ بر زمین میکشید تا نشانہای قدم ما پدید نگردد و شناختہ نشود سببش اینکہ زمین عرب ریگناک ست و مردمان آنجا قیافہ شناس اندکہ نقش قدم راہی شناسند کہ نشان فلان کس ست ۔

فَلَمَّا اَجَزْنَا سَاحَةَ الْحَيِّ وَانْتَحٰى ۲۹ بِنَا بَطْنُ خَبْتٍ ذِي حِقَافٍ عَقَنْقَلِ

اعراب العقنقل ہو صفۃ حقاف انزلہ منزل الاسماء لہذا اعطاہ من علامۃ التانیث والواو فی وانتحی عند الکوفیین زائدۃ وہو جواب لما ۔ وعند البصریین ان الواو لاتزید فی جواب لما ویکون جواب لما محذوفا فی مثل ہذہ المواضع او الجواب البیت الآتی عربی لما جاوزنا ساحۃ القبیلۃ وخرجنا من مجمع بیوتہم واعتمد بنا بطن خبت ای صرنا الی ارض متسعۃ ذات رمل معوج متراکم طابت حالنا ورق عیشنا کما یفہم من البیت الآتی فارسی پس ہرگاہ طی نمودیم مسافت کشادگی آن قبیلہ و اعتماد نمود با ماشکم زمین پست کہ صاحب ریگ تودہ کج و درہم نشستہ است یعنی ہرگاہ کہ از فضای آبادانی بیرون آمدیم و در میانہ زمین پست ریگناک رتودہای ریگ کج و درہم نشستہ است رسیدیم و از ترس قیبان ایمن شدیم بمرام خویش از آن معشوقہ فائز شدیم و دالّ برین جواب بیت آتی ست لیکن کہ بیت آتی جواب باشد و این ہمہ مطابق مذہب بصریین ست و بر مذہب کوفیین وانتحی جواب لماست و واو زائد ست

هَصَرْتُ بِفَوْدَيْ رَأْسِهَا فَتَمَايَلَتْ ۳۰ عَلَيَّ هَضِيمَ الْكَشْحِ رَيَّا الْمُخَلْخَلِ

جواب لما بر مذہب بصریین ۱۲

اعراب قولہ ہضیم الکشح منصوب علی الحال من تمایلت ولم یقل ہضیمۃ الکشح لان فعیلا اذا کان بمعنی مفعول لم یلحقہ علامۃ التانیث عربی لما جاوزنا ساحۃ القبیلۃ وامنا الرقباء جذبت ذوائبہا الی

لغات ساحۃ اجازۃ قطع نمودن مسافت یقال جزت الموضع اذا قطعتہ ۱۲ ساحۃ جمع آن ساحات و ساح وسوح مثل قارۃ وقارات وقار وقور ۱۲ انتحی نزد ابن الاعرابی بطن مکان مطمئن ست کہ گرداگرد آن مکانہای مرتفع باشد وجمع آن البطن وبطون وابطنان ست ۱۲ انتحی خم دادن شاخ ای کشیدن ۱۲ فود کاکل کہ متصل گوش باشد ۱۲ کشح از سر تا استخوان پہلو ۱۲ ریا مؤنث ریان یعنی سیراب ۱۲ مخلخل موضع ای برخلخال ۱۲

قلادہ زر گردن ۔ ۱۱

فطاوعتنی فیما قصدت ههنا و مالت علیّ فی حال ضمر کشحها و امتلاء ساقیها باللحم ویروی اذا قلتُ هاتی نولینی تمایلت ۔ والتنویل الاعطاء ۔ والمعنی اذا طلبت منها ما احببت وقلت اعطینی سؤلی مالت علیّ وجواب لما علی تلک الروایة مضمر علی ما مر ذکرہ فی البیت الاول فارسی کشیدم او را بسوی خویش بهر دو گیسوی سرش پس خمیده شد بر من درحالیکه باریک میان و پر گوشت ساق ست یعنی چون از فضای حی بیرون آمده بزمین مذکور رسیدیم از بهر حصول مرام خود مائل شدم و محبوبه را بسوی خویش کشیدم پس او که نازک باریک میان و پر گوشت ساق بود بمن مائل شد ۔

مُهَفْهَفَةٌ بَیْضَاءُ غَیْرُ مُفَاضَةٍ باریک شکم نازک میان ۱۲ ابیض اللون ۱۲ فربه شکم فرو رفته گوشت ۱۲	۳۱	تَرَائِبُهَا مَصْقُولَةٌ كَالسَّجَنْجَلِ سینه ۱۲ صیقل کرده شده ۱۲ بلغت رومی آئینه است ۱۲

اعراب قوله مهفهفة خبر لمبتدا محذوف ای هی مهفهفة عربی ہی مرأة ضامرة البطن دقیقة الخصر الابیض اللون غیر ضخمة البطن ولا مسترخیة اللحم صدرها متلالئ تلالأ المرآة فارسی آن محبوبه باریک چشم و نازک میان و سپید رنگ ست که فربه شکم و فرو هشته گوشت و سینهٔ او تابان و صیقل یافته مانند آئینه ۔

كَبِكْرِ الْمُقَانَاةِ الْبَیَاضِ بِصُفْرَةٍ	۳۲	غَذَاهَا نَمِیرُ الْمَاءِ غَیْرَ مُحَلَّلِ پرورش کرد ۱۲ آب صافی و خوشگوار ۱۲ مراد غیر مکدر ۱۲

اعراب قوله المقاناة صفة لمحذوف ای الصدفة المقاناة وعلی هذا التقدیر یعنی البکر الدرة الفریدة وجملة غذاها الخ صفة للصدفة و ضمیر المفعول فی غذاها راجع الی الصدفة وقوله غیر فی غیر محلل منصوب علی انه حال من الماء ویجوز ان یکون مجرورا علی انه صفة للماء وقوله البیاض بالجر علی اضافة المقاناة الیه ویروی بالنصب علی التشبیه عربی ہی فی

لغات ۵۱ ترائب جمع تریبة است یعنی استخوان سینه و اینجا مطلق سینه مراد ست ۱۲ ۵۲ بکر در یکتا و اول هر چیز ۱۲
۵۳ مقاناة اسم مفعول از مقانات یعنی آمیختن چیزی بچیزی یقال قانیت بین الشیئین اذا خلطت احدهما بالآخر ۱۲
۵۴ صفرة زردی اصفرار و اصفیرار زرد شدن الصفر زرد ویقال فرس اصفر ای اسپ زرد و صفران زرد و زعفران ۱۲
۵۵ محلل مشتق کرده ال مردمان فرود آمده ۱۲

صفاء اللون ونقائہ کدرۃ فریدۃ تضمنہا الصدفۃ التی خولط بیاضہا بصفرۃ وقد غذا اغذہ
الصدفۃ ماء نمیر غیر مکدر ولم یکثر حلول الناس علیہ فیکدرہ فارسی آن محبوبہ مثل دریتیم
صدفی ست کہ آمیختہ شدہ است سپیدیش بزردی پرورش کرد آن صدف را آب
صافی وخوشگوار درحالیکہ آن آب جای فرود آمدن مردمان نیست یعنی محبوبہ موصوفہ
در پاکیزگی رنگ وصفای لون مانند دریکتای صدفی ست کہ سپیدی آن بزردی آمیختہ
شدہ است وپرورش کردہ است این صدف را آب خالص وسادہ کہ غیر مستعمل
مردمان ست درین صورت جملۂ غذاہا صفت ثانی صدفہ است وضمیر مفعول راجع
بصدفہ وبعضی گویند کہ مقانات صفت بیضہ محذوف ست چہ رنگ بیضہ شتر مرغ
سفیدی مخلوط بزردی ست کانہ قال ہی کبکر البیض التی تونی بیاضہا بصفرۃ برین
تقدیر از بکر اول شی مراد ست وغذاہا صفت محبوبہ وضمیر مفعول راجع بسوی محبوبہ
است یعنی مانند اول بیضہ شتر مرغ ست در صفا وحفاظت وغذا دادہ است
محبوبہ را آب سادہ کہ از استعمال مردمان متغیر ومکدر نگشتہ وآب را در غذائیت کمال
اثر ست لہذا جسم محبوبہ صاف وشفاف ست ودیگر کہ مقانات صفت سقی محذوف
باشد وآن نبتی ست کہ ساق محبوبہ را در صفای لون وامتلا بدان تشبیہ می دہند
وآن را بردی ہم گویند۔ برین تقدیر ہم مراد از بکر اول شی ست۔ وجملہ غذاہا صفت
ثانی سقی ست وضمیر مفعول راجع بسقی کانہ قال ہی کبکر البردی التی تشابہ بیاضہا
بصفرۃ الی آخرہ یعنی محبوبہ موصوفہ چون بردی ست کہ سفیدیش مخلوط بزردی
است۔ الی آخرہ بہر دو تقدیر ثانی خلاصۂ بیت این کہ رنگ محبوبہ را بہر یکی
از بیضہ وبردی کہ سفیدی شان مخلوط بزردی ست تشبیہ دادہ چہ زردی بہ
رنگ سفید مخلوط بہ زرد احسن الوان ست واطیب آن۔ کما افاد فی بہذہ
الاحتمالات استاذنا مولانا دام فیضہم۔۔

تصدّ وتبدی عن اسیل وتتقی (ای تعرض عنی — ای تظهر — ای عن خد اسیل)	۲۳	بناظرة من وحش وجرة مطفل (متعلق بتتقی — ای من نواظر وحش — اسم موضع — ای ذات بچہ ۱۲ — چشم ۱۲)

اعراب قولہ عن اسیل ای عن خد اسیل فحذف الموصوف لدلالة الصفة علیہ قولہ من وحش ای من نواظر وحش فحذف المضاف واقیم المضاف الیہ مقامہ عربی تعرض العشیقة عنی وتظهر فی اعراضها خدا اطویلا وتجعل بیننا وبینها علینا من عیون وحش وجرة التی لها اطفال فارسی رو میگرداند محبوبہ موصوفہ از من وبوقت اعراض آشکارا میکند رخ کشیدہ خود را و حائل میکند میان من وخود چشم خود را کہ از چشمان آهوان صاحب بچہ موضع وجرہ است یعنی هنگامیکہ محبوبہ بچشم خود بمن نگاہ کند من بدیدن خوبی چشم او مشغول ومستغرق می باشم واز دیدن دیگر اعضا باز مانم گویا چشم او میان من ودیگر اعضای او حائل شد کہ مرا از دیدن آنها باز دارد ودیگر معنی تتقی تجعل الشیٔ نگاہبان پس گاهی اعراض میکند و رخسارہ خود را آشکارا مینماید وگردانید چشم خود را از چشمان آهوان بچہ دار موضع وجرہ نگاہبان اینگاہ چنانچہ آهوان بچگان خود را بحسن چشم ونگاہ لطف می بینند محبوبہ من بمن بدینگونہ نظر میکرد۔
فائدہ چشم محبوبہ را در حسن نگاہ بچشم آهوان بچہ دار تشبیہ دادہ وخاص کردن نظر شان بسوی اولاد از ین جهت است کہ درین حالت بحسن نگاہ نظر میکنند از سائر احوال۔

وجید کجید الریم لیس بفاحش (ای گردن — ای آهو — ای بزشت — خارج از حد اعتدال)	۲۴	اذا هی نصّته ولا بمعطّل (ای رفعتہ ۱۲ — ای لیس معطلا عن الحلی ۱۲)

عربی وتبدی العشیقة عن عنق ای تظهر عنقا کعنق الظبی غیر خارج عن حدہ المحمود اذا رفعت عنقها وغیر معطل عن الحلی فارسی و آشکارا میکند محبوبہ گردن خود را کہ مانند گردن آهوست کہ نیست آن گردن خارج از حد اعتدال وقتیکہ می بردارد ونہ خالی از زیور است یعنی ظاهر میکند گردن خود را کہ مانند گردن آهوست اما گردن محبوبہ معتدل ومحلی است بخلاف گردن آهو کہ

لغات [illegible] اسیل ۱۲ تتقی [illegible] حائل نمودن چیزی میان دو چیز [illegible] وحش [illegible] وجرہ [illegible]
[illegible] جرہ نام موضعی است میان مکہ وبصرہ وطول آن [illegible] است ودر ان جا ئیست چراگاہ وحشیان ۱۲ . . . . .

تافته و فروهشته یعنی گیسوی محبوبه بر رشته بر سر بسته است و موی وی بس بسیار و انبوه است
لهذا خصله او در موی تافته و فروهشته پوشیده می شود حاصل اینکه موی او بر سه گونه است
یکی گره زده و دوم تافته و سوم فروهشته و تافته و بسبب انبوه موی گره زده اول بهردو ثانی
پوشیده می شود. کما افاد فی هذا الترکیب والمعنی استاذنا مولانا دام فیضه۔

وکشح لطیف کالجدیل مخصر	۳۲	وساق کانبوب السقی المذلل
ای تبدی عن کشح ۱۲ مهار چرمی ۱۲ نازک میان باریک ۱۲		ای تبدی عن ساق ۱۲ میان دو بند نی وغیره ۱۲ رام کرده شده ۱۲

اعراب قوله وکشح عطف علی اسیل ای تبدی عن کشح وکذا قوله وساق وقوله السقی صفة لمحذوف وتقدیره کالنخل السقی یعنی وتبدی الشیئة عن کشح لطیف کالجدیل فی دقته حاصله انها وتبدی عن ساق یحکی فی صفائه انبوب البردی النابت بین نخل سقی قد ذللت بکثرة الحمل فاظلت اغصانها هذا البردی فارسی آشکارا میکند آن حبیبه تهیگاه نازک و میان باریک را که مانند مهار چرمی است و ساق خود را که نرم و صاف و سیراب است بچون میان نی و پیوند بردی که زیر درخت خرمای سیراب کرده شده است و آن نخل رام کرده شده است بکثرت میوه. وگفته اند که سقی صفت بردی است ای کانبوب البردی السقی المذلل ای رو دار یعنی آن بند بردی خود سیراب کرده و بکثرت سیرابی رام کرده شده باشد یعنی ساق آن محبوبه نرم و صاف است مانند بند بردی و آن گیاهی ست که ساق محبوبان را در صفای لون و سیرابی بدان تشبیه میدهند چنانچه درین بیت میان محبوبه را در باریکی و لطافت بمهار چرمی و ساق ویرا در صفای لون و شادابی با نبوب بردی که در زیر درخت خرما مظلل ست تشبیه داده۔

وتضحی فتیت المسک فوق فراشها		نؤوم الضحی لم تنتطق عن تفضل

لغات ۱ جدیل مهاری که از پوست ساخته شود و در بینی شتر کنند جدل جمع ۱۲ ۲ سقی بمعنی مسقی چنانچه جریح بمعنی مجروح و جنی بمعنی مجنی ۱۲ ۳ فتیت ریزه ریزه کرده شده یقال فته فهو مفتوت وفتیت تفتیتا والفتات ریزه ریزه شدن فتاة بالضم ریزه چیزی فته سوخته ریزه که زیر چقماق نهند تا آتش بوی در گیرد ۱۲ ۴ انتطاق میان بند بر کمر بستن ۱۲ ۵ تفضل پوشیدن مفضل برای خواب یا سبکی در کار و آن جامه ایست که آستین ندارد و در آثار الفارسی جامه خواب در بار در وز گویند ۱۲ –

اعراب قوله نؤوم الضحی خبر تضحی واسمه الضمیر المستتر للمؤنث او علی المدح و بالرفع خبر مبتدا محذوف وهو هی و قوله لم تنتطق عن تفضل ای لبعد تفضل عربی تصادف العشیقة الضحی و دقاق المسک فوق فراشها الذی نامت علیه و هی کثیرة النوم فی الضحی لا تشد وسطها بنطاق بعد لبسها المفضل یرید انها فی الدعة وخفض العیش وانها تخدم ولا تخدم فارسی چاشت میکند آن محبوبه درحالیکه ریزهٔ مشک بر بسترش افتاده باشد و او بسیار خوابنده وقت چاشت است که میان بندگی بند دیگر خود و بعد پوشیدن جامهٔ خواب یعنی هرگاه محبوبه بوقت چاشت از خواب شیرین برخیزد ریزه مشک بالای فرشش او یافته می شود یعنی فرش او از نکهت آن معطر می باشد یا اینکه استعمال خوشبو بسیار میکند و او تا وقت چاشت بناز و نعمت می خوابد و حاجت سحرخیزی نیفتد و بعد از پوشیدن جامهٔ خواب میان بندگی بند چه او خدمت کسی نمیکند بلکه او مخدومه است ۔

أساريع ظبي أو مساويك إسحل	۳۹	وتعطو برخص غير شثن كأنه
کرمهای سفید سرخ سر ۱۲ · جمع مسواک ۱۲ · نام درختی ۱۲		ای تأخذ ۱۲ · نرم و نازک ۱۲ · درشت ۱۲

قوله رخص صفة لموصوف ای ببنان رخص عربی هذه العشیقة تأخذ الاشیاء ببنان لین ناعم غیر خشن کأن ذلک البنان اساریع ظبی او مساویک الاسحل فارسی میگیرد عشیقه چیزها را با انگشتهای نرم و نازک که درشت نیست گویا که آن مانند کرمهای وادی ظبی ست یا همچون مسواکهای درخت اسحل یعنی انگشتهای محبوبه نهایت نازک و نرم ست و در سرخی سر و سفیدی تن و نرمی خود با کرمهای وادی ظبی که سفید تن و سرخ سر ست می مانند هم در سرانی و نازکی با مسواکهای درخت اسحل که بغایت نرم و راست ست مشابهت دارد ۔

لغات سله عطو گرفتن چیزی بدست ۱۲ سله اساریع جمع اسروع کرمی ست سفید تن سرخ سر که در ریگ ملی شد و دیوتا و جز و الی است جمع می آید بر شاه گردد و وهم در وادی ظبی می باشد لهذا اساریع الظبی گفته است ۱۲ سله اسحل نام درختیست که بنهایت نازک و راست است شاخهای آن و از آن مسواک سازند ۱۲

تُضِيءُ الظَّلامَ بِالعِشاءِ كَأَنَّها تاریکی اول شب ۱۲	۴۰	مَنارَةُ مُمْسى راهِبٍ مُتَبَتِّلِ چراغ، شام ۱۲

عربی ہذہ الحبیبۃ تضیٔ الظلام بنور وجہہا فکانہا مصباح الراہب منقطع عن الناس مخلص للہ۔ وانما خص مصباح الراہب لانہ یضیئہ اشد الاضاءۃ لیہتدی بہ الضال یرید ان نور وجہ الحبیبۃ تغلب ظلام اللیل کما ان نور مصباح الراہب یغلب ظلام اللیل فارسی روشن میکند محبوبہ برخسارۂ خود تاریکی را بوقت شام گویا کہ حبیبۂ موصوفہ شمع شام پارسا ست کہ از خلق بخدا پیوستہ است یعنی از نور چہرۂ او شب سیاہ شب ماہ مبدل گردد درخسارۂ او ہمچون چراغی کہ پارسای ترسایان شبانگاہ بیافروزد تا مسافران راہ گم کردہ راہ یابند روشن و براق ست۔

إِلى مِثْلِها يَرْنو الحَليمُ صَبابَةً ای فراتہا ۱۲ پیوستہ بنگرد ۱۲ مرد دانشمند ۱۲	۴۱	إِذا ما اسْبَكَرَّتْ بَيْنَ دِرْعٍ وَمِجْوَلِ راست بر خیزد ۱۲ پیراہن زنان ۱۲

اعراب الباء فی قولہ الی مثلہا راجعۃ الی الحبیبۃ الجامعۃ الاوصاف التی ذکرہا۔

لغات ۱ اضارۃ روشن کردن آن گاہی لازم است و گاہی متعدی چنانچہ اضاء الصبح و اضاء کہ اول متعدی و ثانی لازم ست ۲ الظلام بالفتح تاریکی اول شب ظلام الشب تاریک و تاریکی ظلمہ بالضم تاریکی خلاف نور و بضم لام نیز ظلم و ظلمات جمع ظلمات بفتح لام و سکون آن اظلام تاریک شدن و ظلم بالکسر بمعنی در تاریکی شدن ۱۲ ۳ عشی عشیۃ عشاء بالکسر والمد آن از بین مغرب و عتمہ کہ وقت نماز خفتن ست و بعضی گفتہ اند کہ عشاء را از زوال شمس تا طلوع فجر ست عشاء ان مغرب و عتمہ عشاء بالفتح والمد طعام شبانگاہی یقال عشوت و تعشیت یعنی طعام شبانگاہ خوردم مساء المرء شبانگاہ [illegible] اسار شبانگاہ کردن و مسی اسم آن ۱۲ اص ۴ منارہ چراغ دان و این جا نفس چراغ مراد ست ۱۲ ۵ راہب پارسای ترسایان و ایشان چراغ را تیز روشن کنند تا راہ گم کردہ راہ یابد رہبان جمع مثل راکب و رکبان و قیل رہبان واحد ست بدین تقدیر جمع آن رہابنۃ در اہین مثل سلطان و سلاطنۃ و سلاطین ۱۲ ۶ متبتل آنکہ از خلق سوی خالق یکسو شود و منہ مریم البتول لانقطاعہا عن الرجال واختصاصہا بطاعۃ اللہ ومنہ قولہ تعالیٰ وتبتل الیہ تبتیلا ۱۲ در زنی ۷ رنو پیوستہ نگریستن از نا یتعدی یقال انہ لفی حسن ما رأیتہ ویقال فلان رنو فلانۃ علی فعول بالفتح ای دائم النظر علیہا ۸ حلیم بردبار [illegible] ۱۲ اص ۹ اسبکرار تمام بالاشتداد اعتدال ۱۲ ۱۰ درع بالکسر زرہ و ادرع در درع [illegible] پیراہن زنان ادراع جمع [illegible] [illegible]

داراد بالمثل لذات قولہ بین درع ومجول ای بین لابسۃ درع ولابسۃ مجول فحذف المضاف
واقام المضاف الیہ مقامہ عربی الی ہذہ المرأۃ یدیم العاقل النظر کلفا بہا وشوقا الیہا
اذا اعتدلت قامتہا بین لابسۃ الدرع ولابسۃ المجول ای بین اللوائی ادرکن الحلم وبین
اللوائی لم یدرکن الحلم - یرید انہ طویلۃ القد ومدیدۃ القامۃ فارسی بسوی مانندہ حبیبہ
موصوفہ باوصاف مذکورہ پیوستہ می نگرد مرد عاقل وبردبار ازبوی سوزش عشق وقلقیکہ است
برخیزد میان زنان پیراہن پوش ودختران شاپیچہ پردوش یعنی چون آن محبوبہ میان زنان
جوان ودختران نا بالغہ معتدل بایستد دران وقت دانشمندان ہم بدام محبت وی گرفتار شوند

تسلّت عمایات الرجال عن الصبا	۴۲	ولیس فؤادی عن ہواک بمنسل
دور شد ۱۲ گراہی وجہالت ۱۲ جوانی ۱۲		اے قلبی ۱۲ دور شوندہ ۱۲

عربی انکشفت وبطلت غوایات الرجال بعد مضی صباہم ولیس قلبی عن ہواک
بزائل بعد یعنی ان العشاق قد زال عشقہم وبطل وعشقی ایاک باق ثابت فارسی دور شد
گمراہیہای مردان بعد گذشتن کودکی ونیست دل من از عشق تو زائل شوندہ یعنی اکنون
باز بسوی عنیزہ خطاب کردہ میگوید کہ جہالت مردان بعد از مرور ایام طفولیت زائل
شود وہ از نادانی بدانائی میرسند لیکن عشق تو از دل من بعد ایام جوانی ہم زائل نشد
وگفتہ اند کہ درین بیت قلب است تقدیرش اینکہ تسلت الرجال عن عمایات الصبا
ای خرجوا من ظلماتہ وفؤادی من ہواک لیس بخارج یعنی مردمان وعاشقان از گمراہی

لغات ۵۱ الانسلاء تسلی دور زدن وکشادہ شدن غم وزائل شدن محبت یقال انسلی عن الہم وتسلی ای انکشفت
ویقال سلا فلان عن حبیبہ ای زال حبہ من قلبہ اسلاء بی غم کردن وانسلاء لازم منہ ۱۲ صراح وش ۵۲ رجل
مرد خلاف مرأۃ رجال رجالات آرجال جمع - ویقال للمرأۃ رجلۃ کما یقال للرجل مرد وامر یقال کانت عائشۃ
رجلۃ امر تصغیرہ رجیل ورویجل ایضا علی غیر قیاس کان تصغیر راجل رجلۃ ورجولیۃ بالضم تہیبا مردی وقوت رفتار ۱۲
۵۳ صبا بالکسر والقصر کودکی صبوۃ وصبو بفتحتین میل کردن بکودکی وجوانی ونادانی صبا بالفتح والمد بازی
کردن با کودکان جمع کودک صبیۃ وصبیان [illegible] صبیۃ وصبیہ [illegible] اول [illegible] دختر
دختر صبایا [illegible] مثل مطیۃ ومطایا ۱۲ [illegible]

عربی رب لیل یحاکی امواج البحر فی توحشه ونکارة امره وصعوبته ارخی علی ستوره ظلامه مع انواع الهموم لیختبر فی الصبر علی ضروب الشدائد وفنون النوائب ام لا فارسی اکنون از تشبیب محبوبه اعراض نموده بمدح صبر خود و دلاوری خود مشغول شده میگوید که بسیا رشب تار مانند موج دریا برمن پردهٔ خود را با انواع اندوه فروهشت تا بیازماید مرا که شکیبائی کنم یا نه یعنی شب را در شدت و هول بموج دریا تشبیه داده و ظلمت لیل را بپردهٔ فروهشته استعاره کرده. و فائدهٔ این استعاره نقل اخفی الی الاظهر چه سدل ستر که پرده ست حسی ست یعنی ببصر و لمس و ظلمت عقلی یعنی فقط ببصر

فَقُلْتُ لَهُ لَمَّا تَمَطّٰى بِصُلْبِهِ	۴۵	وَاَرْدَفَ اَعْجَازًا وَنَاءَ بِكَلْكَلِ

عربی فقلت للیل حین مد ظهره ای فرط طوله وردف اعجازه ای ازداد اواخره طولا وابعد صدره ای بعد اوائله فارسی پس گفتم شب مذکوره را هرگاه که دراز گردانید پشت خود را و در پی آورد سرینهای خود را و دور کرد سینهٔ خود را یعنی هرگاه شب تاریک بهر سه حصهٔ خود دراز گردید و طول و نهایت فراوان گشت و اوائل آن بسی دور رفت و اواخر آن منتهی نگشت پس گفتم او را الا ایها اللیل الخ فائده چون اراده بیان درازی شب کرد برای آن صلب و تمطی استعاره آورد چرا که در صلب وقت تمطی آن زائد میشود در طول باز در طول آن مبالغه نمود باستعاره کردن کلکل مر اوائل شب را و اعجاز مر اواخر آن را و پی در پی آورد بعض آن پس دیگر پس بانتها نرسد آخر آن ۔

اَلَا اَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيْلُ اَلَا انْجَلِيْ		بِصُبْحٍ وَمَا الْاِصْبَاحُ مِنْكَ بِاَمْثَلِ

لغات لی ارداف آوردن چیزی پس دیگری و ملازم گردانیدن و برنشاندن در پس ۱۲ اعجاز جمع عجز بفتح و ضم جیم سرین و بنا هر چیزی مذکر و مونث هر دو آمده عجیزة سرین زن عجز بالضم بزرگ شدن سرین عجزاء بالمد زن بزرگ سرین اعجازة بالکسر که زنان بر سرین بندند تا کلان نماید عجز بر سرین تشریر تسبعیشتن ۱۲ ناء بمعنی لام مقلوب ناءی ناقص یائی دور شدن ۱۲ کلکل سینه کلاکل جمع و اینجا اوائل شب مراد ست و هم انجا ز اواخر شب ۱۲ لیل شب آن واحد ست بمعنی جمع و احد آن لیلة مثل تمرة و تمر لیالی جمع آن آید و گفته اند که در اصل لیلات بود لیلا الف حذف کرده شد چرا که تصغیر آن لییلة ست لیل الیل ولیلة لیلاء لیل لایل شب تاریک ملائمه شب دراز کردن مثل زیادة از یوم بمعنی اوند مرد کردن ۱۲ انجلاء انکشاف یقال جلوته فانجلی ای کشفته فانکشف ۱۲ امثل بمعنی افضل و مثل بمعنی فضل امثل فاضل یقال فلان امثل القوم ای ادناهم الی الخیر و هم اماثل القوم ای خیارهم ۱۲

قوله انجلی مجزوم و علامة جزمه حذف الیاء والیاء المقروة یاء الاشباع نشأت من اشباع الکسرة یقول قلت للیل ایها اللیل الطویل انکشف بصبح ای لیزول ظلامک بضیاء الصبح ثم قال ولیس الصبح بافضل منک عندی لانی اقاسی الهموم نهارا کما اقاسیها لیلا فارسی آگاه باش ای شب دراز منکشف شو بیامدادی فلیست صبح افضل از تو یعنی ای شب دراز تاریکی خود را بنور صبح مبدل کن تا از ظلمت تو رهائی یابم و از رنجها خلاص شوم باز می گوید که تو و بامداد هر دو در حق من یکسان اند در رنج دادن و صبح از تو افضل نیست که تمنای آن کنم اگر بامداد از پردهٔ عدم بظهور آید مرا چه سود چنانچه در شب بارهٔ هموم می کشم همچنان در روز ـ

فیا لک من لیل کأن نجومه	بأمراس کتان الی صم جندل

اعراب قوله فیا لک نداء علی معنی التعجب ـ وقوله من لیل تفسیر للتعجب منه ـ والباء فی بامراس متعلق لفعل محذوف ـ وهو شدت و قوله بامراس کتان من اضافة البعض الی الکل ای بامراس من کتان یقول مخاطبا اللیل فیا عجبا من لیل کان نجومه شدت بحبال من الکتان الی صخور صلاب فهی لا تغرب وانما استطال اللیل لمقاساة الهموم فارسی ببین ای شب دراز عجب است ترا که تو چنان شبی که گویا ستارگانش بریسمانهای کتان بسنگ سخت بسته شده اند یعنی چنانچه چیز بسته بسنگ سخت از جای نجنبد همچنان ستارگانش رو بغروب نه نهند تا صبح برآید و شادمانی دست دهد و در بعض روایت مصراع ثانی چنین است که بکل مغار الفتل شدت بیذبل ـ مغار استوار تافته یذبل نام کوه ـ والمعنی کان نجوم هذا اللیل مشدودة بیذبل بکل حبل محکم الفتل یعنی گویا ستارگان شب مذکور بهر ریسمان استوار تافته بسته شده اند بکوه یذبل حاصل هر دو روایت یکی است ـ لغات له امراس جمع مرس مرس جمع مرسة امراس جمع الجمع بمعنی رسنها

وَقِرْبَةِ أَقْوَامٍ جَعَلْتُ عِصَامَهَا	۴۸	عَلَى كَاهِلٍ مِنِّي ذَلُولٍ مُرَحَّلِ

عربی ورب قربة اقوام جعلت سیرها علی کاہل ذلول قد رحل مرة بعد اخری کالح نفسه بخدمة الرفقاء فی السفر فارسی بسا مشک اقوام ست که گردانیدم دوال آن را بر دوش رام و کوچ کنانیده یعنی خود را باد ای خدمت رفیقان در سفر مدح کرده میگوید که من با آنکه شاه ام بذات خود خدمت رفیقان و مهمانان بجان بجا می آرم و مشکهای شان بدوش خود می بردارم و آب آورده ایشان را می نوشانم چرا که سید القوم خادمهم چه خوش گفته است درین مضمون بیت هر که خدمت کرد او مخدوم شد — هر که خود را دید او محروم شد
و گفته اند که خود را بتحمل بارهای حقوق اقربا و اضیاف مدح میکند مثلا مهمانی مهمانان و اعطای عطیات وغیرها. و حمل قربه را برای تحمل حقوق استعاره نموده بعد از ان بمناسبت قربه کاهل را ذکر نموده چه کاهل موضع قربه است. و برام شدن کاهل و خوگیر شدن بسفر از خوگیر شدن آن بتحمل حقوق پس خلاصهٔ معنی اینکه من حقوق اقربا و اقوام را ادا کنم گویا در ادای حقوق شان معتاد گشتم.

وَوَادٍ كَجَوْفِ الْعَيْرِ قَفْرٍ قَطَعْتُهُ	۴۹	بِهِ الذِّئْبُ يَعْوِي كَالْخَلِيعِ الْمُعَيَّلِ

عربی ورب واد قفر کبطن الحمار طویته و کان الذئب یصیح فیه من فرط الجوع کالخلیع الذی کثر عیاله و هو یصیح بهم اذا لا یجد ما یرضیهم به فارسی بسا وادی خالی از آب و گیاه که مانند

لغات ۱ قوم گروه از مردمان نه زنان اقوام جمع اقادم جمع الجمع و این لفظ مذکر و مؤنث هر دو آید چرا که هر جمعی که برای کسان از لفظ آن واحد نیست چون برای آدمیان باشد مذکر و مؤنث هر دو آید مثل قوله تعالی و کذب به قومک و قوله تعالی کذبت قبلهم قوم نوح که در اول مذکر و ثانی مؤنث است و تصغیر آن اگر داخل نشود یقال قویم و رهیط و نفیر که جمعیکه برای غیر آدمی باشد و تصغیر آن با داخل شود ۱۲
۲ عصام بالکسر بند مشک و دوال که بوی بر دارند مشک را عصام بن یساختن مشک را ۱۲ ۳ کاهل میان دو کتف و اینجا کتف مراد است ۱۲ ۴ ترحیل مبالغة کردن در کوچ یقال رحلت ترحیلا اذا ظعنته من مکانه و کررت رحله ۱۲ ۵ ذئب گرگ ذؤبان و ذئاب و ذوبان جمع و منه قیل ذؤبان العرب للخبثاء المتلصصین و ارض مذأبة کثیرة الذئاب و آوازه سبع فلان و غیره ۱۲ ۶ خلیع قمار باز که پیوسته در باز د ۷ معیل کثیر العیال یقال عیل تعییلا فهو معیل اذا کثر عیاله ۱۲ —

شکم گورخریست طی نمودم آنرا ودران وادی گرگ شور میکند مثل قمار باز عیال دار مغلوب
شده یعنی وادی را در خلا و عدم انتفاع به شکم گورخر که خالی ست از علف تشبیه داده
میگوید که طی نمودم بسا دشت بی آب وگیاه را که در عدم انتفاع وخلا همچون شکم گورخر ست
ودران وادی گرگ بجهت گرسنگی آواز میکند چنانکه مرد قمار باز عیال دار مغلوب شده
بسبب مغلوب شدن وبسیاری عیال میگرید واین معنی نزد جمهور ست وگفته اند
که عیر نام وادی ست که اولا سرسبز وشاداب بود لیکن بانقلاب زمانه بی آب وگیاه
گشت برین تقدیر از جوف البطن مراد ست.. وبعضی گفته اند که عیر لقب حمار بن مویلع
است از قوم عاد که بجود وکرم تا چهل سال اسلام داشت روزی ده پسرانش بشکار رفتند
ناگاه بقضای الٰهی بصاعقه هلاک شدند پس از ان آن مرد کافر شد وسوگند خورد که هر که
پسرانم را هلاک ساخت عبادتش نخواهم کرد پس بقهر الٰهی وادی جوف که مسکن او بود سوخته
واو نیز هلاک شد برین تقدیر از لفظ جوف وادی جوف مراد ست کانه قال ورب وادٍ بعید
واد الحمار فی الخلا من النبات والانس الخ۔

فَقُلْتُ لَهُ لَمَّا عَوَى إِنَّ شَأْنَنَا (اى الذئب ١٢ صاح ١٢)	٥٠	قَلِيلُ الْغِنَى إِنْ كُنْتَ لَمَّا تَمَوَّلِ (اهتم ا) (اى غير متمول ١٢)

قوله ان شاننا یرید ان شاننا انا قلیل الغنی۔ قوله لما تمول اصله تتمول فحذف احد التائین استثقالا
لهما فی صدر الکلمة یعنی قلت للذئب لما صاح ان امرنا انا قلیل الغنی ان کنت غیر متمول
کما کنت غیر متمول فارسی پس گفتم گرگ را بهنگامی که آواز داد که شان ما پس کم مالگی ست اگر تو مالدار
نشده وگرسنه یعنی چون گرگ از گرسنگی آواز داد گفتم وی را چنانچه تو نیز آسوده نیستی همچنان
من هم بی مایه وگرسنه ام پس از نعره زدن چه سود [illegible] بیدار شد وبعض نسخ بجای
قلیل الغنی طویل الغنی ست یعنی حیثیت ما انکه همیشه توانگری طلب کنیم و حاصل نمیشود۔

لغات سطر ۱ تمول مالدار شدن یقال تمول الرجل اذا کثر ماله ١٢۔۔

کلانا اذا ما نال شیئاً افاته (ای انفقه ۱۲)	۵۱	ومن یحترث حرثی وحرثک یہزل (ای یسعی ۱۲ یکتسب ۱۲ سعی ۱۲ یفتقر ۱۲)

یعنی کل واحد منا اذا ظفر بشیء فوته علی نفسه ای ذالک شیئاً انفقه ویبذره واسرفه ثم قال ومن سعی مثل سعیی وسعیک افتقر وعاش عیش المہزول فارسی گرگ گفتم که ہر یک از من و تو وقتیکه می یابد چیزی را یعنی چون مالی بدست آید فوت میگرداند آن را بخرج و اسراف ہر آنکه بکوشد چون کوشش من و سعی تو محتاج و فقیر خواہد شد و بدست وی چیزی نماند و مانند لاغر حیران انسب باشد بیت قرار در کف آزادگان نگیرد مال * نه صبر در دل عاشق نه آب در غربال

وقد اغتدی والطیر فی وکناتها (حالیه ۱۲ آشیانه ایچ وکنة ۱۲)		بمنجرد قید الاوابد ہیکل (اسپ تنگ موی کوتاه یعنی مقید ۱۲ جانوران وحشی ۱۲ ہیاکل جمع ۱۲)

اعراب جملة والطیر فی وکناتها فی موضع الحال من ضمیر اغتدی والواو واو الحال والباء فی بمنجرد بمعنی مع وقوله قید الاوابد ای مثل قید الاوابد فحذف المضاف واقام المضاف الیه مقامه وہو صفة المنجرد والقید بمعنی المقید فعلی ہذا التقدیر لا یقدر المضاف * یعنی ہذا الشاعر یمدح نفسه بالفروسیة ویقول وقد اباکر الصید والحال ان الطیور مستقرة فی مواضعها التی باتت فیها بفرس قصیر الشعر عظیم الجرم قید الوحش فارسی و بدرستیکه بامداد میروم در حالیکه پرندگان در آشیانه خود می باشند با اسپ تنگ موی بند وحشیان قوی ہیکل یعنی عنان بیان را از مدح نفس خود کشیدن سختی شب تار و مہمانی مہمانان و دلی نمودن مسافت بیابان بمدح ذات خود بسوار شدنی برتاخته می گوید

لغات [illegible] الحرث اصلاح الارض [illegible] کما فی الحدیث احرث لدنیاک کانک تعیش ابدا [illegible] السعی والکسب کقوله تعالی من کان یرید حرث الآخرة نزد له فی حرثه [illegible] مستعار ۱۲ [illegible] شرب شارب وتجر تاجر ورکب راکب [illegible] الطیر جمع [illegible] مثل فرخ وافراخ وفراخ [illegible] ۱۲ وکنات جمع وکنة آشیانه مرغ و وکر و وکن [illegible] خانه مرغ [illegible] وکر و وکن خانه مرغ که در دیوار یا در کوه باشد و [illegible] خانه مرغ که از ریزهای چوب بر درخت ساخته شود [illegible] خانه مرغ که در زمین باشد و عند الاصمعی فرق بین الوکر والوکن بان الاول ما فی الجبل والثانی ما فی غیر الجبل ولا فرق عند الجوہری بینہما ۱۲

که با آنکه پرندگان در صبح خیزی موصوف اند من چنان چابک هستم که پیش از آنها بر خاسته بر اسپ کم موی قوی هیکل سوار شده بشکار میروم گویا که آن اسپ بند وحشیان ست که ایشان بسبب سرعت سیر آن اسپ از پیش وی رمیدن نتوانند چنانچه مقید از قید گویا که وحشیان در بند می باشند و او بند ایشان ۔

مِكَرٍّ مِفَرٍّ مُقْبِلٍ مُدْبِرٍ مَعًا صفت منجرد ۱۲ فرار کننده ۱۲ پیش آینده ۱۲ پس گردنده ۱۲	۵۳	كَجُلْمُودِ صَخْرٍ حَطَّهُ السَّيْلُ مِنْ عَلِ اے الصخر العظیم ۱۲ انداخت ۱۲ اسیلاب ۱۲ ای مکان عالی ۱۲

اعراب قوله مکر و مابعده صفات لمنجرد ویجوز الرفع علی الخبریة للمبتدا المحذوف ای هو والنصب علی المدح وکذلک القول فیما بعده من النعوت ۔ قوله معًا حال من هذه الصفات ای جمیعًا قوله عل ای مکان عال عربی هذا الفرس مکر اذا ارید منه الکر ومفر اذا ارید منه الفرار ومقبل اذا ارید اقباله ومدبر اذا ارید ادباره حال کون هذه الصفات مجتمعة فی قوته ۔ ثم شبه فی سرعة مروره وصلابة خلقه بحجر عظیم القاه السیل من علو الی السفل فارسی بسیار حمله کننده وبسیار گریزنده وپیش آینده وبرگرداننده است در یکزمان همچون خرسنگی که فرو انداخت او را سیلاب از جای بلند یعنی اسپ کوه چنان سبک سیر ست که چون از وی حمله می خواهند حمله می کند وچون فرار می جویند گریز می کند وچون اقبال می طلبند اقبال می کند وچون ادبار میخواهند رو می گرداند گویا که این همه صفات بآن واحد از وی بظهور آید ومیان آنها هیچ توقف حاصل نشود لهذا در سرعت و سختی بخرسنگی که بسبب سیلاب از بالا بزودی فرو افتد تشبیه داده ۔

لغات سـ۵۱ کر حمله آوردن بر دشمنان روز نبرد ومکر بالکسر برای مبالغه است چه مفعل گاهی از اسمای ادوات باشد چون معول ومکتل ومحرز لیس گویا که بسیار اداة کر و برگردانیده وکذلک الکلام فی المفر ۱۲ سـ۵۲ جلمود وجلمد سنگ بزرگ سخت جلامد وجلامید جمع ۔ صخر یعنی حجر صخور جمع صخرة یکی ۱۲ سـ۵۳ قوله من عل ای من فوق ودرین لفظ هفت لغات ست یقال اتیته من عل بضم اللام ومن علو بفتح الواو وضم آن وکسر آن ومن علی بیاء ساکنة ومن عال مثل قاض ومن معال مثل معاد وبعضی گفته که من علا هم مستعمل ست ۱۲ زوزنی ۔

كُمَيْتٍ يَزِلُّ اللِّبْدُ عَنْ حَالِ مَتْنِهِ ۵۴ كَمَا زَلَّتِ الصَّفْوَاءُ بِالْمُتَنَزِّلِ

سرخ تش سیاه دم ۱۲ لغزاند ۱۲ نمد ۱۲ وسط ۱۲ پشت ۱۲ — سنگ درخشان ۱۲ المطر المتنزل ۱۲

اعراب قوله کمیت بالجر نعت لمنجرد۔ والباء فی قوله بالمتنزل للتعدیۃ وهو صفۃ لمحذوف ای بالمطر المتنزل او بالانسان المتنزل کما صرح به الزوزنی عربی هذا الفرس الکمیت یزل لبده عن متنه لانملاسه واکتناز لحمه کما یزل الصخر الاملس المطر النازل علیه فارسی اسپ مذکور سرخ فش سیاه دم ست که می لغزاند نمد زین را از میانۂ پشت خود چنانکه می لغزاند سنگ تابان باران فرود آینده را یعنی آن چنان آگنده گوشت و املس پشت ست که بجهت آن نمد زین از وی می لغزد چنانچه آب باران از سنگ سخت تابان و براق می لغزد و تواند که متنزل صفت انسان محذوف باشد۔

عَلَى الذَّبْلِ جَيَّاشٍ كَأَنَّ اهْتِزَامَهُ ۵۵ إِذَا جَاشَ فِيهِ حَمْيُهُ غَلْيُ مِرْجَلِ

لاغری ۱۲ نهایتہ ۱۲ آواز رفتار ۱۲ — ای گرمی نشاط ۱۲ جوشیدن ۱۲ دیگ ۱۲

اعراب قوله علی الذبل متعلق بجیاش۔ وقوله حمیه فاعل لجاش۔ وقوله غلی مرجل خبر کان والضمیر فی حمیه وفیه راجع الی الکمیت عربی هذا الفرس جیاش علی ضمر خلقه واضطراب بطنه وکان اهتزامه اذا التهب فیه حرارة نشاطه غلیان القدر علی النار فارسی آن اسپ باوجود لاغری بسیار جوشنده است در رفتار گویا که آواز رفتار آن وقتیکه گرمی نشاط دران می جوشد آواز جوش دیگ مسی ست یعنی چون حرارت نشاط برانگیخته شود دران زمان آواز رفتارش مانند آواز جوش دیگ بر آتش ست یعنی آن اسپ ذکی القلب ست و باوجود لاغری خود بنشاط تمام تیز رفتار ست الخ۔

لغات ۵۴ زل لغزیدن پای مدگل ذنهاب اورنمی ولغزانیدن لازم ومتعدی هر دو آمده یقال زل الشیء یزل زلیلا وازلته انا۔ استزلال لغزانیدن ۱۲ لبد نمد که زیر زین اندازند لبدة اخص منه لبود جمع ۱۲ حال جای نمد انداختن از پشت اسپ یعنی میانۂ پشت که نشستگاه سوار باشد ۱۲ صفواء سنگ سخت املس یا می را لغزاند و التنزل النزول ۱۲ ۵۵ ذبل لاغر و باریک شدن اسپ که برای پراغ شدن وایلغار کردن لاغر کرده شود ۱۲ اش ۵۶ جیاش مبالغه جایش یعنی بسیار جوشنده از سیر مثل جوشیدن دیگ یقال جاشت القدر اذا غلت وجاش البحر جیشا اذا هاجت امواجه ۱۲ اش۔

یعنی اسپ مذکور چنان تیز رو ست که سوار سبک تن را بباعث تیز رفتاری از پشت خود می اندازد و شهسوار چالاک را چندان فرصت نمی دهد که جامهای خود بگیرد ـ

دَرِيرٍ كَخُذْرُوفِ الْوَلِيدِ أَمَرَّهُ	۵۸	تَتَابُعُ كَفَّيْهِ بِخَيْطٍ مُوَصَّلِ
تیز رو ۱۲ باد فر ۱۲ فرفره ۱۲ سخت تافته ۱۲		پیوسته ۱۲ کف دست ۱۲ جمع ۱۲ ای بخیط متصل ۱۲

اعراب قوله دریر ایضا صفت للجرد ـ والجملة الفعلیة ای امره صفة لخذروف و کخذروف بدل من الخذروف الاول تقدیره کخذروف الولید خذروف امره یعنی هذا الفرس سریع سرعة خذروف احکم فتله خیط متتابع ایدی الصبی والمراد بخیط متصل فارسی اسپ مذکور تیز رو ست مانند فرفره کودکان که استوار تافته آنرا پیاپی شدن کف دست او برشته پیوسته فائده تیز رفتاری اسپ را بدوران فرفره که رشته آن سخت تافته شده است تشبیه داده میگوید تیزی و همچون تیزی خذروف ست کودکان رشته او را باستواری تافته بگردانند برشته پیوسته که باز سر آن بدیگر پیوسته و گره داده باشند

لَهُ أَيْطَلَا ظَبْيٍ وَسَاقَا نَعَامَةٍ	۵۹	وَإِرْخَاءُ سِرْحَانٍ وَتَقْرِيبُ تَتْفُلِ
تثنیه ایطل ۱۲ ظبی ظباء جمع ۱۲ شتر مرغ ۱۲		سخت دویدن ۱۲ بالکسر گرگ ۱۲ نوعی دویدن ۱۲ روباه بچه ۱۲

ای لهذا الفرس خاصرتان کخاصرتی الظبی وساقان کساقی النعامة وعدو کعدو الذئب وتقریب کتقریب ولد الثعلب فارسی شاعر درین شعر چهار تشبیه را فراهم آورده میگوید که مر او را دو تهیگاه است مانند دو تهیگاه آهو و دو ساق ست مانند دو ساق شتر مرغ و سخت دویدن ست مانند دویدن گرگ و نوعی دویدن ست مثل نوعی دویدن روباه بچه

ضَلِيعٍ إِذَا اسْتَدْبَرْتَهُ سَدَّ فَرْجَهُ	۶۰	بِضَافٍ فُوَيْقَ الْأَرْضِ لَيْسَ بِأَعْزَلِ
نعت بعد نعت ۱۲ ای اتیته من دبره ۱۲ میان دو ران ۱۲		بسیار مو ۱۲ کمی بر فوق ۱۲ دم ۱۲

لغات ۵۸ دریر تیز رو کما یقال فرس دریر ۱۲ ۵۸ خذروف اسم چیزی که چرم پاره گرد را در وسط سوراخ دو ساخته کنند و ریسمان در آن انداخته جیب الاست گردانند و آواز ازوی می برآید بفارسی باد فر و فرفره و بهندی پهرکی گویند و خذاریف جمع ۱۲ ش ح ۱۲ ۵۸ ولید کودک و ولدان جمع ولیده دختر ک ولائد جمع ولد فرزند ابن باشد یا بنت ۱۲ ۵۹ نعام بالفتح شتر مرغ و آن اسم جنس ست خیل حمام نعامه یکی مذکر و مؤنث هر دو مستعمل ست نعامات نعائم جمع ۱۲ ص ـ ن ـ ی ـ ق ۵۹ ارخاء سخت دویدن گرگ بمراد خود و منه مرخاء ـ و خیل مراخ ـ دا ان مرخاء کثیرة الارخاء ـ ۱۲ ص ۵۹ تقریب نوعی از دویدن که هر دو دست را یکجا بردارد و یکجا بگذارد ۱۲ ۶۰ ضلیع اسپ تمام خلقت سطبر سرین بسیار عصب بزرگ میان اضلاع جمع ۱۲ ص ـ ن ـ س ـ

اعراب قوله بضاف صفة قامت مقام الموصوف ای بذنب ضاف وقوله لیس باعزل جملة فی موضع النعت والعائد الیه دالی ضلیع عربی هذا الفرس تام الخلق غلیظ الالواح غیر مائل الذنب الی احد الشقین اذا اتیته من دبره ونظرت الیه من خلفه رأیته سد الفضاء الذی بین فخذیه بذنب تام کثیر الشعر قریبا من الارض فارسی اسپ مذکور تام الخلقت ست چون پس پشت او آئی می بند کشادگی هر دو ران خود را بدم بسیار مو که اندک بالاست از زمین ونیست آن اسپ کج دم یعنی دم او بسیار مو و دراز ست که قریب بزمین رسیده و بر و کثری هم نیست واین جمله از صفات اسپ کریم ست ۔

	۶۱	
كَأَنَّ سَرَاتَهُ لَدَى الْبَيْتِ قَائِمًا	۶۱	مَدَاكُ عَرُوسٍ أَوْ صَلَايَةُ حَنْظَلِ
پشت ۱۲ ۔ نزدیک خانہ ۱۲ ۔ حال ۱۲		سنگ بوسای ۱۲ ۔ سنگ پہنا ۱۲

عربی کان ظهره حال کونه قائما عند البیت احد هذین الحجرین الذین هما مداک عروس او صلایة حنظل فارسی گویا که پشت او در حالیکه استاده است نزد خانه خوشبو سای نوکدخدا است یا سنگ حنظل شکن یعنی پشت آن اسپ را در املاس وصلابت بسنگ بوسای یا بسنگ حنظل شکن تشبیه داده میگوید که در آن حال که او نزدیک خانه استاده باشد پشت او مانند سنگی می نماید که بر وی خوشبوی عروس سوده شود یا مانند سنگ پهن که بر وی حنظل می شکنند حاصل چنانکه بکثرت سائیدگی میانه سنگ پشت تابان شود همچنین پشت فراخ آن اسپ املس و لیست ست واین از خوبیهای اسپان ست وزوزنی مصراع اول چنین روایت کرده کان علی المتنین منه اذا انتحی متنین یعنی دو تهیگاه رگ پشت از دو جانب برین تقدیر معنیش اینکه گویا که بر هر دو رگ پشت او وقتیکه اعتماد میکند ای وقتیکه در خانه قرار میگیرد سنگ عروس یا سنگ حنظل شکن است وحاصل هر دو یکی ست ۔

لغات ۱ سرات اعلی الظهر سروات جمع و استعار ثعلبة الناس سراة النهار اعلی مداه ۱۲ ۲ مداک سنگ بوسای که بر وی خوشبو سایند و آن مشتق از دوک بمعنی السیلان وسائیدن ۱۲ ۳ صلایة سنگ بزرگ پهن که بر وی چیزی سایند ۱۲ ۔

كَأَنَّ دِمَاءَ الْهَادِيَاتِ بِنَحْرِهِ	٦٢	عُصَارَةُ حِنَّاءٍ بِشَيْبٍ مُرَجَّلِ
جانوران پیشرو ١٢ سینه ١٢		افشره ١٢ موی سفید ١٢ شانه کرده شده ١٢

عربی کان دماء المقدمات من الوحوش علی نحر هذا الفرس عصارة حنا خضب به بیاض شعر ممشوط فارسی گویا که خونهای جانوران پیشین ببالای سینهٔ او فشردهٔ حناست در موی سفید شانه کرده شد یعنی آن اسپ نهایت تیز رو ست که وحشیان تیز رو رسیده آنها را شکار کند و خون آنها که بوقت شکار بر سینه اش افتاده است چنان می نماید که گویا موی سفید شانه کرده شده از حنا خضاب کرده شده فائده لفظ مرجل چنانکه برای قامت قافیه است همچنین از تتمهٔ تشبیه است زیرا که موی سینهٔ اسپ چون تر میشود در بادی النظر مشابه میشود بموی پیچیده که بشانه شکن افگنده باشند۔

فَعَنَّ لَنَا سِرْبٌ كَأَنَّ نِعَاجَهُ	٦٣	عَذَارَى دُوَارٍ فِي مُلَاءٍ مُذَيَّلِ
ای قصد نمود ١٢ گلهٔ گاوان وحشی ١٢ ماده های گاو وحشی ١٢		نام بت ١٢ گلیمها ١٢ دراز دامن ١٢

اعراب قوله کان نعاجه عذاری دوار جمله صفت لسرب و قوله فی ملاء مذیل فی موضع الحال من عذاری دوار عربی فعرض لنا وظهر قطیع من البقر الوحش کان اناث ذلک القطیع مشابهة نساء عذاری یطفن حول دوار حال کونهن فی ملاء طوال ذیولها فارسی پیش آمد برای ما گلهٔ گاوهای وحشی که گویا ماده های شان زنان دوشیزگان اند که طواف میکنند گرداگرد دوار در چادرهای دراز دامن یعنی حسن رفتار ماده های گاوان وحشی را بحسن تبختر دوشیزگان طواف کنندگان دوار و دمهای طویل مع موهای تمام را بدامنهای دراز چادر تشبیه داده میگوید که پیش ما چنان گله گاوان وحشی نمودار شد که ماده های آنها همچون دوشیزگان اند که چادرهای دراز دامن پوشیده گرداگرد

لغات ١ه دم تثنیه آن دمان و دمیان آید و جمع دماء و دمی بضم دال تصغیر قاعده از دم ١٢ ٢ه هادیات جمع هادیه پیشرو پیشرو از ان هادی گویند که هادی قوم پیشرو آنها باشد و مراد از آن اعناق الفرس اند که متقدم علی سائر جسده ١٢ ٣ه سرب گله آهوان و زنان و گاو وحشیان و اسپان اسراب جمع ١٢ ۴ه نعاج ماده گاوان وحشی و ماده بز کوهی نعجه یکی و نعاج جمع تکسیر است نعجات جمع تصحیح ١٢ ۵ه ... بمعنی گوسپند ماده گاو وحشی را ... نمی گویند ١٢ ۶ه دوار نام بتی ست که در ایام جاهلیت طواف میکردند چنانچه در ایام اسلام کعبه شریف را ١٢ –

دوار تبختر طواف می کنند۔

بجيد معمّ في العشيرة مخول	۶۴	فادبرن كالجزع المفصل بينه

اعراب قوله كالجزع في نصب على الحال من الضمير في ادبرن وقوله بجيد معم ايضا في موضع نصب على الحال من الجزع۔ وقوله معم صفة لصبي محذوف تقديره بجيد صبي عربي فادبرت النعاج حال كونها مشابهة بالخرز اليماني الذي فصل بينه بغيره من الجواهر حال كون ذلك الجزع في عنق صبي كريم اعمامه واخواله في القبيلة فارسی پس پشت دادند مانند مہرہ یمانی کہ فصل آوردہ باشند میان آن درحالیکہ در گردن کودک کہ در قبیلہ خویش بزرگ اعمام و بزرگ اخوال می باشد یعنی آن گاوان وحشی چون مرا بدیدند یکی از دیگر جدا گشتہ متفرق شدند چنانچہ دانہای رشتہ مروارید بجہت فصل زر وغیرہ یکی از دیگر متفرق شوند فائدہ گاو دشتی را کہ قوائم و رخسارہ او سیاہ و باقی جسم سپید می شد بمہرہای یمنی تشبیہ دادہ و چون متفرق شدند بجیل مفصل کہ از مہرہ یمنی باشد مشابہت پیدا کردہ در باعث شمر دا بودن این عقد در گردن طفل کریم الاعمام والاخوال این کہ جواہر قلادہ آنچنین کودک گرانبہا می باشد

جواهرها في صرة لم تزيل		فالحقنا بالهاديات ودونه

عربي فالحقنا هذا الفرس بالمقدمات من الوحوش ومتخلفاتها قريبة منه في جماعة لم تتفرق والخلاصة انه يلحقنا باوائل الوحش ويدع متخلفاتها التفتة لشدة جريه وقوة عدوه فريد ركب الاوائل والاواخر من الوحوش مجتمعة قبل تفرق جماعتها فارسی پس رسانید مارا اسپ کو بہ پیش روان آن رمہ وحشیان درحالیکہ نزد او پس ماندگان آنہا بودند در جماعتیکہ پراگندہ نگردیدہ بودند یعنی شاعر وصف تیز روی اسپ می کند کہ آن اسپ باعتماد تیز رفتاری خود پس ماندگان را در یکجا گذاشتہ بہ پیش روان رسید و قبل از تفرق جماعت آنہا بسبب تیز رفتاری خود پیش رسیدگان و پس ماندگان را شکار نمود

لغات ۱ جزع مہرہ یمنی سیاہ و سپید کہ چشم را در سیاہی و سپیدی بدان تشبیہ دہند ۱۲ ۲ مفصل رشتہ مروارید کہ میان ہر دو لولو آن چیزی از قسم زر و سیم وغیرہ کشیدہ باشند ۱۲ —

فعادى عِداءً بين ثورٍ ونعجةٍ نرگاو و دشتی ۱۲	۶۶	دِراكاً ولم ينضح بماءٍ فيغسلِ تواتر ۱۲ — ای عرق آلودہ نشد ۱۲

اعراب قولہ دراکا منصوب علی الحال من المضمر فی عادی جملۃ لم ینضح ایضا فی موضع الحال من المضمر فی عادی والتنوین فی قولہ بماءٍ اما للتکثیر ای لم یعرق عرقا مفرطا الغسل جسدہ او للتقلیل ای لم یعرق عرقا قلیلا الخ معنی فوالی موالاۃ فی حال کونہ متبعا بین ثور ونعجۃ فی طلق واحد الحال انہ لم یعرق عرقا مفرطا الغسل جسدہ یرید ان ہذا الفرس ادرک وقتل ثورا او بقرۃ وحشیۃ فی مضمار واحد قبل ان یعرق عرقا ای قتلہا دون معاناۃ مشقۃ ومقاساۃ شدۃ فارسی پس بپا پی بیک تگ گاو نر و مادہ را پس یکدیگر انداخت و خوی نیاورد که شسته شود یعنی آن اسپ رہوار در یک گام نر و مادہ گاو دشتی را بسبب سرعت رفتاری خود انداخت و از پس یکدیگری را شکار کرد با وجود این شقت و تیزی عرق آلودہ نشد یعنی گرچہ فی الحقیقت این ہمہ کار بشقت تمام انجامیدہ شود اما آن اسپ بسبب سبک سیری خود بسہولت انجامید۔۔

فظلّ طُهاةُ اللحمِ من بين منضجٍ گوشت پز ۱۲ — پختہ کنندہ	۶۷	صفيفَ شواءٍ او قديرٍ معجّلِ گوشت در سیخ کشیدہ ۱۲ بریان ۱۲ — پختہ در دیگ پختہ شود ۱۲

اعراب من فی قولہ من بین للتفصیل والتفسیر والجملۃ خبر ظل ونصب صفیف بمنضج وقولہ منضج مقطوع عن الاضافۃ تقدیرہ منضج قدیر عطف علی فظل المطبوخون اللحم ہم من بین منضج شواء مصفوف علی الجمر ومنضج لحم مطبوخ فی القدر علی عجلۃ یرید ان المنضجون صنفان صنف ینضجون شواء مصفوفا علی الجمر وصنف ینضجون فی القدر فارسی پس گشتند پزندگان گوشت درمیان پزندۂ گوشت در سیخ کشیدہ از بہر بریانی و پزندۂ گوشت در دیگ زود پختہ یعنی گوشت پزندگان دو فریق گشتند

لغات ۶۶ عداء معاداۃ دو شکار را در یک تگ پی یکدیگر انداختن ۱۲ ثور نر گاو و ثیران و ثیرہ و ثورہ و ثیرات و اثوار و ثیارہ جمع ۱۲ اندو نی ۱۲ دراک پیاپی شدن و از پس یکدیگر آوردن ۱۲ لغات ۵ نضح آب پاشیدن ای پاشیدن نضح آبکش ناضحۃ مونث نضاح آبکش ۱۲ انتضح خون خلل منتضح ای نہتی یا لقلح۔ منضج علیہ المام ای ترشح ۱۲ لغات ۶۷ صفیف گوشت در سیخ کشیدن صفیف تابہ پائی صفیف صفیفا ای مصفوفا ای گوشت بسیخ درکشیدہ ۱۲ ۔۔

یکی گوشت بریانی را در سیخ کشیده با خگر می پخت و دیگری گوشت بدیگ انداخته بشتابی می پخت

رواح شبانگاه باز گشتن ۱۲ وَرُحْنَا يَكَادُ الطَّرْفُ يَقْصُرُ دُونَهُ ای رجعنا بالعشی ۱۲ — چشم ۱۲ — اسپ ۱۲	۶۸	شرط ۱۲ — زائده ۱۲ مَتَى مَا تَرَقَّ الْعَيْنُ فِيهِ تَسَهَّلِ ای متی ارتفعت العین ۱۲ — فرود آید ۱۲

اعراب قوله یکاد مع مابعده من الجملة فی موضع الحال من الضمیر فی رحنا والضمیر فی دونه للفرس قوله متی للشرط و ما زائدة و قوله تسهل جواب الشرط عربی ثم رجعنا بالعشی و الحال ان عیوننا تعجز عن ضبط حسنه و ادراک محاسن خلقه و متی ارتفعت العین لتنظر اعلاه اشتاقت الی ان تنظر اسفله فارسی شبانگاه باز گشتیم در حالیکه قریب بود چشم ما که کوتاهی کند نزدیک اسپ مذکور و هر گاه که چشم بالا در و بلند می شد پست میگردد یعنی آن اسپ عجیب صورت و کامل حسن است هر گاه چشم ما بر وی افتد از ضبط دقائق حسن او عاجز آید و چون از بهر رویت حسن بالای وی بلند می شود مشتاق دیدن حسن تن زیرین او گشته پست می شود ـ یا لسبب تابانی جسم او بینائی را یارای دیدن جنبش نبود اگر بالای وی نگرد نگاه لغزیده فرو می آید ـ

فَبَاتَ عَلَيْهِ سَرْجُهُ وَلِجَامُهُ پس شب گذرانید ۱۲ — زین ۱۲	۶۹	وَبَاتَ بِعَيْنِي قَائِمًا غَيْرَ مُرْسَلِ ای بمعاینتی ۱۲ — الی المرعی

عربی فبات هذا الفرس سرجه و لجامه علیه و بات بمعاینتی قائما حال کونه غیر مرسل الی المرعی فارسی پس شب گذرانید بر پشت وی زین و لگام است و شب گذرانید او بچشم من در حالیکه ایستاده است و بچرا گاه نگذاشته شده بود یعنی همه شب از پشتش زین فرو نیاورده شد و لگام از دهنش کشیده نشد و همه شب ایستاده ماند و بعلف زار نگذاشته شده بود مقصود از جنبش تابان و خوبیش در نشان است ـ

لغات رواح شبانگاه رجوع نمودن یقال سرحت الماشیة بالغداة و راحت بالعشی ای رجعت اراحة شبانگاه باز آوردن ستور بسوی خانه ـ رواح ایضا بمعنی شبانگاه ـ و هو نظیر مساء و هو اسم للوقت من زوال الشمس الی اللیل و شبانگاه شدن نقیض غدوه ۱۲ ترقی از پستی به بلندی بر آمدن رقی در قار بر آمدن بر نردبان یقال رقیت فی السلم رقیا و رقیا ارتقاء مثله و ترقی فی العلم ای رقی فیه درجة درجة ۱۲ تسهل از بلندی به پستی و از کوه بزمین سهل فرود آمدن ۱۲ ـ

أصاحِ ترى برقاً أريك وميضه ای یا صاحبی ۱۲ درخشندگی ۱۲	۷۰	كلمع اليدين في حبيٍّ مكلّل ابر بر ہم نشستہ ۱۲ افزونتان

اعراب قولہ اصاح اصلہ اصاحبی فرخم المنادی لایجوز ترخیم المضاف الا فی ہذا او قولہ تری برقا اللفظ لفظ الخبر ومعناہ الامر ای انظر برقا وقولہ فی حبی متعلق بالومیض عربی صاحبی انظر برقا اریک لمعانہ وتحرکہ فی حبی مکلل کتحرک الیدین فارسی ای یار من ببین برق را کہ مینمایم ترا درخشندگی آن مانند حرکت دو دست اسپ در ابر درہم نشستہ تابان یعنی ببین برق را کہ مینمایم ترا تابانی وحرکت او کہ در ابر غلیظ ست مانند جنبش دست و پای اسپ یعنی حرکت و تابانی برق را بحرکت دست و پای اسپ تشبیہ دادہ ۔ ومقصود ازین بیان کثرت درخشندگی دست و پاست ازینجا از وصف اسپ بوصف مطر رجوع نمود وگفت ۔

يضيء سناه أو مصابيح راهبٍ روشنی ۱۲ برق ۱۲	۷۱	أمال السليط بالذبال المفتّل روغن زیتون ۱۲ یا نجدہ ۱۲ فتیلہا ۱۲ تافتہ شدہ ۱۲

قولہ امال السلیط جملۃ فی موضع الصفۃ لراہب عربی ہذا البرق تیلالا ضوءہ فیشبہ فی تحرکہ تحرک الیدین او مصابیح راہب امال الزیت بالفتائل المفتلۃ فارسی روشن میشود روشنی آن برق یا چراغہای پارسای ترسایان کہ مائل کرد روغن را با فتیلہای تافتہ یعنی این روشنی کہ مشابہ بحرکت ہر دو دست اسپ من ست یا روشنی برق ست کہ روشن میشود روشنی او یا چراغہای راہب روغن بسوی فتیلہ آن مائل کردہ شد وجہ شرط امالہ زیت بسوی فتیلہ چراغ اینکہ درین وقت چراغ بغایت باثر زدن درخشان میباشد

قعدت له وصحبتي بين ضارجٍ ای لتنظرہ ۱۲ جمع صاحب ۱۲ جبی ۱۲ یاران ہمنشینان ۱۲ نام موضع ۱۲	۷۲	وبين العذيب بعد ما متأمّلي نام موضع ۱۲ اصلہ بعد بضم العین ۱۲ ای بعد متأملی ۱۲

قولہ بعد اصلہ بعد بضم العین فاسکن العین تخفیف وما زائدۃ وتقدیرہ لبعد متأملی والہار

لغات ۷۰ ومیض درخشیدن برق بی آنکہ پراگندہ شود در ابر وانچہ از برق در نواحی ابر پراگندہ شود آنرا خفو گویند آنچہ بدر از و جستہ در ابر شکافتہ آنرا عقیقہ خوانند ۱۲ اص لمع روشن شدن درخشیدن وجنبیدن ۱۲ اس حبی ابر درہم نشستہ کہ چون کوہ بلند بر آید و ہموزہ آسمان را فرو گذاشتہ باشد ۱۲ مکلل ابر درخشان برق و ابر کہ اعلای آن مثل تاج باشد بر اسفل ۱۲

فی لہ اللجبی عربی قعدت انا واصحابی للنظر الی السحاب بین ہذین الموضعین ثم تعجب من بعد نظرہ الی ہذہ السحاب فقال بعد متاملی وہو المنظور الیہ ای العد السحاب الذی کنت انظر الیہ وارا قب مطرہ فارسی نشستم من برای نظارہ سحاب و نشستند یاران من درمیان ضارج وعذیب برای تماشا بعد ازان بغایت تعجب میگوید کہ بسیار دورست موضع تامل من وگفتہ اند کہ ما زائدہ نیست بل موصولہ است تقدیرہ بعد ما ہو متاملی پس لفظ ہو کہ مبتدا است حذف کردہ شد پس برین تقدیر خلاصہ اش اینکہ بعد السحاب الذی ہو متاملی ۔ الخ ۔

عَلَا قَطَنٍ بِالشَّيْمِ أَيْمَنُ صَوْبِهِ بفتحتین نام کوہ ۱۲ ای یعلم بالنظر الی البرق ۱۲	۶۳	وَأَيْسَرُهُ عَلَى السِّتَارِ فَيَذْبُلِ نام کوہ ۱۲ نام کوہ ۱۲

قولہ بالشیم متعلق بمضمر یرید انما احکم بذلک حدسا وتقدیرا لانہ لا یری قطن ولا الستار ویذبل معا کانہ یصف غزارۃ المطر وعموم جودہ یقول ایمن مطر ہذا السحاب علی قطن والیسرہ علی الستار ویذبل فارسی بنگریستن سوی برق بامید باران می نماید کہ جانب راست باران برکوہ قطن می بارد وجانب چپ برکوہ ستار و یذبل یعنی جود ابر چندان عام گشتہ چون در ابر نگاہ میکنم چنان می نماید کہ جانب راست باران او برکوہ قطن وجانب چپ او برکوہ ستار و یذبل ست حالانکہ میان قطن ومیان ستار و یذبل راہ دراز ست وبعضی علا قطنا بصیغہ ماضی از علو ونصب قطن گفتہ آمی ان ایمن مطرہ علا قطنا والیسرہ علی الستار ویذبل یعنی بلند شدہ برکوہ قطن جانب راست باران وتال ہر دو روایت یکیست

فَأَضْحَى يَسُحُّ الْمَاءَ فَوْقَ كُتَيْفَةٍ ای یصبہ ۱۲ نام موضع ۱۲	۶۴	يُكِبُّ عَلَى الْأَذْقَانِ دَوْحَ الْكَنَهْبَلِ ای سرنگون می انداخت ۱۲ از نخہا ۱۲ درختہای بزرگ ۱۲

عربی فاضحی ہذا الغیث یصب الماء علی کتیفۃ ویلقی الاشجار العظام من الکنہبل علی عالیہا فارسی پس گردید آن ابر کہ میریخت آب را بر بالای کتیفہ و می افگند بر زنخہا بزرگ درختان

لغات ۱۵ شیم نگریستن در برق بامید باران ۱۲ ۲ کب بر روی در افگندن و سرنگون انداختن واکباب لازم است ۱۲ و ۳ کنہبل نوعی از درخت بزرگ کہ در بیشہ باشد ۱۲ ۔

کنہبل را۔ آن ابر بالای کتیفہ بشدت می بارید کہ درختهای بزرگ را سرنگون می انداخت در بعض روایت چنین دیدہ شد کہ یسح الماء من کل فیقۃ ای بعد کل فیقۃ۔ والفیقۃ من الفواق وهو مقدار ما بین الحلبتین ثم استعار لما بین الدفقتین من المطر۔

فأنزلَ منه العُصْمَ من كلِّ منزِلِ	۷۵	ومرَّ على القَنَّانِ من نفيانِهِ
بز ای کوهی ۱۲		نام کوه ۱۲ ریزش باران ۱۲

عربی مر علی هذا الجبل مما تطایر من رشاش هذا الغیث فانزل الاوعال العصم من کل موضع من هذا الجبل لهولها من وقع قطرہ علی الجبل و فرط انصبابہ فارسی و گذشت بر کوہ قنان رشاشہ آن ابر پس فرود آورد از آن کوہ بزان کوهی را از هر جای آن یعنی چون باران کوہ قنان رسید از ترس قطرات آن بزهای کوهی از هر جا فرود آمدند۔

ولا أُطُماً إلا مَشِيداً بجَندَلِ	۷۶	وتيماءَ لم يترُكْ بها جِذعَ نخلةٍ
ای قصرا ۱۲ برافراشته شده و گچ و غیره ۱۲		نام قریه ۱۲ ای فیها ۱۲ تنه درخت خرما ۱۲

اعراب قولہ تیماء نصب علی اضمار فعل یفسرہ ما بعدہ تقدیرہ ما اخطأ تیماء عربی و ما ترک هذا الغیث فی تیماء جذعا من الجذوع ولا قصرا من القصور الا ما کان منها مرفوعا بالصخور او مجصصا یعنی انہ قلع الاشجار و هدم الابنیۃ الا ما کان مشیدا بالحجارۃ والجص فارسی و قریہ تیماء نگذاشت آنجا تنہ درخت خرما و نہ کوشکی مگر آنکہ برافراشتہ و استوار کردہ شدہ بود بسنگ یعنی باران مذکور بر قریہ تیماء هم رسید و تنہ نخل و کوشکهای آنجا بر انگند مگر کوشکی کہ بسنگ سخت افراشتہ و بگچ و آهک استوار کردہ شدہ بود۔

كبيرُ أُناسٍ في بِجادٍ مُزَمَّلِ	۷۷	كأنَّ ثَبيراً في عرانينِ وبلِهِ
گلیم مخطط ۱۲		نام کوه ۱۲ اوائل ۱۲ باران

اعراب قولہ مزمل نعت لکبیر اناس و قیاسہ الرفع الا انہ خفضہ علی جوار البجاد و ذلک شائع غیر مکروہ عندهم و یجوز ان یکون نعتا لبجاد و التقدیر فی بجاد مزمل بہ

لغات سله عصم جمع اعصم بز کوهی کہ بازو سفید باشد ۱۲ سه اطم کوشک و هر قلعہ سنگین و هر خانہ چهار گوشہ مسطح و الآطام جمع اطمہ احد مثل اکمہ ۱۲ ص سه عرانین جمع عرنین بن بینی نزدیک ابرو و اول هر چیز و مهتر قوم یقال هم عرانین القوم ۱۲ ص سه مزمل از تزمیل در پیچیدن بجامہ و تزمل پیچیدہ یا ای تدثر و ازد مله اختلمہ و منه قولہ تعالی یا ایها المزمل ۱۲ ص۔

فحذف الباء فاستتر الضمیر عربی کان ثبیرا فی اوائل مطر ہذا السحاب سید اناس ملفف بکساء مخطط شبہ تغطیتہ بالغثاء بتغطی ہذا الرجل بالکساء فارسی گویا کہ کوہ ثبیر را در اوائل باران بزرگ قطرۂ آن ابر سردار مردمان ست کہ در گلیم مخطط پیچیده است یعنی بسبب اوائل باران بکوہ ثبیر خس و خاشاک گوناگون گرد آمدند لہذا خس و خاشاک مختلف الالوان را بگلیم مخطط و کوہ خاشاک فراہم آورده را بمرد بزرگ گلیم پوش تشبیہ داده میگوید کہ کوہ ثبیر اچنان بنماید کہ گویا مرد بزرگ گلیم منقش پوشیده است ۱۵

مصرع اول	شمار	مصرع دوم
كَأَنَّ ذُرَى رَأْسِ الْمُجَيْمِرِ غُدْوَةً بلندی ۱۲ — نام کوه ۱۲ — بالضم ۱۲	۷۸	مِنَ السَّيْلِ وَالْغُثَّاءِ فَلْكَةُ مِغْزَلِ خس خاشاک ۱۲ — چرخه ریسمان ۱۲

عربی کان اعالی ہذا الجبل غدوة مما احاط بہ من الغثاء والسیل فلکة مغزل شبہ استدارة الجبل بما احاط بہ من الاغثاء باستدارة فلکة المغزل فارسی گویا کہ بلندیہای سر مجیمر بگاه بسبب سیلاب و خس و خاشاک بادریسۂ دوک ہاست یعنی قلۂ کوه بسبب گرد آن خس و خاشاک و گردش آنہا بر آبیکہ بر سر کوہ رسیده بود ہمچون سنگ دوک مینمود۔

مصرع اول	شمار	مصرع دوم
وَأَلْقَى بِصَحْرَاءِ الْغَبِيطِ بَعَاعَهُ صحاری جمع ۱۲ — نام وادی ۱۲ — رخت ۱۲ — یمنی ۱۲	۷۹	نُزُولَ الْيَمَانِي ذِي الْعِيَابِ الْمُحَمَّلِ اے نزول التاجر الیمانی ۱۲ — جامہ دان ۱۲ — بارگفتہ ۱۲

اعراب والضمیر فی بعاعہ للحبی۔ ونصب نزولا علی مصدر من فعل مقدر۔ وقولہ الیمانی صفة للتاجر محذوف تقدیره نزول التاجر الیمانی عربی والقی ہذا السحاب مافیہ من المطر بصحراء الغبیط نزول نزول التاجر الیمانی صاحب العیاب المحمل من الثیاب شبہ نزول المطر بنزول التاجر وشبہ ضروب النبات الناشئة من المطر بضروب الثیاب التی نشرہا التاجر عند عرضہا للبیع فارسی و بینداخت آن ابر بر وادی غبیط اسباب خود را مانند فرود آمدن تاجر یمانی خداوند جامہ دانہای بار کننده یعنی نزول باران را بنزول تاجر یمنی و نباتات گوناگون را با جامہای بوقلمون تشبیہ داده میگوید

لغات ۷۸ ذری جمع ذروة یعنی بلندی و سر ہر چیزی ۱۲ ۵۲ غثاء بالضم و تخفیف و تشدید بر آب آورد و خس و خاشاک کہ سیلاب از امی آرد و اغثاء جمع ۱۲ ۵۳ غبیط وادی کہ درمیان آن پست و ہر دو طرف آن بلند باشد و این چنین وادی۔ اغبیط زان گویند کہ مشابہ غبیط البعیر ست ۱۲ ۵۴ بعاع بالفتح رخت و جہاز بعاع السحاب گرانی ابر از باران ۱۲۔

که باران در وادی غلیظ فرود آمده سبزیات رنگارنگ بر زمین پیدا نمود چنانکه تاجر یمنی از برای فروختن جامهای گوناگون را پراگنده نموده باشد۔

كَأَنَّ مَكَاكِيَّ الجِوَاءِ غُدَيَّةً	۸۰	صُبِحْنَ سُلَافاً مِنْ رَحِيقٍ مُفَلْفَلِ

عربی کان مکاکی هذه الاودیة سقین فی الصباح خمرا من الخمر التی القی فیها الفلفل جعل نشاط الطیر کالسکر وجعل تغریدها لجدة التغنها من حال الشراب الفلفل فارسی گویا که مرغان بیابانها که آنرا مکاکی گویند بیاد بامداد شراب صبوحی نوشانیده شده از می خالص با فلفل آمیخته یعنی مرغان وادی که بنشاط باران نغمه سنجی و ترانه سرائی کردند گویا ایشان می صبوحی نوشیده شده و نشاط نشه شراب نوا سنجی میکنند ۔

كَأَنَّ السِّبَاعَ فِيهِ غَرْقَى عَشِيَّةً	۸۱	بِأَرْجَائِهِ القُصْوَى أَنَابِيشُ عُنْصُلِ

اعراب قوله غرقی فی موضع النصب علی الحال من السباع عربی کانت السباع فی سیل هذا المطر حال کونها غرقی عشیا فی النواحی البعیدة من ذلک الوادی اصول العنصل البری شبه السباع المتلطخة بالطین والماء الکدر باصول العنصل البری لانها متلطخة بالطین ایضا فارسی گویا که ددان دران سیل بحالیکه غرقاب شده بودند وقت شام در اطراف بعیده آن وادی بیخهای پیاز دشتی اند یعنی چون سیل بوفور پیوست درندگان غرق شدند آلوده گشته کنارهای بعیده وادی مانند بیخهای پیاز دشتی خاک آلوده اند یعنی درندگان خاک آلوده را به بیخهای پیاز دشتی که خاک آلوده است تشبیه داده ۔

تمت المعلقة الاولی بحمد الله وعونه

لغات [illegible]

المعلقة الثانیة

این معلقه از تصنیف عمرو بن العبد است که از بنی بکر بن وائل بود و طرفه لقب داشت و او بعد امرء القیس
بود از شعرای ایام جاهلیت و بعمر بست سالگی مقتول شد قصهٔ قتلش اینکه خواهرش را با عبد عمرو
بن بشر نکاح داده بود و عبد عمرو مرد صاحب جاه و ثروت و اهل زبان بود و شاه عمرو بن هند او را معزز
دانستی و مکرم داشتی. وقتی خواهر طرفه بسبب امری نزدش شکایت شوهر خود کرد طرفه در هجو عبد بن
عمرو این اشعار گفت. ولا خیر فیه غیر ان له غنی - وان له کشحا اذا قام اهضما تظل نساء الحی
یعکفن حوله یقلن عسیب من سرارة ملهما. و این سخن به عمرو بن هند رسید. اتفاقا
روزی عمرو بن هند مع عبد عمرو به شکار رفت پس گورخری شکار کرد و عبد عمرو را گفت که او را
ذبح کن و عبد عمرو از اخذن گورخر عاجز گشت عمرو بن هند بخندید و گفت که هرچه طرفه در هجو تو
گفته صواب در است گفته است و همه اشعار را خواند و قبل ازین طرفه در هجو عمرو ابن هند هم این
قصیده گفته بود. فلیت لنا مکان الملک عمرو - رغوثا حول قبتنا تخور - من الزمرات اسبل قادماها
وضرتها مرکنة درور - لعمرک ان قابوس بن هند - لیخلط ملکه نوک کثیر - قسمت الدهر فی زمن رخی
کذاک الحکم یقصد او یجور - چون عمرو بن هند بر عبد عمرو قصیدهٔ هجوش خواند عبد عمرو گفت آن
قصیده که در هجو تو گفته اشد است از انچه که درباره من گفته و همه اشعار قصیدهٔ هجوش خواند.
عمرو بن هند این اشعار را شنیده گفت که آیا طرفه اینچنین دلیر گردیده پس عمرو بن هند خطی نزد
شخصی از عبد القیس که عامل او در بحرین بود نوشت تا طرفه را قتل کند بعضی همنشینانش
بدو گفت که اگر طرفه را قتل کنی متلمس که مرد کهن ساله کارآزموده حلیف طرفه است هجو تو
خواهد گفت پس عمرو بن هند طرفه و متلمس هر دو را بدربار طلبیده خط بخواند و تعظیم شان نمود و بهر یکی را
خطی داد تا نزد عامل او در بحرین برد و گفت که برای انعام دادن شما خطی نوشته ام. اما
فی الحقیقت برای قتل شان نوشته بود القصه هر دو روانه بحرین شدند تا آنکه بموضع حیره رسیدند

پس متلمس بطرفه گفته که ما نمی دانیم که در خط چه نوشته است و مرا در امر شاه شبهتی پیدا اگر دیده
باید که خط را به بینیم طرفه گفت آیا تو ظن بد میکنی اگر در صحیفه موافق وعده باشد فهو المرام الا رجوع
خواهیم کرد و از دیدن خط انکار کرد پس متلمس مهر خود بشکست و نزد کودکی از اهل حیره آورد
و گفت که تو خواندن توانی گفت نعم پس خط را بوی داد و او خط را بخواند و پرسید که تو متلمس
هستی گفت آری گفت که برای قتل تو نوشته است متلمس خط از دست کودک بگرفت و
همانجا در دریا بینداخت باز طرفه را گفت که هم در خط تو مثل خط من برای قتل تو نوشته است
طرفه ازان انکار کرد و بعد ازان متلمس بشام گریخت و طرفه با صحیفه نزد عامل بحرین آمد
او طرفه را دیده گفت که من از بهر قتل تو مامور شده ام تو کریم الحسب هستی و میان ما و قوم تو اخوت
قدیمه است چون از پیشم بیرون روی بگریز چه بعد خواندن صحیفه بالضرور مقتول خواهی
گشت طرفه انکار نمود و در خواندن خط اصرار کرد و چون عامل بحرین صحیفه را بخواند بطرفه
گفت حالا بجهة طور قتل خود را اختیار کنی طرفه گفت که مرا شراب بنوشان چون نشه شراب بسر گیرد و
بیهوش شوم رگ هفت اندام مرا فصد کنی پس ایشان موافق التماس او بعمل آوردند
و بمرد. و قبر طرفه در بحرین است و او را برادری بود معبد نام که دیت او طلب کرد و بگرفت
هکذا ذکر الزوزنی و طرفه درین معلقه تشبیب بخوله التشبیب نموده که او از بنی حنظلة بن
مالک بن زید مناة بوده لهذا او را گاهی حنظلیه گفته که منسوب است بحنظلة بن مالک و
گاهی مالکی که منسوب است بمالک بن زید مناة لقوله کان حدوج المالکیة غدوة
و هم درین قصیده بیان نمود که او مستدام بشرب مدام و لهو با حسینان گلندام مشغول بوده و
و هم شکایت عمزاده خود که مالک نام داشت کرده ابیات قصیده هم از بحر طویل و عروض و ضرب
او هم مقبوض و قافیه او متدارک است و جمله ابیات آن در شرح شعر یکصد و چهار است

و تقطیعش اینست	لخولة	اطلالن	ببرقة	ثهمدی
	فعولن	مفاعیلن	فعولن	مفاعیلن

لخولة اطلال ببرقة ثهمد ۱ تلوح كباقي الوشم في ظاهر اليد

نام عشیقهٔ طرفه است از بنی کلاب سنگلاخ ۱۲ نام موضع ۱۲ ای تلمع ۱۲ نقش نگار نیل ۱۲

عربی لخولة اطلال دیاره بالارض التی اختلط ترابها بالحجارة وحصی من ثهمد تلمع کما یلمع الاطلال لمعان الوشم الباقی فی ظهر کف المرأة المتوشمة فارسی مر خوله را نشانهای سرا هست در زمین سنگلاخ موضع ثهمد که ظاهر آن نشانها چون باقی ماندهٔ نقش و نگار نیل است در دست زنان غیر و متوشمه یعنی بباعث کوچ نمودن محبوبه خوله سرا ایش ویران شد و اندکی از نشان آن باقی ماند که چون نقش در دست زنان متوشمه می درخشد و این اخبار از دوری تاسف است ۔

وقوفا بها صحبي على مطيهم ۲ يقولون لا تهلك اسى وتجلد

تفسير البيت ههنا كتفسيره في المعلقة الاولى ۔ والتجلد التصبر

كان حدوج المالكية غدوة ۳ خلايا سفين بالنواصف من دد

کجاوه ۱۲ ای محبوبهٔ مالکیه ۱۲ کشتیهای بزرگ ۱۲ جمع سفینه ۱۲ نواحی ۱۲ نام وادی ۱۲

عربی کان مراکب العشیقة المالکیة غدوة فراقها بنواحی وادی دد سفین عظام ۔ کان هذا الشاعر شبه الابل وعلیها الهوادج بالسفن العظام فارسی گویا کجاوهای محبوبهٔ مالکیه بصبح فراق بزرگ کشتیهاست در نواحی وادی دد یعنی هودج محبوبهٔ مالکیه روز فراق کوچ کرده در نواحی وادی دد میرفت چنان بنمود گو یا کشتیهای بزرگ است یعنی ابل هودج دار را بکشتی بزرگ تشبیه داده ۔ کما صرح بهذا المعنی الزوزنی و بجوز که ناصفه بمعنی آبرو باشد پس بدین تقدیر بالنواصف صفت سفین باشد پس حاصل معنی اینکه هودج محبوبهٔ مالکیه که روز فراق کوچ کرده میرفت چنان بنمود گو یا کشتیهای بزرگ است که در آبرو وادی دد جاری است و این معنی احسن و الیق است کذا افادنی جناب مولانا امیر محمد دام فیضهم ۔

لغات ۱ اطلال جمع طلل نشانهٔ خانه وسرای ویران شده که بجا مانده باشد و جمع طلول هم آمده ۱۲ ۲ برقة بضم اول زمین که در آن سنگ و ریگ آمیخته باشد ۱۲ اطلال ببرقة ۱۲ ۳ وشم بالفتح نقش نگار نیل و نقش کند بر دست ۱۲ ۴ دد بفتحتین نام وادی است ۱۲ ۵ حدوج جمع حدج بکسر حاء و حدج بالکسر ۱۲ ۶ [illegible] بالضم هودج و احد ۱۲ و جمع ۱۲ حدوج بالفتح مراکب ۱۲ ص

عدولية أو من سفين ابن يامن صفة لسفين ۱۲	۴	يجور بها الملاح طوراً ويهتدي اى يجر بها مائلا عن الاهتداء او كشتيبان ۱۲ تارة ۱۲

اعراب قوله طوراً منصوب على الظرفية من يجور وجملة يجور بها ايضا صفة لسفين عربی

هذه السفن العظام التي شبهت بها هذه الابل من سفن عدولية او من سفن ابن يامن

يجر بها الملاح تارة مائلا عن الاهتداء ويجر بها تارة على الاهتداء شبه سوق الحداة

الابل تارة على الطريق وتارة على غير الطريق باجراء الملاح السفينة مرة على الاستواء

ومرة على غير الاستواء فارسی آن بزرگ کشتی از سفینهای عدولی ست یا از کشتیهای

ابن یامن که گاهی کج می برد آنرا ملاح وگاهی راست می برد یعنی کجاوه محبوبه مشابهست

به بزرگ کشتی از کشتیهای عدولی یا از کشتیهای ابن یامن که بارهی براه راست میبرد

وگاهی براه کج یعنی چنانچه ملاح کشتی را براه وبی راه می برد همچنان ساربان ناقه محبوبه

را براه می برد چون راه فراخ باشد وبی راه می برد چون راه تنگ باشد —

يشق حباب الماء حيزومها بها صفة لسفين ۱۲	۵	كما قسم الترب المفايل باليد

عربی يشق صدر السفن معظم الماء كما يشق المفايل باليد التراب المجموع فارسی

چاک می کند موجهای بزرگ آب را میانه سینه آن کشتی در ان آب چنانکه حصه میکند

خاک را فال بازنده به دست خود یعنی چنانکه مفایل بدست خود خاک مجموع را دو قسمت

کند همچنین میانه سینه کشتیها آب را چاک و دو حصه میکند —

لغات له عدولیه منسوب به عدولی [illegible] کشتی تیار شود ۱۲ —

ک ابن یامن نام مردی از اهل بحرین که کشتیها داشت ۱۲ ک جور بالفتح مائل گردیدن از راستی در راه ۱۲ غیاث

ک حیزوم میانه سینه ستور که محل بستن تنگ بود همچنین حزیم حیازیم جمع ۱۲ صراح ک ترب خاک لغتی ست

در تراب و در ان چند لغت ست ترب ترآب تورآب توراب تیراب ترابه جمع تراب اترب و تربان

وتربات والترباء بالمد التراب ۱۲ ک مفایل آنکه فال می بازد وآن چنان باشد که چیزی در خاک پوشیده آن را

دو بخش کرده می پرسند که آن چیز در کدام حصه است ازین خطا میکند غالبا تا آنکه صواب میکند غائب میشود ۱۲ —

لا تحسن بریقها ثم قال اسف الثغر باثمد ای ذر الاثمد علی اللثة ولم تعضض باسنانها علی شیء یؤثر فیها بعد الاسفاف فارسی سیراب کرد دندان محبوبہ را روشنی خورشید مگر بنہا سی دندان کہ پاشیدہ شد برو ی سرمہ اثمد و نگزیدہ چیزی را بعد آن یعنی دندان عشیقہ چنان سفید و درخشان ست گویا خورشید روشنی خود را بوی بخشید مگر بن دندان او سیاہ است کہ بروی سرمہ الثہ پاشیدہ و ہنوز چیزی نگزیدہ تا اثر سرمہ دور و سفید شود چہ سفیدی آن عیبست لہٰذا زنان عرب بر بن دندان تو تیای باشند تا آن سیاہ شود و دندان سفید را من سیاہ درخشان براق نماید فائدہ مراد از اسف الثغر باثمد اسف الاثمد علی لثتہ است چہ یقال اسف الثغر باثمد و یراد ذر الاثمد علی اللثة چہ اثمد برای سیاہی بن دندان پاشیدہ شود نہ برای سیاہی دندان زیرا چہ سیاہی آن من قبیل عیب ست و سفیدی آن سیاہی بن آن بن من قبیل حسن ہذا من افادة استاذنا مولانا دام فیضہ۔

وَوَجْهٍ كَأَنَّ الشَّمْسَ أَلْقَتْ رِدَاءَهَا ای ضیاءہا	۱۰	عَلَيْهِ نَقِيِّ اللَّوْنِ لَمْ يَتَخَدَّدِ ای صافی اللون ۱۲ پژمردہ نشدہ ۱۲ ای غیر متشنج ولا مہزول

اعراب قولہ وجہ بالجر عطف علی المی و یجوز الرفع علی الخبریة ای ولہا وجہ عربی تبسم العشیقة عن وجہ صافی اللون ناضر غیر متشنج ولا مہزول کان الشمس کستہ ضیاءہا فارسی تبسم می کند آن محبوبہ از چہرہ خود گویا آفتاب انداختست چادر خود را بروی و پاکیزہ رنگ ست و پژمردہ نشدہ یعنی تبسم میکند محبوبہ از چہرہ پاکیزہ رنگ و خوب صورت و تر و تازہ گویا آفتاب چادر روشنی خود را بروی پوشانید یعنی چون خورشید تابان ست۔

وَإِنِّي لَأُمْضِي الْهَمَّ عِنْدَ احْتِضَارِهِ روان کنم ۱۲ قصد ۱۲		بِعَوْجَاءَ مِرْقَالٍ تَرُوحُ وَتَغْتَدِي شتر باریک میان ۱۲ ای تسیر آخر النہار ۱۲

عربی وانی لامضی قصدی و اقضی مرامی عند حضورہ بناقة ضامرة مسرعة تسیر آخر النہار

لغات لہ امضاء روا کردن و گذرانیدن ۱۲ ص ۵۲ ہم اندوہ ہموم جمع و گداختن بیماری تن را یقال ہمنی المرض وقصد یقال ہممت بالشیء اہمام بی آرام کردن کارکسی را و اندوہگین کردن یقال ہمہ ، الہماہ ہمة بالکسر قصد دل یقال فلان بعید الہمة بالکسر و الفتح ہمم جمع ۱۲ ص ۵۲ ارقال زود رفتن ناقہ و مرقال و مرقال بالضم کثیرة الارقال ۱۲ ص

وتسیر اولها فارسی ومن روان می کنم ارادہ خود را وقت حضور آن بناقۂ لاغر و بار یک میان تیز رفتار کہ میرود شبانگاه و بیگاه یعنی ازینجا از ذکر محبوبہ عنان بسوی تذکرہ شتر گردانید می گوید کہ چون مرا حاجتی پیش آید روان می کنم وحاصل نمایم آن را بناقۂ لاغر و باریک میان تیز رفتار کہ پیوستہ میرود و ممکن است کہ مراد از امضا دفع ہم و غم باشد پس معنیش اینکہ چون غم و اندوہ مرا لاحق شود بناقۂ موصوفہ آنرا دفع نمایم۔

أَمُونٍ كَأَلْوَاحِ الْإِرَانِ نَصَأْتُهَا شتر استوار خلقت ۱۲ ای زجرتها ۱۲	۱۲	عَلَى لَاحِبٍ كَأَنَّهُ ظَهْرُ بُرْجُدِ راہ فراخ ۱۲ گلیم مسطر و مخطط ۱۲

اعراب الكاف في موضع خفض نعت لامون وكذلك جملة نصأتها معنى هذه الناقة ناقة يومن عثارها في عدوها وثاقة خلقها كالواح التابوت زجرتها على طريق واسع كانه ظهر كساء مخطط في وضحه شبه عرض عظام الناقة بالواح التابوت وشبه الطريق بكساء مخطط لان فيها امثال الخطوط **فارسی** وآن ناقۂ استوار خلقت ست مانند تختہای تابوت کہ ہنگام رفتن از لغزش پا محفوظ ماند۔ راندم آن را براہ کشادہ گویا آن راہ پشت گلیم منقش ست یعنی ناقہ را بدرشتی وپہنائی پشت بہ تختہای تابوت وطریق را در فراخی و اختلاف الوان خاک بگلیم مخطط تشبیہ دادہ میگوید کہ من حاجت خود را بناقۂ استوار خلقت بر آرم کہ آن بدرشتی وپہنائی پشت مانند الواح تابوت ست وراندم آنرا براہ فراخ ویمکن کہ نصأتها بمعنی باشد ای ضربتها بالنسأة وہی العصا۔ زدن نی۔

جُمَالِيَّةٍ وَجْنَاءَ تَرْدِي كَأَنَّهَا شتر مادہ بجثہ نر و استواری خلقت ۱۲ ای تعدو ۱۲	۱۳	سَفَنَّجَةٌ تَبْرِي لِأَزْعَرَ أَرْبَدِ مادہ شتر مرغ ۱۲ نیز دمیگند ۱۲ کم موی ۱۲ شتر مرغ نر خاکستر گون ۱۲

عرفی هذه الناقة ناقة تشبه الجمل في وثاقة خلقها شديدة تعدو كانها نعامة تعرض نظليم اى

لغات سلہ امون شتر مادہ استوار خلقت کہ ہنگام رفتن از لغزش پا محفوظ ماند ۱۲ سلہ جمالیہ شتر مادہ کہ باستواری خلقت ہمچون شتر نر ست ۱۲ سلہ وجناء ناقۂ سخت اندام و بزرگ یا نخسیادہ ۱۲ سلہ ازعر کم و شدن از عرفت منہ و زمین کم علف ۱۲ وص سلہ ربدۃ بالضم خاکستر گونی منہ ظلیم اربد از خاکستر گون شدن اربلقا لغات در بدار و نعائم ۔ ابدا لشما ۔

لذکر من النعام قلیل الشعر لونہ کلون الرماد شبہ عدوہا بعدو النعامۃ بہذہ الحالۃ فارسی آن ناقہ مشابہ شتر مرغ نر ست در استواری خلقت و سخت اندام و بزرگ رخسارہ است کہ بسیار می دود گویا کہ آن ناقہ مادہ شتر مرغ ست کہ مقابلہ می کند بشتر مرغ نر کم مو کستر گون یعنی ناقہ را در استواری خلقت بشتر نر و در پوییدن بمادہ شتر مرغ موصوف تشبیہ دادہ۔

تُبَارِي عِتَاقاً نَاجِيَاتٍ وَأَتْبَعَتْ	۱۴	وَظِيفاً وَظِيفاً فَوْقَ مَوْرٍ مُعَبَّدِ
مقابلہ می کند ۱۲ ناقہ‌های گرامی ۱۲ ناقہ‌های تیزرو ۱۲ عطف علی تباری		استخوان دراغ وساق ۱۲ ... ناہموار و دشوار گذار

اعراب قولہ اتبعت عطف علی تباری والضمیر فیہما للناقۃ وہو متعد الی مفعولین عربی ہذہ الناقۃ تغلب فی السیر نوقا کرائم مسرعات فی السیر فتتبع وظیف یدہا وظیف رجلہا فوق طریق مذلل بالوطی فارسی آن ناقہ مقابلہ میکند ناقہ‌های گرامی تیزرو را و غالب می آید بر آنہا و تابع می کند استخوان دست پا را بر راہ پائمال کردہ شدہ یعنی با آنکہ راہ پائمال کردہ شدہ زیر و زبر گشتہ و شوار گذار می شود ناقہ مذکورہ درین راہ ہم چنان تیزی میرود کہ دست و پایش متصل می شود۔

تَرَبَّعَتِ القُفَّيْنِ فِي الشَّوْلِ تَرْتَعِي	۱۵	حَدَائِقَ مَوْلِيِّ الأَسِرَّةِ أَغْيَدِ
ای رعت الربیع ۱۲ مراد موضع معین ۱۲ ناقہ خشک پستان ۱۲		جمع حدیقہ مرغزار ۱۲ خوشتر زمین جا ۱۲ وادی ۱۲ نازک ۱۲

اعراب قولہ مولی الاسرۃ صفۃ لمحذوف تقدیرہ حدائق واد مولی الاسرۃ والاغید صفۃ ثان لہ عربی قد رعت ہذہ الناقۃ ایام الربیع کلا القفین بین نوق جفت ضروعہا وقلت لبانہا

لغات سلہ مباراۃ برابری و معارضہ و مقابلہ کردن یقال باریت الرجل اذا فعلت مثل ما یفعل لہ ۱۲ سلہ معبد ذلیل کردہ شدہ و پامال و رام کردہ شدہ ای ناہموار و دشوار گذار ۱۲ سلہ تربع موسم بہار چریدن ۱۲ سلہ قف زمین بلند و این جا مراد موضع معین ۱۲ سلہ شول جمع شائلہ ناقہ خشک پستان و کم شیر و ہشت ماہ بر حمل او از نتاج ایشان گذشتہ باشد ۱۲ سلہ حدائق جمع حدیقہ باغیکہ میانہ آن پست و اطراف آن بلند باشد و حدیقہ را حدیقہ ازان گویند کہ بر چہار اطراف آن دیوار احاطہ کردہ است و حدیقہ از حداق بمعنی احاطہ ۱۲ سلہ مولی آنکہ ولی رسیدہ باشد و ولی بمعنی باران دوین بہار و ولی را ولی ازان نامند کہ متصل وسمی ست و وسمی باران اولین بہار و آنرا وسمی ازان گویند کہ زمین را بسبزیات نشاندار و مخطط گرداند ۱۲ سلہ اسرہ جمع سرر ست خوشترین جای وادی و اطیب آن از روی گیاہ ۱۲۔

ثم قال ترعی ہی ریاض واد ناعم التربۃ قد مطرت بالولی اسرتہ فارسی چریدہ است آن ناقہ در ایام بہار میان ناقہای خشک پستان کم شیرو آن ناقہ می چرد در مرغزار ہای وادی کہ باران دوبین بہار بر خوشترین جایہای آن رسیدہ و نرم و تر و تازہ است۔ یعنی آن ناقہ در موسم بہار در گلۂ مادگان چریدہ نہ بگلۂ نران ورنہ حاملہ شدی و لاغر و رنجشتی باز می گوید کہ آن ناقہ در مرغزارہای وادی باران رسیدہ و بسیار گیاہ تر و تازہ میچرد و بس چون حاملہ نشد و چنین جا چرا می کند لا محالہ قوی و پر گوشت خواہد شد۔

تَرَبَّعُ اِلٰی صَوْتِ الْمُهِيْبِ وَتَتَّقِي ای تر جیع ۱۲ ای داعی ۱۲	۱۶	بِذِيْ خُصَلٍ رَوْعَاتِ اَكْلَفَ مُلْبِدِ ای بذنب ذی خصل ۱۲ حملہا ۱۲ کلف بمعنی و ف ۱۲ پر شہوت

عربی ہی ناقۃ زکیۃ القلب ترجع الی صوت داعیہا و تحبل فی نبا اذا خصل جا جزا بذنبہا و بین روعات فحل الذی یشوب حمرتہ سواد متلبد ابو بر۔ فارسی آن تیز ہوش ہست کہ باز می گردد سوی آواز راعی و پرہیز می کند بدم خداوند دستہای موی خود از حملہای شتر سیاہ و سرخ و پر شہوت یعنی بسبب دم ذی خصلۂ ناقہ شتران نر پر شہوت بروی جست و حملہ نتوانند کرد لہذا باردار نشود بس قوی ہیکل و پر گوشت و تیز رفتار است۔ درسیر۔

كَاَنَّ جَنَاحَيْ مَضْرَحِيٍّ تَكَنَّفَا کرکس سفید ۱۲ ای احاطا ۱۲	۱۷	حِفَافَيْهِ شُكَّا فِي الْعَسِيْبِ بِمِسْرَدِ ای جانبیہ ۱۲ دوختہ شدہ ۱۲ استخوان دم ۱۲

عربی کان جناحی نسر ابیض غز افی عظم ذنبہا بالشفی لا سا کفۃ فاحاطا بجانبیہ شبہ ذنبہا بجناحی نسر ابیض فی الطول والبیاض فارسی گویا کہ دو بازوی کرکس سفید احاطہ کردہ است دو جانب دم آن ناقہ کہ دوختہ شدہ اند ہر دو بازو در استخوان دم بدرفش کفشگران

لغات ۱؎ مہیب چرانندۂ گوسپندان راکہ ایشان را زجر کند گویند اہیب بغنمہ یعنی چون راعی آواز کرد راعی بران آ با زایستد یا رجوع نماید و اینجا مطلق راعی مراد است ۱۲ ۲؎ روعات جمع روعۃ ترسیدن و ترسانیدن و تبالغہ آوردن و انجا مراد جست و حملۂ نر بر مادہ ۱۲ ۳؎ اکلف شتری کہ رنگش میان سیاہی و سرخی باشد ۱۲ ۴؎ ملبد شتری کہ دم خود را بیران زند از زندگی پر شہوت ۱۲ ۵؎ شک دوختن چیزی بسوزن وغیرہ ۱۲ ۶؎ مسرد درفش کفشگران مسارد و مسارید جمع ۱۲ —

یعنی موی دم ناقہ را بدر بازی وسفیدی بدو بازوی کرگس سفید تشبیہ دادہ می گوید کہ موی دم او از ہر دو جانب بدرازی وسفیدی مانند دو بازوی کرگس سفیدست کہ در ہر دو جانب محیط دم او گشتہ گویا باستخوان دم بہ درفش دوختہ اند۔

فَطَوْرًا بِهٖ خَلْفَ الزَّمِيْلِ وَتَارَةً	۱۸	عَلٰى حَشَفٍ كَالشَّنِّ ذَاوٍ مُجَدَّدِ
فتارۃ ۱۲ — ردیف ۱۲ — وسے خصل ۱۲ اپشت		بستان ترنجیدہ ۱۲ — خشک کہنہ ۱۲ — پژمردہ ۱۲ — بستان خشک شیر ۱۲

اعراب قولہ طوراً وتارۃً ظرف زمان لفعل مقدر ای فتضرب طوراً بہ وتضرب تارۃً بہ یقول فتارۃً تضرب بذنبہا خلف ردیف راکبہا وتارۃً علی ضرع منقبض کالقربۃ البالیۃ جاف منقطع اللبن فارسی گاہی میزند آن ناقہ بادم خود پشت ردیف راکب را و گاہی میزند بر پستان تشکن دارکہ مانند مشک کہنہ است و پژمردہ وخشک شیر یعنی آن ناقہ بوقت سیر بہجت فرط نشاط دم ذی خصلہ خود را برپشت ردیف میزند و بارہی برپستان خشک شیر خود یا اینکہ آن ناقہ دم خود را گاہی برسرین خود و گاہی برپستان خشک خود میزند کما قال الزوزنی تارۃ تضرب ذنبہا علی عجزہا خلف ردیف راکبہا الخ۔

لَهَا فَخِذَانِ اُكْمِلَ النَّحْضُ فِيْهِمَا	۱۹	كَاَنَّهُمَا بَابَا مُنِيْفٍ مُمَرَّدِ
ناقہ ۱۲ — گوشت آگندہ ۱۲		مراد جانب در ۱۲ — بلند کردہ ۱۲ — تاباں ودرخشاں ۱۲

عربی لہذہ الناقۃ فخذان اکمل اللحم فیہا فکانہما مصراعا باب قصر عال مملس او مطول فی العرض فارسی مرآن ناقہ را دو ران ست کہ کامل کردہ شد گوشت درآن ہر دو گویا کہ آن

لغات ۱ ذمیل ردیف کہ پس سوار نشیند ۱۲ ۲ حشف پستان خشک وترنجیدہ ۱۲ ۳ شن مشک کہنہ دریدہ ۵ شنہ مشکیزہ شنان جمع شنانہ بالضم آب کہ از مشک و درخت چکد شنن کہنہ شدن مشک وپیر اگرفتن وخشک شدن اندامہا بر استخوان از پیری لشانت القاء ای خلقت وشنان الجلد ای یبس ۱۲ ص ۴ ذوی بالضم پژمردن ارمغ فا ک ۲ و بالعکس لیضا لغت فیہ ذاوی لغت منہ یقال اذ وداہ الحر ای اذبلہ ۱۲ ۵ یقال تجد والضرع ای ذہب منہ جد ود بالفتح بمثل کم شیر لی التی ہدا ابد جمع ۱۲ ۶ تخفن گوشت آگندہ وگندہ شدن گوشت ۷ نوف بلند وور از شدن یقال قصر نیاف وجبل نیاف ای طویل فی الارتفاع وبمعنی افزونی یقال انافت الدراہم علی المائۃ ای زادت ۱۲ ص ۸ تمرید تابان ودرخشان کردن نبا راامرد لازم منہ یقال جاریۃ مرادۃ تابان روی ویقال وجہ امرد وغلام امرد ای لا شعر علیہ وشجرۃ مرداء ای لا ورق لہا۔ ومرد بمعنی مطول ہم آمدہ ۱۲ ص ص ۔

هر دو دو مصراع کوتسک بلند تا بان ست یا بلند دراز ست در عرض یعنی هر دو ران آن ناقه پر گوشت است گویا که آن هر دو دو جانب درست وکشادگی میان دو ران مانند در کشاده ـ

وَطَيٌّ مَحَالٍ كَالْحَنِيِّ خُلُوفُهُ مراد از طی محال گردال مطویه است ۱۲ کمان ۱۲ استخوان پهلو ۱۲	۲۰	وَأَجْرِنَةٌ لُزَّتْ بِدَأْيٍ مُنَضَّدِ پیش گردن ۱۲ چسپانیده ۱۲ مهرهای گردن ۱۲ برهم نهاده ۱۲

اعراب قوله طی محال معطوف علی فخذان وکذلک قوله اجرنة وتذکیر الضمیر فی خلوفه علی انه راجع الی طی وجملة لزت بدای صفة اجرنة بعربی ولها فقار مطویة متر اصفة کان الاضلاع المتصلة بها قسی ولها باطن عنق شدید ای قد انضم بعضه علی بعض فارسی وبرای آن ناقه مهرهای پشت درهم پیوسته است که همچون کمانها است کوته ترین استخوانهای پهلوی آن وهم مرآن ناقه را پیش گردنهاست که چسپانیده شده است بمهرهای گردن برهم نهاد یعنی مهرهای پیچیده پشت آن ناقه چنان است که استخوانهای کوچک پهلوی آن مانند کمانهاست وبرای او پیش گردنها است که بمهرهای گردن برهم نهاد چسپانیده شده است ـــ

كَأَنَّ كِنَاسَيْ ضَالَةٍ يَكْنُفَانِهَا دو خوابگاه ۱۲ درخت کنار دشتی ۱۲ ای احاطا بالناقه	۲۱	وَأَطْرَ قِسِيٍّ تَحْتَ صُلْبٍ مُؤَيَّدِ ای کمانهای خم داده ۱۲ جمع قوس ۱۲ توانا کرده شده ۱۲

عربی کان کناسی الوحش فی اصل السدرة البری احاطا بالناقة وکان قسیا معطوفا تحت صلبها المقوی فارسی گویا که دو خوابگاه آهو در بن کنار دشتی احاطه نموده اند ناقه را وگویا که کمانهای خمداده اند زیر استخوان پشت قوی او یعنی هر دو بغل ناقه در وسعت با دو خوابگاه آهو واستخوان پهلویش را با کمانهای خمداده تشبیه داده میگوید که هر دو بغل ناقه در وسعت وکشادگی چنان می نماید گویا دو خوابگاه آهوانه هر دو جانب ناقه

لغات ۱؎ اجرنه جمع جران پیش گردن شتر از ذبح تا نحر ۱۲ ۲؎ کناسی تثنیه کناس خوابگاه آهو در بن درخت کنس جمع ۱۲ ۳؎ اطر خم دادن کمان یعنی پیچیدن بر سو فار ۱۲ ـــ

احاطه کرده اند و استخوان پهلوی آن چنان بنظر آید گویا کمانهای خم داده زیر پشت
تویش برپا کرده شده است ۔

لَهَا مِرْفَقَانِ أَفْتَلَانِ كَأَنَّهَا ناقه ۱۲ دو آرنج ۱۲ ای متباعدان عن جنبیها ۱۲	۲۲	تَمُرُّ بِسَلْمَي دَالِجٍ مُتَشَدِّدِ ای مع دلوی ۱۲ ای رجل رایح ۱۲ قوی و استوار ۱۲

عربی لهذه الناقة مرفقان قویان شدیدان متباینان عن جنبیها فکانها تمر مع دلوی دالج قوی متباینان عن جنبیها فارسی مر آن ناقه را دو آرنج دور افتاده است از پهلو گویا که آن ناقه میرود با دو دلو دالج قوی یعنی دوری دو مرفق ناقه را از پهلوی خود با دوری مابین دو دلو مرد دالج قوی تشبیه داده می گوید که چنانکه مرد توانا دو دلو پر آب را بهر دو دست خود گرفته میرود و هر دو دست او از پهلو جدا مانند همچنین دو آرنج ناقه بوقت رفتار از پهلو جدا باشند پس گویا ناقه با دو دلو این چنین مرد راه میرود ۔

كَقَنْطَرَةِ الرُّومِيِّ أَقْسَمَ رَبُّهَا ای پل ۱۲ پل بزرگ ۱۲ ای الرجل الرومی ۱۲	۲۳	لَتُكْتَنَفَنْ حَتَّى تُشَادَ بِقَرْمَدِ احاطه کرده شود ۱۲ بلند کرده شود ۱۲ خشت پخته ۱۲

اعراب قوله اقسم ربها جملة فی موضع الحال من القنطرة وقوله لتکتنفن جواب القسم ای والله لتکتنفن عربی هی کقنطرة یبنیها الرجل الرومی وقد حلف صاحبها ان تحاط بها حتی ترفع بالآجر وتجصص بالصاروج فارسی آن ناقه مانند پل ساخته مرد رومی ست حالیکه سوگند خورده است صاحب آن پل که هر آئینه احاطه کرده و گذاشته نه شود تا آنکه

لغات ۱ مرفق بمعنی آرنج و افتل تافته و مراد از مرفق افتل آن آرنج شتر که در رفتن از پهلوی دور و جدا باشد ۱۲ ۲ دالج مردیکه دلو آب را از چاه تا حوض و در آن تهی کند ۱۲ ۳ شد بالکسر هر چیز دلو او را بولی ندانیار چون آن که گچ و جز آن و بالفتح مصدر بمعنی گچ و آهک کردن مشید ای معمول بالشید تشیید بر افراشتن اشاده مثله مشید بالضم والتشدید بر افراشته قال الکسائی المشید بالفتح وکسر الشین للواحد من قوله تعالی وقصر مشید والمشید بالضم للجمع من قوله تعالی بروج مشیدة ۱۲ ۵ قرمد خشت پخته و بمعنی صاروج یعنی آهک آمیخته با خاکستر وغیر آن فارسی معرب ساروج وکذا کل کلمة فیها صاد وجیم لانهما لا تجتمعان فی کلمة واحدة من کلام العرب ۱۲ ۔

بلند کردہ شود از خشت پختہ یا اندودہ شود بسارو یعنی ناقہ را بدرشتی استخوان و استواری خلقت با پل بزرگ کہ آنرا مرد رومی ساختہ است تشبیہ دادہ ۔

صُهَابِيَّةُ الْعُثْنُونِ مُوجَدَةُ الْقَرَا ہی صہابیّہ ۱۲ سرخ و سپید ۱۲ موہای زیر زنخ ۱۲ استوار و توانا ۱۲ پشت ۱۲	٢٤	بَعِيدَةُ وَخْدِ الرِّجْلِ مَوَّارَةُ الْيَدِ ای فراخ گام ۱۲ ای تیز رفتار ۱۲ رمی متحرکہ ۱۲

اعراب قولہ صہابیۃ بالرفع علی انہ خبر لمبتدأ محذوف ای ہی ویجوز الجر علی الصفۃ نحو جار عربی ہی صہابیۃ العثنون مؤلفۃ الظہر بعید وخد رجلیہا سریعۃ فی سیرہا۔ ای فی عثنونہا صہبۃ و فی ظہرہا قوۃ وشدۃ و فی سیرہا سرعۃ بسہولۃ۔ فارسی سرخ و سپیدست موہای زیر زنخ آن ناقہ و قوی پشت ست و درست رفتار پای او و موج زن ست دست او یعنی قوی و سخت اندام و فراخ گام و سبک رفتارست ۔

أُمِرَّتْ يَدَاهَا فَتْلَ شَزْرٍ وَأُجْنِحَتْ تافتہ شد ۱۲ دو از گونہ ۱۲ ای میلت ۱۲	٢٥	لَهَا عَضُدَاهَا فِي سَقِيفٍ مُسَنَّدِ ناقہ ۱۲ ای سقف ۱۲ برہم چسپیدہ ۱۲

اعراب قولہ فتل منصوب علی انہ مفعول مطلق بغیر اللفظ من امرت عربی فتلت یداہا فتل شزر وامیلت عضداہا تحت جنبیہا انہا مثل ما انہ سقیف مسند یعنی کانہا سقف اسند بعضہ لبعضہ الی بعض فارسی سخت تافتہ شدہ است ہر دو

لغات ؎۱ صہابیہ آنکہ سفید ی او با سرخی آمیختہ باشد و ظاہر پشم سرخ و باطن آن سپید کما فی الصراح صہبۃ ای شقرۃ فی شعر الراس ای سرخ سپیدی صہوبۃ کذلک اصہب نعت منہ ویقال للابل الذی یخالطہ بیاضہ حمرۃ وہو ان یحمر اعلی الوبر وتبیض اجوافہ جمل صہابی ای اصہب اللون وہو منسوب الی صہاب ۱۲ منہ ؎۲ عثنون موہای دراز زیر زنخ شتر عثانین ج ۱۲ص ؎۳ الموجدۃ المقواۃ من آجدہ اللہ ای قواہ وآجد فی بعد ضعفی ای قوانی ۱۲ ؎۴ وخد وخدان نوعی از رفتار شتر مانند روش شتر مرغ رود اینجا مطلق رفتار وگام مراد است ۱۲ ؎۵ شزر باشگونہ تافتن رسمان ای واژگونہ تافتن از جانب زیرین برعکس گردش چرخہ ریسمان یقال حبل مشزور وغدائر مستشزرات ۱۲ ؎۶ مسند انچہ بعض او بعض تکیہ زدہ ای برہم چسپیدہ ۔ اسناد تکیہ دادن چیزی بچیزی ۱۲ ۔

دست او مانند تافتن واز گونه وخم داده شده است برای آن ناقه هر دو بازوی او
مثل میل دادن سقف بر هم پیچیده یعنی چنانچه رسن از واژگونه تابی مستحکم میبا شد
همچنان هر دو دست آن ناقه سخت مضبوط و درشت است و هر دو بازوی او که زیر هر
پهلوی او خمانیده شده است چنان می نماید گویا سقفی ست که بعض خشت آن
ببعض خشت تکیه داده و چسپیده شده است۔

	۲۶	
لَهَا كَتِفَاهَا فِي مُعَالًى مُصَعَّدِ ای مرفوع ۱۲ بلند کرده شده ۱۲	۲۶	جُنُوحٌ دِفَاقٌ عَنْدَلٌ ثُمَّ أُفْرِعَتْ جنوح ۱۲ جهنده ای تیز رفتار ۱۲ بزرگ سر ۱۲ بلند کرده شده ۱۲

اعراب قوله جنوح مرفوع او مجرور علی ما مر فی صهابیة وکذا دفاق وعندل
عربی ای شدیدة المیلان عن سمت الی سمت لفرط نشاطها فی السیر مندفقة عظیمة
الراس وعولیت کتفاها فی خلق معالی مصعد فارسی آن ناقه میل کننده است
در سیر از جانبی بجانبی بفرط نشاط وجهنده وبزرگ سر ست وبلند کرده شده است
هر دو شانه او در جسم برتر وبلند۔

	۲۷	
مَوَارِدُ مِن خَلْقَاءَ فِي ظَهْرِ قَرْدَدِ نهر صغیر ۱۲ تابان ودرخشان ۱۲ زمین درشت بلند ۱۲	۲۷	كَأَنَّ عُلُوبَ النِّسْعِ فِي دَأَيَاتِهَا نشانها ۱۲ تنگ ستور ۱۲ پشت استخوانهای پهلو ۱۲

عربی کان آثار النسع فی فقار ظهرها واطراف اضلاعها موارد ماء من صخرة ملساء فی
ارض غلیظة صلابة شبه آثار النسع بتفرقها ما فی البیاض وتشبیهها الصخرة ملساء فی الصلابة
وتشبه خلقها بالارض الغلیظة الصلبة فی الصلابة والشدة فارسی گویا نشانهای تنگ۔

لغات لہ جنوح ناقه که بفرط نشاط از جانبی بجانبی مائل شود چنانچه در صراح وقاموس مرقوم ست که جنح وجنوح میل
کردن ومیل دادن کسی را لازم ومتعدی هر دو آمده ۔ جنح وا جتنح بمعنی واجنحه ای اماله ۱۲ ص دفق ریختن آب ۔ ماء دافق ای
مدفوق کقولهم سر کاتم ای مکتوم وهو من قولک دفق الماء بهو لا ۔ اندفاق ریخته شدن ۔ دفق کذلک سیل دفاق بالضم سیل که
پر کناره رود بار رود ناقة دفاق بالكسر ای ناقه جهان رفتار دفق مثال صحف شتر تیز رو ویقال مشی فلان الدفقی اذا اسرع سیراً وفتح
رفتن بشتاب ۱۲ ص ۱۳ دایات جمع دایة جای از شتران که چون چوب حل بوی رسد ریش کند ۱۲ —

پشت آن ناقه جاهای ورود آب است از سنگ درخشان که در پشت جاهای درشت و بلند باشد یعنی نشانهای تنگ پشت را در سفیدی بسوراخهای که در دان آب باشد و هردو پهلوی ناقه را بدرشتی با سنگ درخشان و جسم ناقه را باستواری و سختی بزمین بلند و درشت تشبیه داده میگوید که نشانهای تنگ آن ناقه که بسبب امتداد زمان سفر بر پشت او افتاده گویا موارد آب است از سنگ صافی که در زمین درشت و بلند باشد

	٢٨	
تَلَاقَى وَأَحْيَانًا تَبِينُ كَأَنَّهَا	٢٨	بَنَائِقُ غُرٌّ فِي قَمِيصٍ مُقَدَّدِ
ای تجتمع المعوب ١٢ — ای تفترق ١٢ — [illegible]		[illegible] ١٢ — سفید ١٢

اعراب الضمير في تلاقى يعود الى المعوب وكذا في تبين قوله كأنها بنائق غر جملة في موضع النصب على الحال من ضمير تبين وقوله في قميص يتعلق بمحذوف والجملة في موضع الصفة لبنائق عربي آثار النسع بهذه الناقة تجتمع مرة وتفترق اخرى كأنها بنائق بيض في قميص منشق طولا يريد انه يجتمع ثم تمتد وذلك لنشاط الناقة في السير فارسي نشانهای تنگ آن ناقه گاهی باهم جمع می شوند وگاهی متفرق گویا که آنها خشتک سفید است اندر پیراهن دراز شگافته یعنی چون ناقه کشیده و دراز می شود نشانهای تنگ از جمع میشود و چون درهم گرفته میشود جدا و متفرق میگردند گویا که آن نشانها خشتک سفید اند در پیراهن که بدرازی چاک کرده شده است و این انبساط و انقباض بوفور نشاط ناقه میباشد

	٢٩	
وَأَتْلَعُ نَهَّاضٌ إِذَا صَعَّدَتْ بِهِ	٢٩	كَسُكَّانِ بُوصِيٍّ بِدِجْلَةَ مُصْعِدِ
ای ولها عنق طویل ١٢ — تیز جنبش ١٢ — ای ارتفعت ١٢		ای النوا[illegible] ١٢ — [illegible] کشتی ١٢ — [illegible] ١٢ — ای مصعد [illegible] فی دجلة

اعراب اتلع ونهاض صفتان لمحذوف وهو عنق وهو معطوف على مرفقان عربي لها عنق طويل سريع الحركة اذا رفعت عنقها الطويل يشبه ذلك العنق ذنب سفينة

لغات سله تلاقى در اصل تتلاقى بود یکی از دو تاء را حذف نمود ١٢ بنائق جمع بنيقة خشتک پیراهن و تیریز جامه که آنرا اهل هند کلی گویند ١٢ غر جمع اغر [illegible] سفید و درخشان ١٢ [illegible] اتلع دراز [illegible] گردن [illegible] طویل [illegible] بکسر اللام [illegible] گردن [illegible]

مصعدة فی دجلة ای جعل عنقها طویلا سریع الحرکة ثم شبه فی الارتفاع لسکان سفینة تجری فی الماء فارسی مر آن ناقه را گردنی ست دراز تیز جنبش چون بلند میکند آنرا پس آن مانند دنبالهٔ زورق ست که در دجله بلندی میرود یعنی گردن دراز ناقه را در بلندی بدم زورقیکه در آب میرود تشبیه داده میگوید که هرگاه آن ناقه گردن خود را بلند میکند دراز و تیز جنبش میگردد و مانند دنبالهٔ زورق می نماید -

وَجُمْجُمَةٌ مِثْلُ الْعَلَاةِ كَأَنَّمَا	٣٠	وَعَى الْمُلْتَقَى مِنْهَا إِلَى حَرْفِ مِبْرَدِ
کاسهٔ سر ۱۲ دماغ ۱۲ سندان آهنگران ۱۲		پیوسته ۱۲ سوهان ۱۲

عربی ولها جمجمة مثل العلاة فی الصلابة کانها انضم طرفها الی طرف عظم یشبه المبرد فی الصلابة والحدة فارسی برای آن ناقه کاسهٔ سرست که در سختی و درشتی مانند سندان است گویا پیوسته است ملتقی آن بکنارهٔ سوهان یعنی کاسهٔ سر ناقه را در سختی با سندان آهنگران و استخوان ملتقی آن را در تیزی با سوهان تشبیه داده میگوید کاسهٔ سر او مانند سندان ست و استخوان کرانهٔ آن همچون سوهان -

وَخَدٌّ كَقِرْطَاسِ الشَّآمِي وَمِشْفَرٌ	٣١	كَسِبْتِ الْيَمَانِي قَدُّهُ لَمْ يُجَرَّدِ
رخساره ۱۲ ای الرجل الشامی ۱۲ لب شتر ۱۲		چرم مدبوغ ۱۲ ای الرجل الیمانی ۱۲ شق ۱۲ کج نکرده شده ۱۲

عربی ولها خد کقرطاس الرجل الشامی ولها شفة کسبت الرجل الیمنی الذی قطعه لم یعوج عن الاستقامة فارسی برای آن ناقه رخساره است مانند کاغذ شامی و لبیست همچون چرم مدبوغ یمنی که شگاف آن کج نه کرده شده است یعنی رخسارهٔ ناقه را در صفا و درخشندگی با قرطاس ساخته مرد شامی و لب آنرا در نرمی و راستی تراش بچرم مدبوغ مرد یمنی تشبیه داده میگوید که رخسارهٔ ناقه مانند قرطاس ساختهٔ مرد شامی ست و لب آن همچون چرم پیراستهٔ مرد یمنی که شگافش کجی نیست بلکه براستی دراز چاک کرده شده است

لغات ۔ ملتقی جای پیوند دو چیز ۱۲ سبت چرم پیراسته و دباغت داده ۱۲ قد بریدن ۱۲ تجرید باختن کرده شدن ۱۲ ۔

وَعَيْنَانِ كَالْمَاوِيَّتَيْنِ اسْتَكَنَّتَا ای دلها عینان ۱۲ دو آئینہ ۱۲ پوشیدہ شدند ۱۲	۳۲	بِكَهْفَيْ حِجَاجَيْ صَخْرَةٍ قَلْتِ مَوْرِدِ دو مغاک ۱۲ استخوان ابرو ۱۲ مغاک ۱۲ بدل صخرۃ ۱۲

اعراب قولہ حجاجی صخرۃ ای حجاجین من صخرۃ وقلت مورد بدل من صخرۃ عربی دلہا عینان کالمرآتین فی الصفاء والنقاء صارتا فی غاری حجاجین من صخرۃ قلت مورد الماء شبہ عینیہا بالمرآۃ وبماء القلت فی البریق والصفاء وشبہ حجاجہا بالصخرۃ فی الصلابۃ فارسی مر آن ناقہ را دو چشمانند مانند دو آئینہ کہ آن ہر دو پوشیدہ شدہ اند در دو غار استخوان ابرو از سنگ کہ مغاک گرد آمدن آب ست یعنی چشمان ناقہ را در صفا و درخشندگی آئینہ و بہ آب مغاک سنگین و استخوان ابرو را بدرشتی با سنگ تشبیہ دادہ می گوید کہ چشمان ناقہ مثل دو آئینہ است و آن ہر دو چشم در دو استخوان ابرو سنگین کہ مانند مغاک مورد آب ست پوشیدہ اند۔

طَحُورَانِ عُوَّارَ الْقَذَى فَتَرَاهُمَا بیرون اندازندہ ۱۲ خاشاک ۱۲ عوار ۱۲ ای العینین ۱۲	۳۳	كَمَكْحُولَتَيْ مَذْعُورَةٍ أُمِّ فَرْقَدِ ای العینی ۱۲ ترسیدہ ۱۲ صیاد ۱۲ گوسالہ گاو دشتی ۱۲

اعراب قولہ عوار منصوب بطحورین واضافتہ الی القذی بیانیۃ کما فی قول کعب من خادر من لیوث الاسد مسکنہ ببطن عثر غیل دونہا غیل عربی عیناہا تطرحان القذی عن انفسہما فتراہما کعینی بقرۃ وحشیۃ ذات ولد وقد افزعہا صائد او غیرہ فارسی دو چشمان او بیرون اندازندہ خس و خاشاک ست پس بہبین آن ہر دو را مانند دو چشم سرگین گاو دشتی صاحب ولد کہ خوف زدہ صیاد ست یعنی ہر دو چشم ناقہ را در حسن و خوبی بچشمان گاو دشتی بچہ دار کہ ترسیدہ صیاد ست تشبیہ دادہ می گوید کہ ہر دو چشم ناقہ از غایت

لغات [۱] قلت مغاکی در سنگ کہ آب در وے گرد آید ۱۲ [۲] حجاج استخوان ابرو ۱۲ [۳] طحر بیرون انداختن چشم خاشاک را و طحور مبالغہ است ۱۲ [۴] مکحول چشم سرگین کہ در اصل خلقت ہمچنین باشد ۱۲ [۵] ذعر بالفتح ترسانیدن و بالضم ترس و بفتحتین دہشت و بالضم و فتح عین چیزی کہ از ان ترسیدہ شود ۱۲

از غایت هوشیاری مر اهم چشم خاشاک را القص خورده درکنه وآن هردو مانند چشمان
گاو دشتی بچه دارست که از ترس صیاد بچهٔ خود را است می نگرد فائده چشم گاو دشتی
بچنین حالت بغایت حسن و خوشنمائی باشد لهذا چشمانش را بحالت مذکوره تخصیص نموده

وصادقتا سمع التوجس للسرى ای لها اذنان صادقتان ۱۲ — شب روی ۱۲	۳۴	لهجس خفي او لصوت مندد آواز ۱۲ — بلند وفاش کرده ۱۲

اعراب قوله صادقتان صفة لمحذوف وهو اذنان والاضافة الی السمع لفظية
عربی ولها اذنان صادقتا الاستماع وقت سير الليل لصوت خفي او لصوت رفيع
فارسی مر آن ناقه را دو گوش که راست و درست کنانچه شنود گوش نهادن ست
وقت شب روی مر آواز پوشیده یا آواز بلند را یعنی هر دو گوش ناقه در شنوائی
کامل ست در سیر شب آواز نرم باشد یا سخت ـ

مؤللتان تعرف العتق فيهما ای لها اذنان محددتان تیز کرده شده ۱۲ — ای دو گوش ۱۲	۳۵	كسامعتي شاة بحومل مفرد ای کاذنی ۱۲ — نر گاو دشتی ۱۲ — موضع ۱۲

عربی لها اذنان محددتان تعرف نجابتها فيهما وهما كاذني ثور وحشي منفرد في موضع
الحومل فارسی هر دو گوش ناقه تیز کرده شده اند که می شناسی نجابت او در آن هردو
وآن هر دو مانند دو گوش نر گاو دشتی موضع حومل که تنها افتاده است یعنی گوش ناقه را
در تیز هوشیاری بگوش گاو دشتی منفرد از رمه که گوش وی درچنین حالت تیز می باشد
تشبیه داده میگوید که هر دو گوش آن ناقه تیز و حاذق ست مثل دو گوش گاو دشتی منفرد از
گله خود یعنی شاعر تعریف تیزی و بیداری گوش ناقه می کند که دلیل بر نجابت اوست
فائده وجه تخصیص شاة بانفراد او از گله اینکه هرگاه گاو دشتی از رمه خود دور افتاده
تنها باشد لامحاله گوش وی بغایت حاذق و بیدار می باشد کما لایخفی ـ

لغات سطر ۱ توجس گوش بر آواز نرم نهادن هجس آواز خفی که شنوده شود و فهمیده نشود ۱۲

تعریف لب زیرین بود و درین شعر تعریف لب بالا گرائیده میگوید که لب بالای آن
ناقه شگافته شده است و نه بینی او سوراخ کرده شده و او چنان نجیب الاصل است
که چون به بینی و سر خود زمین را قطع کند و پوید در تیز رفتاری افزون شود ـ

وَاِنْ شِئْتُ لَمْ تُرْقِلْ وَاِنْ شِئْتُ اَرْقَلَتْ	٣٨	مَخَافَةَ مَلْوِيٍّ مِنَ الْقِدِّ مُحْصَدِ

عربی ہی سلسة القیاد و ان شئت لم تسرع فی سیرہا و ان شئت سرعت لاجل مخافة سوط
ملوی من القد محکم الفتل فارسی اگر میخواہم عدم سرعت سیر او پویه نرود و اگر بخواہم که پویه
رود پویه برود بجہت ترس تازیانه که تافته از پوست بزغاله است و نہایت استوار
تافته یعنی آن ناقه با جمیع صفات مذکوره رام من ست که ہرچه از وی میخواہم می کند
چنانچه اگر بخواہم که آہسته رود ہمچنان کند و اگر خواہم که به تیزی رود ہمچنان بکار آرد
بباعث خوف تازیانه که از پوست بزغاله سخت تافته شده است ـ

وَاِنْ شِئْتُ سَامٰی وَاسِطَ الْکُوْرِ رَاْسُہَا	٣٩	وَعَامَتْ بِضَبْعَیْہَا نَجَاءَ الْخَفَیْدَدِ

اعراب قوله نجاء منصوب علی المصدریة من فعل مقدر ای نجت نجاء مثل نجاء الخفیدد
عربی ان شئت جعلت راسہا موازیا لواسطة الکور فی السمو من فرط نشاطہا وجذبی زمامہا
الی وسرعت بعضدیہا فاسرعت اسراعا مثل اسراع الظلیم فارسی و اگر میخواہم بلند شود
برابر پیش پالان سرا و و شناوری کند بہر دو بازوی خود و تیز دود مثل دویدن شترمرغ نر
یعنی اگر زمانش بوقت سیر بکشم و بخواہم که سر خود را بلند کرده به تیزی رود ہمان دم

لغات ملوی اسم مفعول از لی تافتن رسن و جز آن ... [illegible] ١٢
٣٩ [illegible] تافتن رسن ... [illegible] ... تافته شدن رسن و در
تافته شدن باہم ... [illegible] ... واسط الکور اگلے پیش پالان ... [illegible] ... زمین در
[illegible] شناوری کردن ١٢

سر خود را بفرط نشاط برابر پیش پالان بلند کرده بهره و بازوی خود شناوری می کند و بسرعت تمام میرود و مثل شتر مرغ نر یعنی سبک میرود و می شتابد۔

عَلَى مِثْلِهَا أَمْضِي إِذَا قَالَ صَاحِبِي (ناقه ۱۲ — ای امضی فی اسفاری ۱۲) ۴۰ أَلَا لَيْتَنِي أَفْدِيكَ مِنْهَا وَأَفْتَدِي (ای من مشقة السفر ۱۲)

اعراب الهاء فی قوله منها تعود الی مشقة السفر المستفادة من قوله علی مثلها امضی عربی علی مثل هذه الناقة امضی فی اسفاری حین قال صاحبی لیتنی افدیک من مشقة هذا السفر البعید وخلصتک منها ونجیت نفسی فارسی بر مثل این ناقه میگذرم در سفر وقتیکه گوید همنشین من که آگاه باش کاش رهائی دادی ترا از مشقت سفر بادای فدیه و رهائی یافتمی یعنی بر مثل این ناقه یعنی برین ناقه که وصف آن بیان کردم روانه می شوم در سفر چون رفیق من هلاکت هر یقین کرده گوید کاش ازین مشقت ترا خلاص کردمی وخود نیز رهائی یافتمی باداء فدیه۔

وَجَاشَتْ إِلَيْهِ النَّفْسُ خَوْفًا وَخَالَهُ (ای زال قلبه عن مستقره لاجل خوف ۱۲) ۴۱ مُصَابًا وَلَوْ أَمْسَى عَلَى غَيْرِ مَرْصَدِ (مصیبت زده ۱۲ — ای غیر خطرناک ۱۲)

اعراب قوله جاشت عطف علی قال والجملة داخلة تحت الشرط المذکور عربی دارت نفسه لاجل الخوف وظنه هالکا وان کان علی غیر طریق یخاف قطاع الطریق فارسی وچون مضطر شود دل او و از جهت خوف وگمان میکند خود را مصیبت زده اگرچه باشد براه غیر خطرناک یعنی من برچنین ناقه سوار شده درچنین سفر هولناک میروم هرگاه که رفیق من از برس مشقت آن سفر مضطر شود وخود را هالک گمان کند اگرچه او بر راه غیر هولناک باشد۔

لغات سله جاشت بر آمدن دل از ترس و اضطراب ۱۲ سله مرصد جای نگهداشتن و این جا مراد از راهی که در آن رهزنان در انتظار مردمان نشینند که از آنجا رهزنی کنند یعنی کمینگاه ۱۲

إِذَا الْقَوْمُ قَالُوا مَنْ فَتًى خِلْتُ أَنَّنِي للكفاية الهم ودفع الشر ١٢	۴۲	عُنِيتُ فَلَمْ أَكْسَلْ وَلَمْ أَتَبَلَّدِ في كفاية الهم ١٢ — اى لم اتحير ١٢

عربی اذا القوم قالوا من فتى لكفاية الهم ودفع الشر ظننت انهم يعنونني بقولهم فلم اكسل في كفاية الهم ودفع الشر ولم اتحير فيها فارسی چون قوم میگوید کیست جوانمردی پندارم که من اراده کرده شده ام پس کاهلی نمیکنم و تحیر نمی شوم یعنی درین شعر شاعر دلاوری خود بیان میکند و میگوید که من آنم که چون قوم وقت حدوث حادثه گویند کیست جوانمرد که هم ما را کفایت کند و از دشمنان برهاند می پندارم که از فتی مراد دیگر نیست اند پس مهم شان را بلا کسل و تحیر کفایت میکنم و دشمنان را از دوشان دفع سازم۔

أَحَلْتُ عَلَيْهَا بِالْقَطِيعِ فَأَجْذَمَتْ اى اقبلت ١٢ ناقة ١٢ تازيانه ١٢ اى فاسرعت ١٢ اى الناقة ١٢	۴۳	وَقَدْ خَبَّ آلُ الْأَمْعَزِ الْمُتَوَقِّدِ اى اضطربت ١٢ نمائش آب ١٢ جاى اى سنگلاخ ١٢ تابان ١٢

اعراب قوله بالقطيع متعلق بقوله احلت قوله قد خب جملة في موضع الحال من ضمير جذمت عربی اقبلت على الناقة بالسوط فاسرعت لاجل مخافة سوط في حال خب آل الموضع الكثير الحصى المتوقد من شدة الحر فارسی سوار شوم بران ناقه با تازیانه پس بتیزی میرود در حالیکه بحرکت آمده نمائش آب سنگلاخ افروخته یعنی چون قوم در مهم خود استمداد میکنند دران وقت که بشدت گرمی نمائش آب سنگلاخ بحرکت و اضطراب آید از بهر کفایت مهم شان با تازیانه بر ناقه خود سوار شوم پس بترس تازیانه تیز میرود و جائز است که بالقطيع متعلق باضربها محذوف باشد اى اقبلت على الناقة اضربها بالسوط۔ كما صرح بهذا المعنى الزوزني وغيره۔

لغات له ۵ تبلد تحیر و بند دکردن [illegible] ۵ [illegible] اسب [illegible] بر کاری امامراد [illegible] ۱۲ [illegible] ۱۲ ۵۲
[illegible]

۴۴ فَذَالَتْ كَمَا ذَالَتْ وَلِيدَةُ مَجْلِسٍ ۔ تُرِي رَبَّهَا أَذْيَالَ سَحْلٍ مُمَدَّدِ

(بناز خرامید ۱۲ تبختر ۱۲ ای کنیزک رقاصہ ۱۲ صاحب ۱۲ دامنہا ۱۲ جامہ سپید ۱۲ دراز ۱۲)

عربی فتبخترت ہذہ الناقۃ کما تبخترت جاریۃ رقاصۃ تری سیدہا ذیل ثوبہا الابیض الطویل فی رقصہا شبہ تبختر الناقۃ فی السیر بتبختر الجاریۃ فی الرقص وشبہ طول ذنبہا بطول ذیلہا فارسی پس بناز خرامید آن ناقہ چنانکہ می خرامد کنیزک رقاصہ درحالیکہ می نماید مالک خود را دامنہای جامہ سفید دراز یعنی رفتار ناقہ را بخرام کنیزک رقاصہ ودُم دراز ناقہ را بدامنہای دراز کنیزک تشبیہ دادہ ۔

۴۵ وَلَسْتُ بِحَلَّالِ التِّلَاعِ مَخَافَةً ۔ وَلَكِنْ مَتَى يَسْتَرْفِدِ الْقَوْمُ أَرْفِدِ

(بسیار فرود آیندہ ۱۲ پشتہا ۱۲ ای بسیاری کنند ۱۲ مدد میدہم)

عربی ولست انا ممن ینزل التلاع کثیر الاجل مخافۃ الاضیاف ولکنی متی استعاننی القوم فی قری الاضیاف او فی قتال الاعداء اعنتہم فیہما فارسی ونیستم بسیار فرود آیندہ بر پشتہا بجہت خوف مہمانان ولیکن چون یاری می خواہند قوم یاری میدہم ایشانرا در مہمانی مہمانان ودفع دشمنان وغیرہ یعنی بجہت خوف حلول مہمانان ودشمنان بر پشتہا فرود نمی آیم بلکہ اگر قوم یاری خواہند مدد می کنم ایشان را در ہمہ حالت ۔

لغات ۱؎ وفی الحدیث نہی عن اذالۃ الخیل ہو امتہانہا بالعمل والحمل علیہا وفی المثل اخیل من مذالۃ وہی الامۃ لانہا تہان وہی تبختر ۱۲ صراح ۲؎ سحل جامۂ سپید از پنبہ وسیم بلق سپید اسحال سحول جمع سحل بضمتین کذا فی المشکل مفاتح مستقیم وقیل کفن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی ثلثۃ اثواب سحولیۃ کرسف وقولہ کرسف وصف سحولیۃ سحیل رشتہ نا تافتہ درسن یکتاب دادہ ودجامہ از ریسمان یکتا بافتہ سبرم دوتاہ بافتہ متام انچہ تار و پود دوتاہ باشد سحل رسن تافتن ۱۲ صراح ۳؎ حلال مبالغۂ حال ست از حلول یعنی فرود آمدن ۱۲ ۴؎ تلاع جمع تلعۃ بالفتح پشتہ ونشیب وہو من الاضداد وتلاع آبراہہا از بالا سوے نشیب تلوع بلند بر آمدن ۱۲ ۵؎ استرفاد ای اعانت واسترفاد ای استواشتن مرفد معاونت ترفد یاری دادن رفد یاری دادن رفد یاری دادن پیمان رفد تہ داری اعانت ۱۲ صراح ۔

وَاِنْ تَبْغِنِي فِي حَلْقَةِ الْقَوْمِ تَلْقَنِي ۴۶ وَاِنْ تَقْتَنِصْنِي فِي الْحَوَانِيْتِ تَصْطَدِ

تطلبنی ندده ۱۲ محفل و انجمن ۱۲ بیابی ۱۲ — شکار کردن خواہی ۱۲ دکانہای شراب ۱۲ صید شوی ۱۲

عربی وان تطلبنی فی محفل القوم وجدتنی ھناک وان ترد صیدی فی دکاکین الخمارین صدتنی ھناک یرید انہ یجمع بین الجد والھزل فارسی اگر می طلبی مرا در محفل قوم بیابی واگر صید کردن خواہی مرا در دکانہای شراب شکار خواہی کرد یعنی من در ہر جا حاضر می باشم در مجلس قوم از بہر مشورہ مہمات شان و در دکان می فروشان از بہر می نوشی ولہو ولعب لہذا مرا در ہر جا یابی۔

مَتٰى تَأْتِنِي اَصْبَحْكَ كَاْسًا رَوِيَّةً ۴۷ وَاِنْ كُنْتَ عَنْهَا غَائِبًا فَاغْنَ وَازْدَدِ

الا بجر گنم بتو بمی گاہی — سیراب کردہ شدہ ۱۲

عربی متی تاتنی اسقک فی الصباح کاسا رویۃ وان کنت عنہا غائبا فاغن بما عندک وازدد غنی فارسی ہرگاہ بیائی نزد من نوشانم ترا جام لبریز شراب صبوحی واگر غائب باشی از جام پس بی نیاز شو بہر چہ کہ نزد تست وزائد شو از روی بی نیازی این شعر را زوزنی ذکر نمودہ۔

وَاِنْ تَلْتَقِ الْحَيُّ الْجَمِيْعُ تُلَاقِنِي ۴۸ اِلٰى ذِرْوَةِ الْبَيْتِ الْكَرِيْمِ الْمُصَمَّدِ

فراہم آیند ۱۲ بیابی ۱۲ — بلند ۱۲ خاندان — متعلق بمحذوف ای انتسب الی ذروۃ ۱۲ مقصود

عربی وان اجتمع الحی جمیعہم للمفاخرۃ وذکر المعالی تلاقنی انتسب الی اعلی البیت الشریف الذی

لغات ۔ ۱ بغی جستن یقال بغیت المال من مبغاتہ وبغیتک الشیٔ طلبتہ لک وینبغی لک ان تفعل کذا من افعال المطاوعۃ۔ یقال بغیتہ فانبغی۔ کما تقول کسرتہ فانکسر ابتغاء بر طلب واختن دیاری دادن و طلب و بغیت الشیٔ و تبغیتہ وتبغیتہ ای طلبتہ وتباغوا ای بغی بعضہم علی بعض ۱۲ ص ۲ حوانیت جمع حانوت دکان میفروشان ۱۲ ۳ صبوح شراب بامدادی نوشانیدن ۱۲ ۴ کاس جام شراب تا آنکہ دران شراب نہ بود کاس نمی گویند ۵ ری بالفتح والکسر وروی بالکسر وتخفیف سیراب شدن ۔ تروۃ سیراب گردانیدن ۔ ردا رکذ لکسر۔ عین ریۃ بالکسر بسیار آب ۔ ویقال شربت شربا رویا ای مرویا ۱۲ ص ۶ صمد آہنگ کردن وصمد بفتحتین آن کہ آہنگ بوی کنند در مہمات والصمید ... ای مقصود ۱۲ ص —

یقصده الناس. یرید انه من اشرف الناس بیتًا و ادفاهم من الحسب والنسب حظًا
فارسی چون جمع شوند جمیع قبیلہ بیابی مرا کہ نسبت کنم خود را سوی بلند خاندان
گرامی کہ مقصود مردمانند یعنی چون جمیع قبیلہ فراہم آیند از بہر مفاخرت در حسب و نسب
من ہم در انجا روم و خود را بخاندان عالی گرامی منسوب سازم یعنی من از ہمہ قبائل
بزرگ خاندانم و از حسب و نسب بہرۂ وافی دارم۔

تروح الینا بین برد ومجسد	۴۹	نداماي بیض کالنجوم وقینة
ای تجیئنا عشیا ۱۲ گلیم منقش جامۂ زعفرانی ۱۲		ہمنشین و حریف شراب ۱۲ ای بیض الوجوه ۱۲ کنیز نغمہ سرا ۱۲

عربی ندامای بیض الوجوه کالنجوم ومغنیة تجیئنا عشیة لابسة بردا مرة ومجسدا مرة فارسی
ہمنشینان من سفید رنگ و روشن روی اند مانند ستارگان کہ میدرخشند الوان چہرۂ ایشان
و کنیز نغمہ سرا شبانگاہ سوی من گاہی در گلیم مخطط و باری در جامۂ زعفرانی یا جامہ کہ برنگ سیراب کردہ شدہ

بجس الندامی بضة المتجرد	۵۰	رحیب قطاب الجیب منها رقیقة
مس نمودن ۱۲ نازک ۱۲ اندام برہنہ		کشادہ ۱۲ چاک گریبان ۱۲ نیمہ ۱۲ نازک و نرم ۱۲

لغات ۱ ندیم حریف شراب و ہمنشین بزرگان و ندمان مثلہ و جمع الندیم ندام و ندامٰی و جمع الندمان ندامٰی والمرأة ندمانة منادمة مصدر منہ وہو مقلوب مداهنة کالقسی من القوس و جاذب وجبذ و ما اطیبه و ما ایطبه و احدو دی ما شبہا کثیر من کلامہم ۱۲ ۲ بیاض سپیدی بیاضة مثلہ تبیض سپید کردن ابیضاض ابیضیاض سپید شدن و یقال باض الحر ای اشتد و جمع الابیض بیض و اصلہ بیض فابدلوا من الضمة کسرة لتسلیم الیاء و یقال ہذا اشد بیاضًا من کذا ولا یقال ابیض منہ واہل الکوفة یقولونہ ویحتجون بقول الراجز جاریة فی درعہا الفضفاض ابیض من اخت بنی اباض قال المبرد لیس البیت الشاذ بحجة علی الاصل المجمع علیہ مبالغة سپید سپید کردن باہم یقال الیفہ فباضہ یبیضہ ای فاقہ فی البیاض ولا تقل یبوضہ ابیض مرد سپید ۱۲ ۳ مجسد جامۂ سرخ و گفتہ اند کہ جامہ کہ برنگ سیراب کردہ شدہ مجاسد جمع جسد زعفران و انچہ بدان رنگ باشد جساد بالکسر ایضًا زعفران ۱۲ ۴ رحیب فراخی رحابة بالضم مثلہ رحب بالفتح لغت منہ تقول بلد رحب و ارض رحبة و رحاب بالضم ای واسعة و یقال رحب الصدر ای واسع الصدر رحبت الدار و ارحبت ای اتسعت و ارحبتہ ای اوسعتہ و قال فی زجر الفرس ارحب وارحبی ای توسعی و تباعدی رحبة المسجد بفتحتین ساحتہ رحب رحبات رحاب جمع ۱۲ ۵ تجرد برہنہ شدن تجرید برہنہ کردن زمین از نبات و جز آن جرد بفتحتین صحرای بی نبات ارض جردة بکسر الراء ای و فضاء اجرد (؟) الانبات فیہ اجارد جمع رجل اجرد بی موی و فرس اجرد اسپ تنگ موی ۱۲

اعراب قوله رحیب خبر لمبتدأ موخر وهو قطاب الجیب الجملة نعت لقینة عربی هی قینة قطاب جیبها واسع لادخال الندامی ایدیهم فی جیبها للمسها ثم وصفها بانه رقیقة علی مس الندامی ایاها وبالعربی هی جسدها صافی اللون ناعم اللحم رقیق الجلد فارسی چاک گریبان آن کنیزک کشاده است که دست باندرونش بآسانی تواند رسید ونازک ونرم ست در مس نمودن همنشینان ونازک وپرگوشت وتازه است اندام برهنه او۔

اِذَا نَحْنُ قُلْنَا اَسْمِعِيْنَا انْبَرَتْ لَنَا نغمه گرانی کن نزد ما ۱۲ پیش آید ۱۲	۵۱	عَلٰی رِسْلِهَا مَطْرُوْقَةً لَمْ تَشَدَّدِ بروش ۱۲ بروش نرم ۱۲ ضعیفه ۱۲ غیر درشت ۱۲

عربی اذا قلنا للقینة غنینا اخذت لنا علی وقارها فی غنائها علی ضعف فی نغمتها لاتشدد فیها فارسی چون ما میگوییم آن کنیزک را که سرای پیش ما بهان وقت پیش می آید وسرود می گوید بروش نرم خود که سختی نمی کند در سرود ونغمه بحالیکه در سرود گفتن ضعف میدارد ونرمی می کند ودر بعضی روایت مطروفه بفا دیده شد یعنی درحالیکه بیمار چشم ست گویا که چیزی بچشم او رسیده است ۔

اِذَا رَجَّعَتْ فِیْ صَوْتِهَا خِلْتَ صَوْتَهَا ای المغنیة ۱۲ ای فی نغمتها ۱۲	۵۲	تَجَاوُبَ اَظْآرٍ عَلٰی رُبَعٍ رَدِیْ باهم گریه کردن ۱۲ ناقه‌های بچه مرده ۱۲ اول بچه ۱۲

عربی اذا رددت هذه المغنیة فی نغمتها ظننت صورتها اصوات نوق تصیح علی فصیل لها هالک اصوات نوائح ونوادب تحن عند جوارها علی صبی هالک فارسی چون کنیزک مذکوره بوقت سرود در گلو میگرداند آواز خویشتن را گمان کنی آواز حزین او را که آواز بهم گریه کردن ناقه‌های بچه دار است بر اول بچه هالک خود ۔ وممکن است که از اظآر زن بچه دار

لغات له مطروقة بقاف بمعنی ضعیفه وبفا انچه بچشم او چیزی رسیده باشد هردو روایت درست ست ۱۲ ۵۲ ترجیع آواز در حلق گردانیدن ۱۲ ۵۳ اظآر جمع ظئر ناقه جدا از بچه دوانند که ظئر زن بچه دار مراد گیرد ۱۲ ۵۴ ربع بضم اول بچه شتر که در فصل بهار زاید اشاره رابع ارباع جمع مثل رطب ورطاب رطاب ربعة مونث ربعات جمع جمع آخر ستاج صفة مونث ۱۲

مراد گزشته شود و از ربع او لا و داستعاره کرده آید یعنی آواز مغنیه او در تحزین با آواز گریهٔ نائحه بچه مرده یا زن پسر مرده تشبیه داده میگوید که آواز مغنیه چنان حزین ست که آواز گریهٔ ایشان

وَمَا زَالَ تَشْرَابِي الْخُمُورَ وَلَذَّتِي ۵۳ وَبَيْعِي وَإِنْفَاقِي طَرِيفِي وَمُتْلَدِي

(ای شربی الخمور علی کثرة ۱۲ — باخمور ۱۲ — مال پیدا کرده ۱۲ — مال کهنه ۱۲)

عربی و مازال شربی الخمور علی کثرة ولذتی بها وبیعی الاشیاء النفیسة واتلافها واتلافی المال الجدید والمال القدیم الموروث فارسی پیوسته است بسیار آشامیدن من شرابها را و لذت من بآنها و مدام ست فروختن من چیزهای گرامی را و خرج نمودن مال نو و مال کهنه را یعنی همواره کار من می نوشی ست و تمتع بلذائذ آن و فروختن اموال نو مکسوبه و کهنه موروثه و صرف کردن قیمت آنها در لذات و لهو و لعب — ۞

إِلَى أَنْ تَحَامَتْنِي الْعَشِيرَةُ كُلُّهَا ۵۴ وَأُفْرِدْتُ إِفْرَادَ الْبَعِيرِ الْمُعَبَّدِ

(پرهیز کردند از من ۱۲ — شتر گرگین قطران مالیده ۱۲)

عربی و مازال دابی و فعلی اتلاف المال الی ان اجتنبت عنی عشائری کلها وافردت مثل افراد البعیر المطلی بالقطران ای للمارأت انی لا اکف عن اتلاف المال والاشتغال باللذات فاجتنبت عنی العشائر فارسی تا آنکه پرهیز کردند از من همه مردمان قبیله و تنها کرده شدم مانند تنها نمودن شتر گرگین قطران مالیده یعنی مدام دستدام عادت من بر صرف مال و اشتغال لذات ماند و یقین کردند که از انها باز نیایم پس تمام قبیلهٔ من اجتناب ورزیدند و مرا تنها گذاشتند چنانچه همه شتران شتر گرگین قطران مالیده را —

لغات ۵۳ تشراب بسیار آشامیدن ۱۲ ۵۳ متلد و تالد و تلید مال کهنه و قدیم که بمیراث رسیده باشد و طریف عکس آن یعنی مال جدید که بکسب خود آید ۱۲ ۵۴ تحامی خویشتن را از چیزی نگهداشتن حمیة حموة بالکسر فیهما پرهیز فرمودن یقال حمیت المریض الطعام — احتما پرهیز کردن محاماة از کسی دفع کردن چیزی را و نگاه داشتن یقال حامیت عنه محاماة و حماء و یقال القوم تحامی عن ولده و تحاماه الناس ای توقوه و اجتنبوه یعنی خویشتن را دور می نگهداشتند ۱۲ ۵۴ معبد شتر گرگین قطران مالیده و قطران دارو ئی ست سیاه که بر شتر خارش دار می مالند و گویند که آن روغن عرعرست و عرعر درخت است از قسم سرو ۱۲ — ۞

وَلَا أَهْلُ هٰذَاكَ الطِّرَافِ الْمُمَدَّدِ	۵۵	رَأَيْتُ بَنِي غَبْرَاءَ لَا يُنْكِرُونَنِي

اعراب قوله ولا اهل بالرفع عطف على ضمير الفاعل فى لاينكروننى وذلك جائز بسبب الفصل بالاعرفى لمانه كنتى العشيرة رأيت الفقراء لاينكروننى لاحسانى عليهم ولا اهل الطرف الممدد اى رأيت الاغنياء الذين لهم بيوت الادم لاينكروننى لاستطاعتهم صحبتى ومنادمتى يعنى ان هجرتنى الاقارب وصلتنى الاباعد منهم الفقراء ومنهم الاغنياء فارسى هرگاه قبيلهٔ من مرا گذاشتند ديدم فقرا را كه انكار من نمى كنند ونه كه صاحب اين خرگاه اديم دراز كشيده يعنى اگرچه قبيلهٔ من مرا راندند اما مرا ازين ضررى نيست چه فقرا را ديدم كه بسبب احسان من بر ايشان آشنايان من است وهم امرا كه بسبب احسان و دفع اعداى شان مرا نا آشنا ندانند بل انه آشنايان شمارند۔

وَأَنْ أَشْهَدَ اللَّذَّاتِ هَلْ أَنْتَ مُخْلِدِي	۵۶	أَلَا أَيُّهٰذَا اللَّائِمِي أَحْضُرَ الْوَغَى

اعراب قوله احضر اراد به على ان احضر فحذف على ثم اضمر ان لدلالة ما بعده عليه وهو ان اشهد معنى الا ايها الذى يلومنى على حضورى الحرب وعلى حضورى للذات هل تخلدنى ان تركتهما اى لا تخلدنى سواء تركتهما او حضرتهما فارسى آگاه باش اى ملامت كننده من براينكه حاضر شوم جنگ را و حاضر شوم در لذات آيا تو هميشه باقى دارنده مرا يعنى اى نكوهنده من مرا در دنيا هميشه نتوانى داشت خواه ترک جنگ و لذات كنم يا نه پس چه فائده است از عدم حضور در جنگ و عدم بذل مال۔

لغات ۵۵ غبراى زمين - فقرا را بنى غبرا يعنى فرزند ان زمين ازان ميگويند كه چون نسب شان معلوم نيست پس سوى زمين كه اصل هر چيز ست نسبت ميكنند ۱۲ طراف خرگاه از چرم كه برائے توانگران مى باشد وهذاک الطراف اشاره بسوى اغنياست كه خرگاه از چرم قائم نمودند ۱۲ ۵۶ وغى بانگ و فرياد و منه قيل للحرب وغى لما فيها من الصوت والجلبة ۱۲ -

فان كنت لا تستطيع دفع منيتي	۵۷	فدعني ابادرها بما ملكت يدي

عربی فان انت لا تقدر دفع موتی عنی فاترکنی ابادر الموت بانفاق املاکی یرید ان الموت لا بد منه فالاولی المبادرة باللذات بانفاق الاموال فی الحیوة.
فارسی پس اگر دفع توانی کرد موت من از من بگذار مرا که شتابی کنم سوی موت با آنچه مالک شده است آن را دست من یعنی چون از موت بمضمون کل نفس ذائقة الموت چاره نیست پس اولی اینکه بگذار مرا که بانفاق مال شتابی کنم و لذات دنیوی حاصل نمایم۔

فلولا ثلاث هن من لذة الفتى	۵۸	وجدك لم احفل متى قام عودي

عربی فلولا جبی ثلث خصال هن من لذة الفتی الکریم وحظک لم ابال متی قام الذین جاؤا العیادتی من عندی آئسین من حیاتی ای لم ابال متی مت فارسی پس اگر نبودی سه چیز که آنها از لذت جوان ست سوگند است بخت و حق و بدر تو که باک نداشتمی که کدام وقت بر خیزد عیادت کنندگان من از بالین من بیاس یعنی اگر سه چیز مطلوب من نبودی بحق تو پروای موت نکردمی۔

جمع عاذلة ۱۲

فمنهن سبقي العاذلات بشربة	۵۹	كميت متى ما تعل بالماء تزبد
خبر مقدم ۱۲ مبتدا مؤخر ۱۲ ان تان سرزنش کنندگان متعلق بسبقی		نام شراب ۱۲ ای تمزج بالماء ۱۲ کف آرد ۱۲

لغات ۵۷ فتی جوان و جوانمرد - فتاة مؤنث فتاء بالفتح والمد مصدر منه از سمع - نهو فتی السن وقد ولد له فی فتاء سنه اولاد - افتاء ستوران جوانه خلاف مسان واحد فتی علی فعیل ویقال لفلان بنت تفتت ای تشبهت بالفتیات فنهیت الجاریة اذا خدرت ومنعت اللعب مع الصبیان فتوة بالضم جوانمردی یقال هو فتی وهم فتیان وفتیة وفتو وفتی مثل عصی وقد تفتی وتفاتی ۱۲ صراح ۵۸ حفل باک - داشتن لا تحفل به باک مدار بوی وحفلت به ای بالیت به ۵۸ عُوّد جمع عائد بسیار بیمار پرسی کنندگان ۱۲ ۵۹ کمیت شراب سرخ بسیاهی آمیخته ۱۲ - ۶

عرفی احدی تلک الخصال فی اسبق العواذل بشرب شربة من خمر کمیت متی تمزج بالما تزبد ای ترمی بالزبد یرید انه یبادر شرب الخمر قبل انتباه العواذل فارسی بعضی ازان سه چیز شتابی کردن من ست قبل از ملامت زنان ملامت کنندگان بسوی شراب کمیت که هرگاه که دران آب آمیخته شود کف بسیار دهد یعنی یکی ازین سه چیز آنکه قبل از انتباه عاذلات وملامت آنها شراب کمیت رنگ می نوشم۔

وَكَرِّي إِذَا نَادَى الْمُضَافُ مُحَنَّبًا بازگردانیدن ۱۲ محصور دشمنان ۱۲ اسپ فراخ گام ۱۲	۶۰	كَسِيدِ الْغَضَا نَبَّهْتَهُ الْمُتَوَرِّدِ گرگ ۱۲ اسیدان جمع درخت طاق ۱۲ بر انگیخته کردی ۱۲ آب تیار ۱۲۵

اعراب جملة نبهته صفة لمحذوف وهو بدل من سید الغضا تقدیره کسید الغضا المتورد سید نبهته عربی والخصلة الثانیة عطفی اذا استغاثنی الملجأ الی الخائف عدوه فرسا محنبا یسرع فی عدوه اسراع ذئب ساکن الغضا اذا نبهته وهو یرید الماء فارسی وباز گردانیدن من چون آواز کند مرد محصور دشمنان اسپ فراخ گام را مثل گرگ موضع غضا که بیدار کردی او را آب آینده یعنی لذت دوم از لذات سه گانه آنکه بفریاد مستغیث میرسم وبرای رستگاری اسپ فراخ گام را که در سرعت سیر مانند گرگ ساکن غضا که خواهان آب است و بیدار کردی او را ایس الحال درین حال تیز رفتاری زیاده ترمی باشد

وَتَقْصِيرُ يَوْمِ الدَّجْنِ وَالدَّجْنُ مُعْجِبٌ فرو پوشیدن ابر آسمان ۱۲ ای یعجب الانسان ۱۲	بِبَهْكَنَةٍ تَحْتَ الْخِبَاءِ الْمُعَمَّدِ زن جوان نیک صورت و نازنگ ۱۲ خرگاه ۱۲ ای المرفوع بالعمد ۱۲

لغات ۵۹ کر بالفتح بازگشتن وبازگردانیدن لازم ومتعدی تکریر وتکرار بار بار گردانیدن ۱۲ ص ۵۹ مضاف ترسنده که بر دی دشمنان از هر جانب فراهم آیند محنب اسپی که در هر دو دست انحنا باشد واین صفت محمود است در اسپان ۱۲ ع ۵۹ قصر بالکسر وفتح الوسط کوتاهی وکوتاه شدن قصیر کوتاه قصار بالکسر جمع واقاصر جمع اقصر یقال قصرت الشی جعلته قصیرا تقصیر فی الامر سستی کردن در کار تقصیر من الصلوٰة والشعر کوتاه کردن ۱۲ ص س ۵۹ دجن فرو پوشیدن ابر آسمان را از نصر ینصر یقال دجن یومنا دجنا ودجونا دجنة ابر بهم نشسته وابرتا یک بی باران یقال یوم دجن بالاضافة ویوم دجن بالصفة ویوم دجنة ایضا بالتنوین ویوم دجنة وکذلک اللیلة علی الوجهین بالوصف وبالاضافة واجنة ابر با یکدیگر نشسته دجن ایضا باران بسیار سحابة داجنة ومدجنة ای دائمة المطر وادجنت السما ای دام مطرها ۱۲ ص ۵۹

اعراب قوله والدجن معجب اى يعجب الانسان جملة اعتراضية قوله ببهكنة متعلق بتقصير عربى والخصلة الثالثة يوم الغيم اى اقصر يوم الغيم بالتمتع بامرأة شابة ناعمة جسيمة تحت الخباء المرفوع بالعمد فارسى وبعضى ازان کوتاه نمودن منست روز ابر که آسمان را فرو پوشانده بغیتغه جوان خوبصورت ونازک زیر خیمه که بلند کرده شود باستونها وآن ابر شگفت آرنده مردمان ست یعنی لذت سوم اینکه روز ابر از صحبت زنان جوان خوبرو متمتع می شوم وازمباشرت شان حظ وافر بردارم۔ لفظ تقصیر را ازینجهت آورده که ایام وصال همیشه کوتاه است کما لا یخفی۔

كَأَنَّ الْبُرِيْنَ وَالدَّمَالِجَ عُلِّقَتْ اى خلاخيلها ۱۲ جمع دملج ۱۲ بازوبند ۱۲	٦٢	عَلٰى عُشَرٍ اَوْ خِرْوَعٍ لَمْ يُخَضَّدِ نام درخت ۱۲ بيدانجير ۱۲ اى لم يقطع الاغصان

عربى كان خلاخيلها واساورتها ومعاضدها معلقة على عشر او خروع غير مقطوع الاغصان فارسى گویا دست برنج وخلخال وبازوبندها آویخته شده است بر درخت خرک یا بیدانجیر که شاخهای او بریده نشده یعنی هر دو ساعد وساق بهکنه را در پری گوشت وتروتازگی ونازکی یکی ازین دو درخت که غیر مقطوع الاغصان ست تشبیه داده میگوید که بجهت تازگی اندام سوار وخلخال وبازوبند بر دست وپای او چنان مینماید گویا بر عشر وخروع غیر مخضد آویخته است۔

كَرِيْمٌ يُرَوِّيْ نَفْسَهٗ فِيْ حَيٰوتِهٖ	٦٣	سَتَعْلَمُ اِنْ مُتْنَا غَدًا اَيُّنَا الصَّدِيْ تشنه ۱۲

اعراب قوله كريم مبتدأ الخبر محذوف وهو خير من لئيم عربى كريم يروى بالخمر نفسه فى حيوته خير من لئيم وستعلم ان متنا غدا اينا العطشان اى ان نموت ابان و هذا البيت عطشان ويجوز ان يكون كريم خبر لمبتدأ محذوف تقديره انا كريم يروى بالخمر نفسه فى حياته الخ

لغات، له برين جمع بره دستانه وپای برنج [illegible]
جمع برآمده [illegible] ۲ عشر بضم عين وفتح شين درختی است که بفارسی آنرا خرک [illegible]

فارسی بر تقدیر اول معنیش اینست که کریمی که سیراب کند جان خود را در زندگی خود بهتر ست از بخیل و بر تقدیر ثانی اینکه من چنان کریمم که سیراب میکنم نفس خود را در حیات خود و باشد اند فانی شود در عنقریب خواهی دانست ای بخیل نکوهنده چون من و تو هر دو فردا خواهیم مرد که کیست از ما تشنه یعنی ای بخیل نکوهنده بروز قیامت خواهی دانست که من سیراب خواهم مرد و تو تشنه

أَرَى قَبْرَ نَحَّامٍ بَخِيلٍ بِمَالِهِ ۶۴ كَقَبْرِ غَوِيٍّ فِي الْبَطَالَةِ مُفْسِدِ

حریص ۱۲ — ضال ۱۱ — لهو ولعب ۱۲ — بماله ۱۲

عربی ارى قبر حريص على الجمع بخيل بماله كقبر غوى فى البطالة مفسد بماله فى اللذات والضيافات يعنى لا فرق بين البخيل والجواد بعد الممات فارسی من می بینم گور کسی که بر فراهم آوردن مال حریص ست و بخل میکند بمال خود مانند گور کسیکه گمراه باشد در بیهودگی و تباه کند مال خود را یعنی گور بخیل و گور سخی که در مهمانیها و عطایا مال خود تباه کند یکسان ست و در مرگ شان فرقی نیست و هم بعد مرگ شان فرقی ندارد پس در بخل چه فائده است

تَرَى جُثْوَتَيْنِ مِنْ تُرَابٍ عَلَيْهِمَا ۶۵ صَفَائِحُ صُمٌّ مِنْ صَفِيحٍ مُنَضَّدِ

دو توده ۱۲ — سنگهای پهنا ۱۲ — سخت ۱۲ — جمع صفیحه ۱۲ — برهم نهاده ۱۲

عربی ترى قبرى البخيل والجواد قطعتين مجتمعتين من تراب عليهما حجارة عريض صلاب فيما بين قبورهما حجارة عريض قد نضد بعضها على بعض فارسی می بینی هر دو گور را که دو توده خاک اند که بر ان هر دو سنگهای پهنای سخت در میان سنگهای پهنا برهم نهاده اند یعنی بعد مردن میان کریم و بخیل تفاوتی نیست و تربت هر دو یکسان ست که توده خاک ست و بر آن هر دو سنگهای پهنا بر یکدیگر نهاده شده اند -

أَرَى الْمَوْتَ يَعْتَامُ الْكِرَامَ وَيَصْطَفِي ۶۶ عَقِيلَةَ مَالِ الْفَاحِشِ الْمُتَشَدِّدِ

میگزیند ۱۲ — مال گرانمایه ۱۲ — بخیل از حد گذشته ۱۲

عربی ارى الموت يختار الكرام بالافناء و ياخذ اكرم مال البخلاء اى نفيسها يعنى ان الموت

لغات: ملتقی نحام آنکه بر فراهم آوردن مال حریص باشد ۱۲ — اعتیام برگزیدن ۱۲ — عقیله از مال ۱۲ س -

لامناص منہ لواحد من المصنفین فالجواد اولیٰ لانہ احمد فارسی می بینم مرگ اگر اختیار می کند جوانمردان را و میگیرد مال گرامی بخیل از حد گذشتہ یعنی موت کسی را اگر اندازد وکسی از وی فرار نتوان کرد بخیل باشد یا کریم پس در بخل فائدہ نیست بلکہ جود از بخل اولیٰ ست چہ او محمود ست ۔

آری العیش کنزاً ناقصاً کل لیلۃ ۶۷ وما تنقص الایام والدھر ینفد

عربی اری البقاء کنزاً تنقص کل لیلۃ وما تنقصہ الایام والدھر منفد لامحالۃ فکذلک العیش صائر الی النفاد لامحالۃ فارسی می بینم زندگی را مانند گنجی کہ کم شوندہ است ہر شب و آنچہ کہ کم کنند آنرا ایام و روزگار ہر آئنہ نیست شود یعنی بقا را گنج کہ کم شود در ہر شب تشبیہ دادہ میگوید کہ بقا خزانہ ایست کہ ہر آن چیزی از ان فنا میشود پس لامحالہ بانجام خواہد رسید

لعمرک ان الموت ما اخطأ الفتیٰ ۶۸ لکالطول المرخی وثنیاہ بالید

اعراب ما فی قولہ ما اخطأ الفتیٰ مصدریۃ زمانیۃ تقدیرہ ان الموت مدۃ اخطائہ الفتیٰ فحذف الظرف وخلفتہ ما وصلتہا وقولہ کالطول المرخی فی موضع رفع خبر ان واللام للتاکید وجملۃ ثنیاہ بالید فی موضع الحال من الطول عربی اقسم ببقائک ان الموت مدۃ اخطائہ الفتیٰ ای مدۃ مجاوزتہ ایاہ یشبہ الطول المرسل للدابۃ ترعی فیہ والحال ان طرفیہ بید صاحبہ یرید انہ لامفر من الموت لاحد کما ان الدابۃ لامفر لہا مادام صاحبہا آخذ الطرف فی طولہا فارسی قسم زندگانی تست کہ موت مادامیکہ تجاوز کند از جوان ہر آئنہ مثل رسن دراز

لغات سلہ نقصان لازم ومتعدی ہر دو آمدہ است کما یقال نقص الشیٔ ونقصتہ انا ۱۲ س سلہ نفد نفاد سپری شدن النفاد ومتعدی منہ والیفاد نیز وسپری کردن ۱۲ سلہ طول بالکسر وفتح واو رسن دراز کہ ستور را بہ علف بندند یقال آرخ الفرس من طولہ ونہایۃ کذلک ومنہ الطول ایۃ الذراعی بمعطہ یقال (ایضاً) داول فرسک ای ارخ طولتہ فی المرعیٰ ۱۲ س

فروہشتہ شدہ است حالیکہ ہر دو کنارۂ او بدست صاحبست یعنی موت در زمان
اعراض و از نفوس مردمان مانند رسن درازیست کہ ہر دو طرف رسن او بدست
صاحب خودست یعنی کسی را از موت گریز نیست چنانچہ دابہ مشدودہ اگر رسنش بدست
صاحب خودست صورت گریز نیست ہرگاہ کہ خواہد قبض کند ہمچنان موت مردمان
را تا اجل بگذاشتہ چون وقتش بیاید خواہد اخذ کند و ہلاک سازد ۔

فَمَالِيْ أَرَانِيْ وَابْنُ عَمِّيْ مَالِكًا	٦٩	مَتَى أَدْنُ مِنْهُ يَنْأَ عَنِّيْ وَيَبْعُدِ

(اى يبعد ۱۲)

عربی فمالی ارانی وابن عمی مالکا متی تقربت منہ تباعد عنی فارسی پس چیست مرا
کہ می بینم خود را و پسر عم خود را کہ مالک نام ست کہ ہرگاہ نزدیک میشوم از و دور میشود از من
گویا کہ شاعر از نزدیکی جستن خود با و و دوری خواستن او تعجب میکند و سبب آن بود کہ
شتر معبد برادر طرفہ گم گشتہ بود پس طرفہ از عم زادہ مالک خواست کہ در جستجوی شتر امداد
کند پس مالک طرفہ را برین فعل ملامت کرد و اعانت نہ نمود فائدہ باہم آوردن ینأ و
یبعد با آنکہ ہر دو متحد المعنی ست از بہر تاکید و اثبات قافیہ است ۔

يَلُوْمُ وَمَا أَدْرِيْ عَلَامَ يَلُوْمُنِيْ	٧٠	كَمَا لَامَنِيْ فِي الْحَيِّ قُرْطُ بْنُ أَعْبَدِ

(ای یلومنی ۱۲) (ای علی ای سبب یلوم) (ابن عبد ۱۲)

عربی یلومنی مالک و ما ادری علی ای سبب یلوم کما لامنی قرط ابن اعبد فی القبیلۃ
فارسی مالک ملامت میکند و نمی دانم کہ بر چہ چیز یعنی بچہ سبب ملامت میکند چنانچہ
سرزنش نمود مرا قرط بن اعبد در قبیلہ یعنی ملامت بلا وجہ بود و ناحق ۔

وَأَيْأَسَنِيْ مِنْ كُلِّ خَيْرٍ طَلَبْتُهُ	٧١	كَأَنَّا وَضَعْنَاهُ إِلَى رَمْسِ مُلْحَدِ

(مطلب ۱۲) (قبر ۱۲) (فی الالحد مدفون ۱۲)

عربی و قطع رجائی مالک من کل خیر رجوتہ منہ حتی کانا وضعنا ذلک المطلب الی قبر

لغات رمس خاک گور ۔ و دفن کردن مردہ را و راس کذلک مرمس جای گور ۱۲ ص ملحد شگاف در گور و شگافتن
بکنارہ گور ۔ و ملحد شد القبر و الحدتہ لہ یعنی دا لحدت الرجل جعلت لہ لحدا ۱۲ ص ص ۔

رجل مدفون فی اللحد فهو بمنزلة المیت فلا یرجی خیره فارسی و نا امید گردانید مرا از ہر نیکوئی کہ طلب کردم از و گویا کہ ما نہادیم آن نیکوئی را بسوی قبر مرد مدفون یعنی چنان نا امید ساخت گویا مطلب خود از مردہ خواستیم پس از مردہ چہ خیر رسد۔

عَلٰی غَیْرِ شَیْءٍ قُلْتُهٗ غَیْرَ اَنَّنِیْ یلومنی علی غیره ۱۲ — ولکننی ۱۲	۷۲	مفعول نشدت ۱۲ نَشَدْتُ فَلَمْ اُغْفِلْ حَمُوْلَةَ مَعْبَدِ ای طلبت ۱۲ — فلم اترک ۱۲ — شتر باردار ۱۲

اعراب قوله غیر اننی استثناء منقطع تقدیره ولکننی ع و بی یلومنی علی غیر شیء قلته و ذنب اذنبته ولکنی طلبت ابل اخی ولم اترکها فنقم ذلک منی وجعل یلومنی فارسی ملامت میکند مرا بغیر آنکہ گفتم او را لیکن اگر گناہ من ست ہمین ست کہ جستم شتر باردار معبد برادر خود را پس غفلت نکردم یعنی چون شتر باردار برادر خود را جستم و در آن کاہلی نکردم پس مالک ناحق وبی سبب بدلہ گرفت و ملامت کرد چہ گناہ شان نکردہ ام۔

وَقَرَّبْتُ بِالْقُرْبٰی وَجَدِّكَ اِنَّهٗ قرابة ۱۲ — قسم بخت تو ۱۲	۷۳	مَتٰی یَكُ اَمْرٌ لِلنَّكِیْثَةِ اَشْهَدِ غایت کوشش ۱۲ — احضر ۱۲

ع و بی قربت نفسی بالقرابة التی ضمنا حبلها ونظمنا خیطها واقسم بحبک انه متی حدث له امر للنکیثة ای امر یجهد فیه غایة الجهد احضره وانصره فارسی و اگر گناہ من ست ہمین ست کہ من نزدیک میکنم خود را بسبب قرابت و سوگند بخت تست کہ اگر باشد او را کار دشوار حاضر می شوم یعنی من نزدیک می کنم خود را با پسر عم خود و چون کار شدید بروی پیش آید بر نصرت او حاضر می شوم۔

وَاِنْ اُدْعَ لِلْجُلّٰی اَكُنْ مِّنْ حُمَاتِهَا کار بزرگ ۱۲ — من الحمایة ۱۲ جمع حامی ۱۲	۷۴	وَاِنْ یَّاْتِكَ الْاَعْدَاءُ بِالْجَهْدِ اَجْهَدِ بالقتال ۱۲ — الباء الزائدة ۱۲

لغات ۱۵ نشد و نشدان گم شدہ را جستن ۱۲ ۲۲ نکیثة کار دشوار کہ از حد کوشش شود و فلان شدید النکیثة ای نفس بلغ فلان نکیثته بعیره اذا اقصی مجهوده فی السیر ۱۲ ص ۳۵ شهود بالضم حاضر شدن فهو شاهد وهم شهود ای حضور و هو فی الاصل مصدر شهید حاضر۔ وامراة مشهد بلا ہا ر التی حضر زوجها۔ ومغیبة بالها ر التی غاب زوجها شهد فلان ای حضر فی شهد

عربی وان دعیت فی الامر العظیم اکن من حماته ای اکن من الذین یحمون حریمک ان یاتیک الاعداء لقتالک اجهد فی دفعهم عنک غایة الجهد یعنی اگر خوانده می شوم در کار بزرگ می باشم از حامیان و نگاه داران او و اگر آیند دشمنان بجهت کارزار تو از حد کوشش کنم در دفع شان۔

وَإِنْ يَقْذِفُوا بِالْقَذْعِ عِرْضَكَ أَسْقِهِمْ	۷۵	بِكَاسِ حِيَاضِ الْمَوْتِ قَبْلَ التَّهَدُّدِ

عربی وان اساء الاعداء القول فیک وافحشوا الکلام اسقهم کاسا من حیاض الموت قبل ان اخوفهم ای لا اشتغل بتهدیدهم بل اشتغل باهلاکهم فارسی واگر تهمت سازند بسخن فحش عزت ترا بنوشانم ایشان را جامی از حوضهای موت پیش از ترسانیدن ایشان یعنی اگر دشمنان بسخنهای بد آبروی ترا بریزند پیش قبل ترسانیدن ایشان را قتل کنم

بِلَا حَدَثٍ أَحْدَثْتُهُ وَكَمُحْدِثٍ	۷۶	هِجَائِي وَقَذْفِي بِالشَّكَاةِ وَمُطْرَدِي

عربی اجفی واهجر من غیر حدیث اساءة احدثته ثم اهجی واشکی واطرد کما یهجی ویشکی ویطرد من احدث اساءة وجنی جنایة فارسی سرزنش می کند مرا بدون بدی که پیدا کردم آنرا و مانند محدث است نکوهیدن من و انداختن من با گله راندن و دور کردن من یعنی مرا مانند مفسدان و محدثان می نکوهد و شکوه می کند و از پیش می راند یعنی بی گناه مرا دور و سرزنش کرد چنانچه مفسدان و محدثان را می نکوهند و از پیش میرانند۔

فَلَوْ كَانَ مَوْلَايَ امْرَأً هُوَ غَيْرُهُ	۷۷	لَفَرَّجَ كَرْبِي أَوْ لَأَنْظَرَنِي غَدِي

لغات لہ قذف دشنام دادن و بفاحشہ نسبت کردن کسی را تقاذف یکدیگر را دشنام دادن ۱۲ لہ ہجاء بالکسر المذکور ضد المدح ہجو ہجاک دالمراة تہجو زوجہا ای تذم صحبتہ ۱۲ لہ فرجت الامر و فرجتہ ای کشفتہ والفرج انکشاف المکروہ ۱۲ لہ کربہ الغم اذا ملا ء صدرہ و الکربة اسم منہ والجمع کرب ۱۲ لہ الانظار الامہال و النظرة اسم بمعنی الانظار ۱۲ ۔

اعراب قوله هو غير جملة نعت الامرء - و فرج جواب لو عربی فلو کان ابن عمی مالک رجلا هو غیر مالک لکشف غمی او لامهلنی زمانا فارسی پس اگر بودی پسر عم من مردی غیر مالک البته کشادی سختی مرا یا هر آئنه مهلت دادی مرا تا فردا یعنی اگر پسر عم من مرد دیگر بودی غم مرا کشادی و اگر غم از دلم نبردی مهلت دادی نه مانند مالک اند فی ملامت کردی

وَلٰکِنَّ مَوْلَایَ امْرُءٌ هُوَ خَانِقِیْ	۷۸	عَلَی الشُّکْرِ وَالتَّسْآلِ اَوْ اَنَا مُفْتَدِیْ

گلو گیر ۱۲ — پسر عم من ۱۲ — خنق خفہ کردن گلو ۱۲ — سوال ۱۲

عربی ولکن ابن عمی رجل هو آخذ علی نفسی علی ان اشکره او اسأله عوارفه او افتدی منه نفسی ای لا یزال یضیق الامر علی سواء شکرته علی لائه او سألته بره و عطفه و طلب تخلیص نفسی منه فارسی ولیکن پسر عم من مرد گلو گیر من ست باوجود شکر نمودن و سوال کردن من از و چیزی یا که من بفا بپیرهانم خویش باشم یعنی پسر عم من همواره تنگ میکند کار را بر من حتی که گلو گیر من ست عام ست که شکر کنم نعمت او یا سوال کنم از و چیزی یا طلب کنم رستگاری نفس خود۔

وَظُلْمُ ذَوِی الْقُرْبٰی اَشَدُّ مَضَاضَةً	۷۹	عَلَی الْمَرْءِ مِنْ وَقْعِ الْحُسَامِ الْمُهَنَّدِ

سوختن از مصیبت ۱۲ — صدمه، سوزش ۱۲ — ای المعمول فی الهند ۱۲ — ضرب ۱۲ صدمه ۱۲ شمشیر بران ۱۲

عربی وظلم الاقارب اشد صدمة و حرقة علی الرجل من صدمة السیف القاطع او لی فی الشدة ای ظلم الاقارب اشد تاثیرا فی تهیج نار الحزن و الغضب من وقع السیف القاطع المحدد او المطبوع فی الهند فارسی ستم کردن یگانگان سخت تر ست از روی مصیبت صدمه بر مرد از ضرب شمشیر بران که از هند ساخته شد یعنی ظلم خویشان از ضرب شمشیر بران صدمه رساننده تر ست

فَذَرْنِیْ وَخُلْقِیْ اِنَّنِیْ لَکَ شَاکِرٌ	۸۰	وَلَوْ حَلَّ بَیْتِیْ نَائِیًا عِنْدَ ضَرْغَدِ

بگذار مرا ۱۲ — عادت ۱۲ — فرود آید ۱۲ — جایی ۱۲ — نام کوهی ۱۲

عربی فذرنی مع خلقی فانی شاکر لک و ان بعد غایة البعد حتی نزل بیتی عند هذا الجبل

لغات ۵۵ تا ۸۰ صدمه مثال ست چون تشریح تجاوب جمع متساده که بر بن و زن آمده از بفتح تا اندر گردانند بیان لغات که بکسر تا ست و بعضی گفته لفظ متمثال بکسر تا ست ۱۲ رشید النبی ۵۰ مهند شمشیر یکه از آهن هند یا در هند ساخته شود ۱۲

المسمی بضرغد فارسی پس بگذار مرا با خوی من بدرستیکه من شکر کننده توام اگرچه فرود آید خانهٔ من درحالیکه دورست از تو نزدیک کوه ضرغد یعنی مرا با سیرت من بگذار و من سپاس گذار توام اگرچه بسی دور هستم که مقیم کوه ضرغدم و میان شما و ضرغد مسافت بعیده است

فلو شاء ربی کنت قیس بن عاصم | ۸۱ | ولو شاء ربی کنت عمرو بن مرثد

ترکیب مفعول شاء در هر دو مقام محذوف است و این مطرد است الا در آن وقت که جزاء بر آن دال نباشد چنانکه ولو شئت ان ابکی دما لبکیته زیرا که جزا ابکای دم دال نیست و کنت جزای لوست عربی لو شاء ربی ان اکون مثل قیس بن عاصم لصرت مثله فی السیادة وکثرة الاموال . ولو شاء ربی ان اکون مثل عمرو بن مرثد کنت مثله فیهما فارسی اگر خواهد پروردگار من شوم مثل قیس بن عاصم و اگر خواهد پروردگار من شوم مثل عمرو بن مرثد یعنی بر ضعف و مسکینی من اعتراض نباید اگر خواسته خدا بودی مثل قیس بن عاصم و عمرو بن مرثد شدمی لیکن خدا نخواست و چنین نشدم پس بر من چه جای اعتراض است

فاصبحت ذا مال کثیر وزادنی | ۸۲ | بنون کرام سادة لمسود

عربی فصرت حینئذ صاحب مال کثیر وزادنی بنون موصوفون بالکرم والسیادة لرجل مسود فارسی پس درین وقت باشم من صاحب مال بسیار و زیادت کنند مرا فرزندان گرامی مرد مهتر را مراد از مرد مهتر نفس خود است -

انا الرجل الضرب الذی تعرفونه | ۸۳ | خشاش کرأس الحیة المتوقد

عربی انا الرجل خفیف اللحم الذی عرفتموه وانا ماض فی الامور بخفته وسرعته کرأس الحیة المتوقدة فارسی من آن مرد سبک گوشت تیز خاطرم که شناسید او را و من در تیزی تم مانند سر مار که افروخته

لغات ۸۱ قیس بن عاصم مردی از بنی شیبان و عمرو بن مرثد از بنی بکر بن وائل هر دو سردار بودند داد لا دشان بسیار بود مشهور ۱۲ ۸۲ مسود مهتر کرده شده یقال سوده ۱۲ انسا ۸۳ ضرب مردم سبک گوشت و آن نزد عرب صفت مدح است چه کثرت گوشت موجب ثقل و کاهلی است ۱۲

و تیز هوش ست یعنی نفس خود را در تیزی و چابکی بسمار که بغایت تیز حرکت می باشد تشبیه داده

لِعَضْبٍ رَقِيقِ الشَّفْرَتَيْنِ مُهَنَّدِ	۸۴	فَآلَيْتُ لَا يَنْفَكُّ كَشْحِي بِطَانَةً

عربی حلفت ان لا یزال کشحی بمنزلة البطانة لسیف قاطع رقیق الحدین معمول فی الهند فارسی قسم خوردم که همیشه خواهد ماند تهیگاه من استر شمشیر بران را که باریک باشد هر دو طرف و ساخته هند است یعنی من سوگند میکنم که شمشیر من همیشه بر تهیگاه من باشد و مهیای جنگ و قطع اشکمها باشم

كَفَى الْعَوْدَ مِنْهُ الْبَدْءُ لَيْسَ بِمِعْضَدِ	۸۵	حُسَامٍ إِذَا مَا قُمْتُ مُنْتَصِرًا بِهِ

عربی لا یزال کشحی بطانة لسیف قاطع اذا قمت منتقما به من الاعداء کفی الضربة الاولی منه الضربة الثانیة ولیس هو سیفا القطع به الشجر فارسی پیوسته می باشد بر تهیگاه من شمشیر بران که هرگاه برخیزم در حالیکه داد ستانم از دشمنان بادکفایت میکند ضرب ثانی را از وی ضرب اول نیست آن داس درخت بر یعنی شمشیر مذکوره چنان تیز است چون بآن از بهر انتقام از دشمنان برخیزم ضرب اول وکافی ست و حاجت ضرب ثانیش نمیشود چه نفی معضد آنکه معضد اردوی تیز ست سیوف

إِذَا قِيلَ مَهْلًا قَالَ حَاجِزُهُ قَدِي		أَخِي ثِقَةٍ لَا يَنْثَنِي عَنْ ضَرِيبَةٍ

عربی هذا السیف سیف یوثق بمضائه کالاخ الذی یوثق باخائه لا ینصرف عن المضروب به اذا قیل لصاحبه مهلا ای کف عن ضرب عدوک قال مانع السیف هو صاحبه حسبی فانی قد بلغت ما اردت من قتل عدوی فارسی شمشیر مذکور خداوند اعتماد ست خطائی کند از جای ضرب خود چون گفته شود مالک را مهلت ده گوید مانع او کافی ست مرا یعنی آن شمشیر چنان ست که بروز معرکه بروی اعتماد کرده شود و از نشانه خود خطا نمیکند بلکه هر جا که میزند کارگر شود چون مالک او را گوید که دشمن خود را از آن مهلت ده گوید

لغات ۵۱ معضد یعنی داس که بوی درخت برند ۱۲ ۵۲ ضریبه انچه او را با شمشیر زنند ۱۲

کہ بس سست مراکہ بیک ضرب او خویش رسیدم وقبل از منع دشمن خود را قتل نمودم۔

إِذَا ابْتَدَرَ الْقَوْمُ السِّلَاحَ وَجَدْتَنِي	۸۷	مَنِيعًا إِذَا بَلَّتْ بِقَائِمِهِ يَدِي

عربی اذا استبق القوم اسلحتهم وجدتنی منیعا لا اقهر ولا اغلب تمکنت یدی بقائم ہذا السیف
فارسی چون شتابی کنند قوم بسوی سلاح خود خواہی یافت مرا غالب وقتیکہ فیروز
شود بقبضۂ آن شمشیر دست من یعنی بوقت معرکہ یا حدوث حادثہ چون آن شمشیر
بدست من باشد مقہور نشوم بلکہ غالب آیم۔

وَبَرْكٍ هُجُودٍ قَدْ أَثَارَتْ مَخَافَتِي	۸۸	بَوَادِيَهَا أَمْشِي بِعَضْبٍ مُجَرَّدِ

اعراب جملہ اثارت خبر لبرک وقولہ مخافتی مصدر مضاف الی المفعول وقولہ بوادیہا
مفعول اثارت عربی ورب ابل بارکۃ نائمۃ قد اثارت اوائلہا عن مبارکہا مخافتہا
ایای وقد کنت امشی مع سیف مسلول عن غمدہ فارسی بسیار شتران خسپیدہ اند کہ برانگیخته
برانگیخته اوائل ایشان را ترس ایشان از من درحالیکہ میرفتم با شمشیر برہنہ یعنی
چون شتران خسپیدہ مرا با شمشیر برہنہ دیدند اوائل ایشان از ترس قتل من کہ
عادت من بود برانگندہ وشدند۔

فَمَرَّتْ كَهَاةٌ ذَاتُ خَيْفٍ جُلَالَةٌ	۸۹	عَقِيلَةُ شَيْخٍ كَالْوَبِيلِ يَلَنْدَدِ

لغات ۱ فیروز شود ۱۲ ۲ یقال بلّت یداہ ای ظفرت بہ ۱۲ ۳ برک جمع بارک شتران فرو خوابیدہ برک
وبرک خفتن شتر از نصر نیز سرا براک فرو خوابانیدن وہو قلیل والاکثر الاناخۃ یقال انختہ فاستناخ وکل شئ ثبت واقام فقد برک
برک شتر بسیار برک جمع ۱۲ ص ۴ ہجود جمع ہاجد شب خوابندہ وبیدار شوندہ وہجود ہجد وتہجد شب خفتن وشب بیدار داشتن
وہو من الاضداد ومنہ قیل لصلوۃ اللیل التہجد تہجید تنویم ۱۲ ص ۵ بوادی جمع بادیہ یعنی سابق واول ۶ خیف
پوست فراخ پستان ناقہ ناقۃ خیفاء ناقہ کہ پوست پستان او فراخ باشد نیز اخیف آنکہ غلاف قضیب او فراخ باشد ۱۲
۷ بلند والند خصم سخت پیکار ۱۲ ش۔

عربی فمرت بی فی حال ثارة منا فیها ایاس ناقة عظیمة ذات خیف وہی کریمة الشیخ قد نحل جسمه من الکبر حتی صار کالعصا الغلیظة شدید الخصومة واراد بالشیخ اباہ فارسی لیکن گذشت بر من ناقہ فربہ کہ خداوند پستان و بزرگ ست و آن ناقہ مال گرانمایہ پیر است کہ مانند عصای درشت است و سخت پیکار کنندہ است یعنی از شتران منتشرہ ناقہ ترو تازہ بزرگ پستان کہ از مال گرانمایہ پیر فرتوت من بود بر من گذشت ۔

يَقُولُ وَقَدْ تَرَّ الْوَظِيفُ وَسَاقُهَا حالیہ ۱۲ منقطع ۱۲ بریدہ شدہ ۱۲ استخوان دست	۹۰	أَلَسْتَ تَرَى أَنْ قَدْ أَتَيْتَ بِمُؤْيِدِ مخففہ من المثقلہ ۱۱ للتعدیہ ۱۲ کار دشوار

عربی قال ہذا الشیخ فی حال عقری ہذه الناقة الکریمة وقد انقطع عظم ذراعیها وساقها الم تر انک قد اتیت بداہیة عظیمة بعقرک مثل ہذه الناقة النجیبة الکریمة فارسی میگفت آن پیر درحالیکہ بریدہ شد استخوان دست و ساق آن کہ آیا نمی بینی کہ ہر آئینہ تو آوردہ کار دشوار را یعنی چون آن ناقہ فربہ مذکورہ را ذبح نمودہ استخوان دست و پایش را از گوشت جدا کردہ شد آن پیر فرتوت کہ پدر من بود ہر گفت آیا نمی بینی کہ امری بزرگ آوردہ و جنایتی سترگ کردہ کہ ناقہ گرامی مرا ذبح نمودہ ۔

وَقَالَ أَلَا مَاذَا تَرَوْنَ بِشَارِبٍ ای شیٔ ۱۲ ای ان یفعل بشارب ۱۲	۹۱	شَدِيدٍ عَلَيْنَا بَغْيُهُ مُتَعَمِّدِ ستم و زور ۱۲ قصد کنندہ ۱۲

عربی وقال الشیخ للحاضرین ای شیٔ ترون ان یفعل بشارب ہو اشتد بغیه علینا بعقر کرائم اموالنا ونحرہا عن عمد وقصد ای استشار الشیخ اصحابه فی شأنی ودنیٔ وقال ما ذا احتیال فی دفع ہذا الشارب الذی یشرب الخمر ویبغی علینا بعقر کرائم اموالنا فارسی و گفت پیر مذکور حاضرین را کہ آیا چہ می بینید باین شراب خوار کہ سخت ست بر ما ستم او باہنگ قصد کردہ ۔ یعنی پیر فرتوت من بصاحبان خود گفت و از ایشان مشورہ طلبید کہ درحق این شراب خوار ستمگار چہ می بینید و چہ تدبیر در دفع او لازم شود کہ بقصد و آہنگ ناقہ گرامی من قتل نمودہ

صلهٔ ان لا ادغم حرف شرط فی لا ۱۲ . مجزوم بالشرط ۱۲

وقال ذروه انما نفعها له ۹۱ ولا تکفوا قاصی البرک یزدد

طرفه ۱۲ ای اترکوا ۱۲ ناقه ۱۲ طرفه ۱۲ — باز ندارید ۱۲ شتر گریخته دباقی مانده ۱۲ جواب شرط ۱۲

عربی ثم استقر رای الشیخ ان قال اترکوا طرفة انما نفع هذه الناقة له لانه ولده الذی
یرتجی والا تردوا وتشعوا ما ند وبعد من هذه الابل من الندود یزدد طرفة من نحرها و
عقرها فارسی وگفت آن پیر که بگذارید او را جز این نیست که نفع آن ناقه برای
اوست واگر باز نیارید شتر دور گریخته را زیاده کند در کشتن یعنی پدر ندال من
باز بر سر اشفاق آمده و رای او بر این مستقر شد وبمصاحبان خود گفت که طرفه را
بگذارید و هیچ مگوئید که او فی الحقیقت ضرر خویش کرده چه او پسر من است و مال
من مال اوست بطور وراثت مگر او را از شتران باقی مانده باز دارید ورنه در آن هم
تعدی خواهد افزود ۔

فظل الاماء یمتللن حوارها ۹۲ ویسعی علینا بالسدیف المسرهد

کنیزکان ۱۲ بر اخگر بریان می نمودند ۱۲ شتر بچه ۱۲ — ای یسعی الخادم علینا ۱۲ خبر بگنبه مقدر ۱۲ هو الخادم ۱۲ کوهان شتر ۱۲ فربه ۱۲

عربی فظل الاماء بالتنوین ولد الناقة الذی خرج من بطنها ای الجمر والمراد السحار ویسعی
الخادم علینا بسنامها السمین ای انهم اکلوا اطائبها واباحوا غیرها للخدم فارسی پس
کنیزکان بر اخگر بریان می نمودند بچه که از شکم ناقه بر آمده بود وخادمان من دویدند
بر سر ما با کوهان فربه آن ناقه یعنی پاره کوهان بریان نموده بزودی برای ما آوردند
یعنی بهترین گوشت برای خود گرفتیم و باقی بخادمان بخشیدیم وشعرا ذکر نموده اند
که آن ناقه باردار بود وآن نزد عرب بهترین واطیب است ۔

لغات ۹۱ قاصی که دور باشد از شتران خسپنده وقاصی از قصو بضمتین از نصر ینصر بمعنی دور شدن
برک و برک از نصر بمعنی خفتن شتر ابراک فرو خوابانیدن واین قلیل است واکثر اناخه است ۱۲ ۹۲ امتلال
چیزی را در اخگر وخاکستر گرم برشتن ۱۲ ۹۲ حوار بالضم شتر بچه که از شیر باز نشده باشد وفصیل آنچه از شیر
باز شده احورة جمع القلة حیران جمع الکثرة ۱۲ سدیف کوهان سنام مسرهد ای سمین ۱۲ ۔

فَإِنْ مُتُّ فَانْعِينِي بِمَا أَنَا أَهْلُهُ ۹۴ وَشُقِّي عَلَيَّ الْجَيْبَ يَا ابْنَةَ مَعْبَدِ

عربی ان ہلکت من ہذہ الافعال فاشیعی خبر موتی واندبی علیّ بثنائی الذی استحقہ واشقّی جیبک یا ابنۃ اخی فارسی پس اگر بمیرم خبر مرگ من رسانی باوصافی کہ من سزاوار آنم وچاک کن برمن گریبان خود را یعنی طرفہ از اوصاف خود کہ مذکور شدہ فارغ گشتہ دختر برادر خود را از بہرندبہ بخود بروی وصیت میکند کہ اگر زندہ تو بمیرم باوصافی کہ لائق آنم نعای من کن ودر ماتم من گریبان خود را چاک کن۔

وَلَا تَجْعَلِينِي كَامْرِئٍ لَيْسَ هَمُّهُ ۹۵ كَهَمِّي وَلَا يُغْنِي غَنَائِي وَمَشْهَدِي

(الاَهو۔ ہمدیم۔ پہ ہمتیم۔ ہم۔ وی) و نفع نرساند ۱۲ مثل نفع من ۱۲ حاضر شدن ۱۲

اعراب قولہ مشہد مصدر میمی وہو مفعول مطلق لفعل محذوف ای لایشہد مشہدی عربی ولا تجعلینی مثل رجل لا یکون قصدہ لطلب المعالی کقصدی لطلبہا ولا ینفع نفعا مثل نفعی ولا یشہد الوقائع شہودا مثل شہودی یا ہا فارسی ومگردان مرا مانند مردی کہ نیست آہنگ او مثل آہنگ من و نفع نرساند ہمچون نفع رسانی من وحاضر نشود مثل حاضر شدن من یعنی مرا بعد از مرگ من مثل آن کس مگردان کہ قصد او در تحصیل معالی ونفع رسانیدن او در کارہای بزرگ وحاضر شدن او در معارک وجنگ وشمنان مانند من نیست بلکہ بزدل وپس پاست ودرین کنایہ است با بن عم خود کہ مالک نام داشت۔

لغات لہ نعی خبر مرگ وخبر مرگ دادن ودستور در زمان جاہلیت چنان بود چون یکی از اشراف شان بمردے شخص سر و پا برہنہ بر ستوری سوار شدہ بکوچہا می گشت ومی گفت نعاء بر فلان نعاء بر فلان یعنی خبر مرگ فلان برسان نعیان بالضم کذالک۔ یقال منہ نعیا ولہ اثر نعی نعی بروزن فعیل خبر مرگ وخبر آرندہ وبر خبر دہندہ۔ نای کذالک۔ تناعیہ مہو شدن مہنا ۃ فنا خبر مرگ۔ مستقیق ذکر ہ ای شایع ۱۲ من حضرات مالک عبد ابن العبد برادر طرفہ بود ۱۲ ۔ ٭

بطیءٍ عن الجُلّی سریعٍ الی الخنا	٩٦	ذلولٍ باجماع الرجال مُلَهَّدِ
کاہل التحلیلی کار بزرگ ۱۲ فحش بیہودہ گفتن		ذلیل ۱۲ مشتہا ۱۲ دفع کردہ شدہ ۱۲

عربی ولا بجلیلی کرجل بطیء عن الامر العظیم سریع الی الفحش ذلیل مدفوع باجماع اکف الرجال لذمہ فارسی ومگردان مرا مانند مردی کہ درنگ کنندہ است از کار بزرگ وشتابندہ است بسخنہای بیہودہ وذلیل ست کہ بمشتہای مردمان از مجالس دفع کردہ شدہ است یعنی مرا اے ابن عم مساوی مالک مگردان کہ ہمہ صفات ذمیمہ دروی متمکن ست نہ مثل من شجاع وسخی ومعزز ومکرم ست بلکہ بزدل وذلیل ست کہ بسا اوقات مردمان از مجالس خود بمشتہا میرانند ودفع کنند۔

فلو کنتُ وغلاً فی الرجال لضرّنی	٩٧	عداوةُ ذی الاصحاب والمتوحّدِ
ضعیف وفرومایہ ۱۲ الرجال ۱۲ ہر آئینہ گزند رسانیدی مرا ۱۲		خداوند یاران ۱۲ تنہا ۱۲

عربی لو کنت ضعیفا ذلیلا من الرجال لضرنی عداوة ذی الاتباع ای الاصحاب وعداوة المفرد الذی لا اتباع لہ ای ولکنی قوی شجیع لا یضرنی معاداتہما ای [illegible] وغدا فی الرجال۔ والوغد اللئیم فارسی پس اگر بودمی فرومایہ درمیان مردمان ہر آئینہ گزند رسانیدی مرا دشمنی کسیکہ خداوند یاران ست ودشمنی کسیکہ تنہا ست یعنی اگر من مرد ضعیف وفرومایہ بودمی ہمہ کس مرا از دشمنی خود گزند رسانیدی ولیکن من بیچارہ نیستم بل شجاع وغالب وقوی ہستم چنانکہ گفتہ۔

ولکن نفی عنّی الرجالَ جراءتی	٩٨	علیہم واقدامی وصدقی ومحتدی
دور کرد ۱۲ ای معارضة الرجال ۱۲ ای شجاعتی		ای اقدام بر ۱۲ عزیمتی ۱۲

اعراب قولہ الرجال مضاف الیہ مضاف محذوف ای معارضة الرجال فافہم۔

لغات سلہ الجلی [illegible] فراہم آوردن جمیع الکف بالضم والتخفیف [illegible] فراہم آمدہ [illegible] مرتبہ جمیع کفی ۱۲ ح سلہ لہدہ دفع کردن کسی را بمشت [illegible] دیگران [illegible] بیچارگی واستلہید [illegible] ۱۲۔

المضاف واقام المضاف الیه مقامه عربی ولکن طرد عنی معارضة الرجال مبادرتهم شجاعتی علیهم واقدامی فی الحروب وصدق عزیمتی علی الشیٔ وکرامة اصلی فارسی ولیکن دور نموده از من معارضهٔ مردمان را واد او رسی من بر ایشان و پیش آمدن من در حروب و درستی آهنگ من و بزرگی اصل من یعنی چونکه من مرد شجاع هستم و در مقابلهٔ دشمنان بروز نبرد اقدام نمایم و بهر مقصود عزم بالجزم کنم و اصل نجیب دارم مردمان بر من گزند نتوان رسانید بلکه من بر ایشان چیره شوم ۔

لَعَمْرُكَ مَا أَمْرِي عَلَيَّ بِغُمَّةٍ	۹۹	نَهَارِي وَلَا لَيْلِي عَلَيَّ بِسَرْمَدِ
ای قسم بحیاتک ۔ پوشیده مبهم ۱۲		[illegible] ۱۲

عربی اقسم بحیاتک ما امری بملتبس علی نهاری ولا لیلی بدائم علی لخلص المعنی انه یمدح نفسها بالصریمة وذکاء العزیمة یقول انی لاتحسر فی امری نهارا ولا اؤخره لیلا فیطول لیلی حتی یصیر دائما فارسی قسم بزندگانی تست که نیست کار من بر من پوشیده در روز و نیست شب من بر من دراز که همیشه بود یعنی شاعر خود را بگذاردن عزیمت و تیزی آن مدح کرده میگوید که هر کاری که بر من پیدا آید همان وقت آن را باتمام رسانم نه کار روز بشب بگذارم تا حاجت تفکر در آن بشب افتد و شب دراز شود چه بسبب فکر و تردد شب دراز میگردد یعنی نزد متفکر درازی معلوم می شود ۔

وَيَوْمٍ حَبَسْتُ النَّفْسَ عِنْدَ عِرَاكِهَا	۱۰۰	حِفَاظًا عَلَى عَوْرَاتِهِ وَالتَّهَدُّدِ
ای رب یوم ۱۲ ۔ نفسی ۱۲ ۔ قتالها للعدو ۱۲		نگهداشتن ۱۲ ۔ رخنها ۱۲ ۔ ترسانیدن ۱۲

عربی رب یوم حبست نفسی عند قتالها العدو محافظة علی عورات القتال وتخویفها

لغات سله غمه فرو پوشیدن ۔ الغمة ای کار پوشیده قوله تعالی ثم لا یکن امرکم علیکم غمة تفهیم بوشانیدن انعام پوشیده شدن ۱۲ص سله عراک در اصل ازدحام این جا جنگ مراد است معارکه کارزار کردن ۔ المعترک جای حرب جای معرکه بفتح الراء کذا الکسر المعترک ای موضع معرکه و حفظ علیه والتی حرکتها السالفة حتی جذبته ۱۲ صراح سله عورة رخنه در جنگ وحصار که از آن بیم باشد ۱۲ ۔

الاقران وذلک لان ادفع الذم عن جنبی فارسی بسیار وزست کہ محبوس کردم نفس خود را نزدیک قتال او بجہت نگہداشت و محافظت نمودن بر زخمہای جنگ و ترسانیدن ہمسران یکدیگری را یعنی بسیار وز بجہت محافظت زخمہای جنگ نفس خود را بر قتل دشمنان و ترسانیدن اقران محبوس کردم۔

مَتٰی تَعْتَرِکْ فِیْہِ الْفَرَائِصُ تُرْعَدِ	۱۰۱	عَلٰی مَوْطِنٍ یَخْشَی الْفَتٰی عِنْدَہُ الرَّدٰی

عربی حبست نفسی فی موضع من الحرب یخشی الکریم ہناک الہلاک ومتی تتزحم فیہ الفرائص ترعد ای اخذتہا الرعدۃ من الفزع وہول المقام فارسی محبوس کردم نفس خود را بر رزم گاہی کہ می ترسند جوانمردان نزد او ہلاکت را ہر گاہ کہ ازدحام کنند گوشتہای شانۂ دلاوران با یکدیگر لرزانیدہ می شود یعنی ہر گاہ در حربگاہ ازدحام کنند گوشتہای شانۂ دلیران با یکدیگر لرزانیدہ شدہ و جوانمردان در وی می ترسند ہلاکت خود را مقید کنم نفس خود را در قتل اعدا و حساد و ترسانیدن آنہا۔

عَلَی النَّارِ وَاسْتَوْدَعْتُہٗ کَفَّ مُجْمِدِ	۱۰۲	وَاَصْفَرَ مَضْبُوْحٍ نَظَرْتُ حِوَارَہٗ

عربی رب قدح اصفر قد غیرتہ النار انتظرت رجوعہ وفوزہ ونحن مجتمعون علی النار واودعت القدح کف الامین فی القمار لتفیض بالمیسر فارسی بسیار تیر قمار کہ دیگرگون شدہ است بآتش چون او را بآتش راست نمودند انتظار کردم بازگشتن او

لغات ۱۰۱ فرائص جمع فریصہ و آن گوشتیست میان پہلو و شانہ کہ بوقت خوف و فزع می لرزد و یقال ارعدت فرائصہ عند الفزع مجہولا ای اخذتہا الرعدۃ۔ و نیز جمع فریص آید ۱۲ ص ۵۲ ارعد الرجل وابرق ای تہدد واوعد وانکرہ الاصمعی۔ ارتعاد لرزیدن یقال ارعد فارتعد رعدہ بالکسر لرزہ و ارعدا ای اخذتہ الرعدۃ رعدید بالکسر ترسندہ و زن لرزان گوشت ۱۲ ص ۵۳ یقال ضبحتہ النار ای غیرتہ ولم تبالغ فیہ والضبح لونہ ای تغیر الی السواد قلیلا مضبوحۃ سنگ آتش زن ۱۲ ص ۔۔

کہ ہیچ چیزی بر آید درحالیکہ با فراہم بودیم بر آتش و امانت و اشتیم تیر مذکور را بدست امین قمار

سَتُبْدِي لَكَ الأَيَّامُ مَا كُنْتَ جَاهِلاً	۱۰۳	وَيَأْتِيكَ بِالأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ
		تزوید زاد ۱۲ — ای لم تعطہ زادا و ہو طعام یتخذ للسفر ۱۲

عربی ستظہر لک الایام ما کنت غافلا عنہ وینقل الیک الاخبار من لم تزودہ فارسی عنقریب ظاہر خواہد ساخت زمانہ آنچہ تو جاہل وغافل بودی وخواہد آورد نزد تو خبرہای کسی کہ توشہ ندادہ او را یعنی آنچہ تو ندانی عنقریب خواہی دانست وآنچہ ازو غافل ہستی خود بخود ظاہر خواہد شد اگر بظاہر اسباب ظہورش پوشیدہ باشد فائدہ این بیت راست ترین ابیات شعر ست در حدیث صحاح مروی ست کہ جناب رسالتمآب صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم این بیت را گاہ گاہ بزبان گوہرفشان خود زیب وزینت می بخشیدند۔

وَيَأْتِيكَ بِالأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تَبِعْ لَهُ	۱۰۴	بَتَاتاً وَلَمْ تَضْرِبْ لَهُ وَقْتَ مَوْعِدِ
تخریدہ ۱۲		توشہ مسافر ۱۲ — نعمہ کردہ ۱۲ — اخبار رسانیدن ۱۲

عربی وسینقل الیک الاخبار من لم تشتر لہ زادا او متاعا ولم تبین لہ وقت النقل الاخبار الیک فارسی وخواہد آورد نزد تو اخبار کسیکہ نخریدہ برای او توشہ ونہ مقرر کردہ برای او وقت اخبار رسانیدن یعنی آنچہ نشنیدہ از کسی خواہی شنید کہ میان تو ومیان وی علاقہ نیست۔ واین جملہ تمثیل ست وحاصل اینست کہ آنچہ از وی غافل نشستہ خود بخود ظاہر خواہد شد اگرچہ بالفعل اسباب آن جمع نباشد

تمت المعلقة الثانية بحمد الله وعونه

لغات سلہ بیع از اضداد بمعنی فروختن وخریدن ہست واین جا معنی ثانی مراد ست ۱۲ سلہ تضرب آنجا بمعنی بیان نمودن واندازہ کردن ست ۱۲

المعلقة الثالثة

معلقهٔ سوم از انشاء زهیر بن ابی سلمی ست که از بنی مره دنام او ربیعه بن رباح ست و زمان زهیر پیش از زمانه سرور کائنات صلی الله علیه و آله وسلم بود و این قصیده در مدح حارث بن عوف بن ابی حارثه و هرم بن سنان بن ابی حارثه است. وسببش اینکه ایشان هر دو از طرف خود بیگناه دیت قتلی داده میان قبیلهٔ عبس و قبیلهٔ ذبیان صلح با تمام رسانیدند و قصه اش اینکه میان عبس و ذبیان جنگ بود و مردی از قبیلهٔ بنی عبس که ورد بن حابس نام داشت هرم بن ضمضم را که از قبیلهٔ ذبیان ست کشته بود و بعد از آن میان هر دو قبیله صلح گردید اما حصین بن ضمضم برادر قتیل درین صلح داخل نشد و بخفیه سوگند خورد که سر را نخواهم شوئید تا آنکه ورد بن حابس یا کسی دیگر از بنی غالب که میان بنی عبس ست نکشم پس مدتی برآن گذشت روزی شخصی بخانهٔ حصین بن ضمضم مهمان شد حصین از وی پرسید که تو کیستی وی مهمان گفت من عبسی ام پرسید که از کدام عبس هستی که در عبس قبیله ها بسیار ست غرضیکه آن مهمان گفت که من از بنی غالب ام حصین او را بفور بکشت چون این خبر بحارث بن عوف و هرم بن سنان که از سادات این قبیله بودند رسید این حرکت بر ایشان دشوار آمد زیرا چه قوم مقتول بکینهٔ او خواهند برخاست و هم این خبر بقبیلهٔ عبس رسید ایشان جانب حارث بن عوف بجهت کینهٔ قتیل خود سوار شدند چون حارث این خبر شنید صد شتر و فرزند خود را نزد شان فرستاد و قاصد را گفت که بنی عبس بگو که شتران را دوست تر میدارید یا کشتن پسر مرا پس رسول نزد شان آمده پیغام رسانید ربیع بن زیاد با مردمان قبیلهٔ خود گفت که برادر شما نزد شما قاصدی باین پیغام فرستاد که آیا این شتران را دوست تر میدارید یا کشتن فرزند او را مردمان بنی عبس گفتند که شتران را میگیریم و با قوم خویش صلح می نمائیم پس میان هر دو قبیله اتفاق صلح افتاد لهذا زهیر درین قصیده مدح حارث و هرم می کند و تشبیب با محبوبه ام اوفی و این قصیدهٔ معلقه هم از بحر طویل ست

وقافیہ او متدارک وجملہ ابیات او شصت و چہار ست و تقطیع مطلع این ست۔

امن ام	مِ اوفی دِمْ	نةٌ لمْ	تکلّمِ
فعولن	مفاعیلن	فعولن	مفاعلن
بحومـا	نةِ الدرّا	جِ فالمْ	تثلّمِ
فعولن	مفاعیلن	فعولن	مفاعلن

أَمِنْ أُمِّ أَوْفَى دِمْنَةٌ لَمْ تَكَلَّمِ	۱	بِحَوْمَانَةِ الدَّرَّاجِ فَالْمُتَثَلَّمِ
ہمزہ استفہام ۱۲ کنیت معشوقہ ۱۲ آثار باشش مردم ۱۲ موصوف ۱۲ صفت ۱۲		صفت ۱۲ جای درشت کوفتہ ۱۲ موضع ۱۲ موضع ۱۲

اعراب قولہ امن ام اوفی یرید امن منازل ام اوفی فحذف المضاف و قولہ لم تکلم فی موضع الصفۃ لدمنۃ وکنا بحومانۃ عربی امن منازل الحبیبۃ المکینۃ بام اوفی دمنۃ لم تجب سوالہا التی ہی فی حومانۃ ہذین الموضعین فارسی آیا از منازل ام اوفی ست این نشان باشش کہ کلام نمیکند کہ واقع ست در زمین درشت موضع دراج و متثلم یعنی گویا شاعر سرای محبوبہ را بہ تغیر اینکہ بعد از رحلت ایشان بر مسکن رو داده نشناختہ متحیرانہ استفہام میکند یا بجہت توجع تاسف میگوید کہ این نشان باقی ماندہ خانہ کہ واقع است در زمین درشت میان دراج و متثلم و کلام نمی کند و پاسخ سوال نمی دہد آیا از منازل محبوبہ است۔

وَدَارٌ لَهَا بِالرَّقْمَتَيْنِ كَأَنَّهَا	۲	مَرَاجِيعُ وَشْمٍ فِي نَوَاشِرِ مِعْصَمِ
ای امن منازلہا دار ۱۲ ای بین الروضتین ۱۲ الدار ۱۲ رسوم تاکہ ای کان		مجدد ۱۲ ای وشم مجدد ۱۲ نقش و نگار ۱۲ رگہای باطن ۱۲

لغات سلہ رقمۃ کرانہ وادی و مرغزار و این از رقمتین دو سنگلاخ مراد ست کہ یکی قریب بصرہ و دیگر نزدیک مدینہ شریفہ است ۱۲ سلہ مراجیع جمع مرجوع از مصدر نو درست کرده شده یعنی کرا درست کرده شده ۱۲ سلہ وشم نقش و نگار رنیل و خال بالکسر جمع و دستہا بسوزن آژدن و نقش کردن ۱۲ سلہ نواشر جمع ناشرۃ و ناشر ست رگ باطن دست ۱۲

اعراب البا رفی کانہا فی الحقیقۃ مضاف الیہ لمحذوف ای کان رسومہا عمری

امن منازلہا دار بین الروضتین کان رسوم تلک الدار وشم مجدد فی نواشر المعصم

شبہ رسوم الدار عند تجدید السیول ایاہا بکشف التراب عنہا بالوشم المجدد فی المعصم

فارسی آیا ازمنازل ام اوفی ست خانہ کہ میان دو مرغزار ست گویا نشانہای

آن دار نقش نیل ست کہ از سر نو درست کردہ شدہ در رگہای دست زنان یعنی

نشان آن دار بعد و رساختن سیل دہوا خاک آن را مانند نقش ونگار نیل ست کہ در

دست زنان برای اصلاح آن مکرر و از سر نو درست کردہ شدہ است۔

٣	
بہا العین والآرام یمشین خلفۃ	وأطلاؤہا ینہضن من کل مجثم
دران ١٢ گاو دشتی ١٢ آہوان ١٢ پس یکدیگر ١٢	بچہا ١٢ ای یقمن ١٢ جای جستن ١٢

عربی بقر الوحش والظباء یمشین فی ہذہ الدار حال کونہا یختلف بعضہا بعضا واولادہا

یقمن من مرابضہا لترضعہا امہاتہا فارسی در خانہ محبوبہ گاوان دشتی وآہوان سپید

رنگ کہ میروند پس یکدیگر وبچہ ہای شان برمی خیزند از ہر جای باشش خود تا مادرشان

شیر دہد یعنی بعد از رحلت اہل آن دار مسکن جانوران وحوش گردید۔

٤	
وقفت بہا من بعد عشرین حجۃ	فلأیا عرفت الدار بعد توہم
دران ١٢ ای بعد مضی ١٢ ای سنۃ ١٢	درنگ وکوشش ١٢ حال ١٢

اعراب قولہ لأیا منصوب علی الحال من ضمیر عرفت عربی وقفت بدار المعشوقۃ بعد

مضی عشرین سنۃ فعرفتہا مبطئا مجتہدا فی معرفتہا بعد توہم فارسی استادم بران ایس

لغات سلہ عین جمع عیناء کہ مؤنث اعین ست یعنی فراخ چشم و این جا مراد گاو دشتی ست ١٢ سلہ خلفۃ بمعنی

فرود بمعنی او فوج بعد فوج و دیگران میگویند معنی او آنست کہ یکی میرود و دیگری می آید و اینجا اول مراد ست و در مصراع مرقوم ست

کہ خلفۃ ایضا گاہ آمد و شد روز و شب منہ قولہ تعالی وہو الذی جعل اللیل والنہار خلفۃ ١٢ سلہ اطلاء جمع طلا بچہ آہو ازانست وقتیکہ

از وقت زادن تا یکماہ و برای ولد انسان استعارہ میکنند چنانکہ اسمعی گفتہ مبادا کہ طلا بچہ آہو ست از زاجہ و تا میگویند

و بچہ آہو را طلا ہم گفتہ میگویند کہ بچہ شہر دور زدہ را جبرو میگویند و بچہ شیر را شبل ١٢ اش

از بیست سال پس بمشقت و دو رنگی شناختم آن سرای را بعد از شک و گمان یعنی چون بعد از بیست سال از فراق احباب در آن جا رسیدم شک نموده ام که این خانه محبوبه است یا نه اما بتامل نظر کرده بعض آثار آن خانه شناخته بیقین دانستم که اینجا سرای محبوبه بود

أثافيّ سُفعاً في مُعَرَّسِ مِرجَلٍ	٥	ونؤياً كجِذمِ الحوضِ لم يتثلَّمِ

اعراب قوله اثافی منصوب علی البدل من الدار و نؤیا منصوب علی العطف علی اثافی و جملة لم یتثلم فی موضع الحال من نؤیا عربی عرفت حجارة سودا منصوبة علیها القدر فی موضع القدر و عرفت نهیرا کان حول خباء ام اوفی فی حال کونه باقیا غیر منهدم کانه اصل الحوض فارسی شناختم دیگپایهای سیاه را در موضع دیگ نهی و جویچه را که گرداگرد خرگاه شان بود مانند بن حوض که رخنه پذیر نه شده یعنی بعد از تامل و تفکر سنگهای دیگدان و جویچه گرد خیمه را شناختم حتی که یقین نمودم که این دار محبوبه است

فلمّا عرفتُ الدارَ قلتُ لربعِها	٦	ألا انعمْ صباحاً أيّها الربعُ واسلَمِ

عربی فلما عرفت دار ام اوفی قلت لها طاب عیشک فی صباحک و سلمت مما یشینک فارسی پس هرگاه شناختم دار او را گفتم خانه او را خوش باش بوقت صبح ای خانه محبوبه و سلامت باش از آفت روزگار یعنی هرگاه دار عشیقه را شناختم بطور تحیه و دعا مصرع ثانی را بر زبان راندم یعنی ای سرای عشیقه من

لغات ۱ اثافی بتشدید یا و بتخفیف یا در اکثر محاوره جمع اثفیه یعنی سنگی که بر سه پایه دیگ را بر آن دیگ داشته باشد ۲ زردی ۳ سفع جمع اسفع اسفعار سیاه از سوختگی ۴ معرس فرود آمدن گاه وقت صبح و اینجا موضع پختن مراد است یعنی دیگدان ۵ نؤی نهر خرد که گرداگرد خرگاه باشد تا سیل دران نیاید از وزدن محفوظ ماند و آنرا جویچه گویند ۶ انعم صباحا این از تحیه عرب است و لفظ آن دعا است یعنی آن دعا میسی در نزی داری باش بوقت صبح چه ایشان بوقت صبح بر دشمنان غارت میکردند ۱۲ از مرشد

در بزمی و نازکی باش بوقت صبح و سلامت باش از آفات روزگار **فائدہ** وصباحًا
از آن گفتہ کہ بوقت صبح غارتگران تاراج میکنند۔

تَبَصَّرْ خَلِيلِي هَلْ تَرَىٰ مِنْ ظَعَائِنٍ	۷	تَحَمَّلْنَ بِالْعَلْيَاءِ مِنْ فَوْقِ جُرْثُمِ
انظر یا صاحبی ۱۲ — ہودج ۱۲ — نشیبن — زنان		جملۃ فی موضع الصفۃ لظعائن ۱۲ — زمین بلند ۱۲ — ای بنی اسد — نام آب

عربی قلت لخلیلی انظر یا صاحبی ہل تری نسائً فی ہوادج ارتحلن بالارض العالیۃ
فوق ہذا الماء المسمی بجرثم **فارسی** ببین ای دوست من آیا می بینی کسی را از زنان
محمل نشین کہ کوچ کردند در زمین بلند از بالای آب بنی اسد کہ جرثم نام ست یعنی
گویا شاعر در خیال محبوبہ چنان مدہوش ست کہ یاران خود را بعد از بیست سال از
فراق بسوی زنان محمل نشینان نظر کردن فرمود کہ آیا کسی را از ایشان می بینید

عَلَوْنَ بِأَنْمَاطٍ عِتَاقٍ وَكِلَّةٍ	۸	وِرَادٍ حَوَاشِيهَا مُشَاكِهَةِ الدَّمِ
انداختند ۱۲ — جامہای نشیبن ۱۲ — گرامی — پردہ باریک سرخ ۱۲		گلگون ۱۲ — ای حواشی الانماط حمرۃ ۱۲ — مشابہت ۱۲

لغات ۵۱ ظعائن جمع ظعینۃ زن کجاوہ نشین و آن فقط زن و فقط ہودج را نمی گویند بلکہ کجاوہ و زن ہر دو را ظعن گویند
چنانکہ خدر پردہ را نمی گویند مگر وقتیکہ دران مخدرہ باشد ورنہ آن پردہ را ستر نامند۔ واریکہ تخت را نمی گویند مگر وقتیکہ بر آن
حجلہ باشد ورنہ آنرا سریر نامند۔ وعاتق زن را نمی گویند مگر وقتیکہ در خانہ پدر خود باشد و آفتاب را غزالہ نمی گویند مگر
وقتیکہ در ارتفاع باشد۔ وجبل را شمخ نمی گویند مگر وقتیکہ با وجود کل حریص ہم باشد و آب دہن را رضاب نمی گویند مگر وقتیکہ
در دہن باشد و چون از دہن بیرون شود بزاق و بساق و بصاق گویند۔ وچاہ را رکیہ نمی گویند مگر وقتیکہ در آن آب باشد
ورنہ آنرا بیر گویند۔ از شرح مولانا عبد الاول صاحب ۱۲ ۵۲ انماط جمع نمط بفتحتین نوعی از جامہ نشیبن کہ بر ہودج افگنند ۱۲
صراح ۵۳ کلہ بالکسر وتشدید لام انچہ مثل خیمہ کوچک از جامہ باریک تنک بجہت منع پشہ و مگس سازند و پشم سرخ کہ
بر ہودج کنند از منتخب و برہان و صاحب کشف دموکیہ یعنی سائبان و خیمہ گفتہ و بالضم وتخفیف لام و ہای ملفوظ معروف
است کہ بر سر پوشند ۱۲ غیاث ۵۴ وراد جمع ورد گلگون وگل سرخ وردۃ یکی وقیل للاسد ورد للونہ۔ وللفرس ایضا
وہو بین الکمیت والاشقر وللانثی وردۃ والجمع ورد بالضم مثل جون جون و وراد بالکسر ایضا وردوۃ گلگون شدن از
ازکرم یکرم۔ یقال ورد الفرس یورد۔ ورودۃ بالضم گلگونی مثال عصبۃ وشقرۃ وزرقۃ لیقال اجواد الفرس کما یقال الوان الکمات
واصلہا او ادفصارت الواو یاءً لکسرۃ ماقبلہا۔ ثوب مبرد ای مصبوغ علی لونہ ہو دون المضرج ۱۲ صراح ۵۵ المشاکہۃ
والمشابہۃ والمضاہاۃ والمماثلۃ والمکافئۃ والمجانسۃ والمعادلۃ والملائمۃ ۱۲ وامثالہا بمعنی مانندست بلن ۱۲ ش

عربی هولاء النسوان طرحن علی الهوادج انماطا کراما و سترا رقیقا. ثم وصف تلک الانماط بانها حمر الحواشی تشبه الوانها لون الدم فی شدة الحمرة فارسی آن محمل نشینان انداختند بر هوادج جامهای پشمین منقشها و پردهٔ باریک را که گلگون ست کنارهای آن جامها مانند خون یعنی جامهاے سرخ اطراف که در شدت سرخی بخون مشابهت دارد بر هوادج افگنده‌اند. و بعض مصرع ثانی را چنین روایت کردند که وِرَادُ الْحَوَاشِي لَوْنُهَا لَوْنُ عَنْدَمِ عندم بقم یا خون سیاوشان یعنی آن پرده و بساط گلگون حواشی ست که رنگ او همچون بقم ست و آن چوبی ست که از وی رنگ سرخ حاصل شود و بعض مصرع اول عالین انماطا و بعض اعلین انماطا روایت کرده اند اما مآل هر سه یکی ست.

وَوَرَّكْنَ فِي السُّوبَانِ يَعْلُونَ مَتْنَهُ	٩	عَلَيْهِنَّ دَلُّ النَّاعِمِ الْمُتَنَعِّمِ
دوتا کردند پا بر زین ۱۲ — نام وادی ۱۲		ناز ۱۲ — نازک و نازکی نماینده ۱۲

عربی و هن علی رکابهن فی هذا الوادی فی حال علوهن متن ذلک الوادی ای اعلاه و علیهن دل الانسان الطیب العیش المتکلف فی النعمة فارسی و بیک سرین مائل نشستند بر شتران خود در وادی سوبان در حالیکه بلند می شدند بر بالای آن وادی و بر ایشان ناز نازک بدن نازکی نماینده است یعنی ناز می کنند مانند نازکسی که پروردهٔ ناز و نعمت و تکلف نازکی نماینده باشد.

بَكَرْنَ بُكُورًا وَاسْتَحَرْنَ بِسُحْرَةٍ	١٠	فَهُنَّ لِوَادِي الرَّسِّ كَالْيَدِ لِلْفَمِ
ای خرجن بکرة ۱۲ — ای خرجن بسحرة ۱۲		قاصدات ۱۲ — نام وادی ۱۲

لغات سا۵۱ تورک ای بکی سی را دوتاه کرده بر سرین خود بالای زین ستور نشستن و بعضی گویند که تورک آنکه بر کفل ستور سوار شود ۱۲ سا۵۲ دل لال غنج و شکل یعنی خیال و یعنی ناز و کرشمه ۱۲ سا۵۳ بکر بفتحتین بکرة بالضم بامداد و پگاه. تقول اتیته بکرة ای باکرا فان اتیته بکرة یوم بعینه قلت بکرة غیر مصروف لانها من الظروف التی لا تتمکن و یقال برعنی فرساک بکرة و بکرا کما تقول سحرا. بکر بالفتح و کسر کاف بالضم برو د پگاه غیر لحاجت خود کوشیدا و برخاستن و بامداد کردن و بامداد رفتن. از نصر منصر یقال بکرت و ابکرت و بکّرت و باکرت و ابتکرت کله بمعنی و یقال ابکرت علی الورد و ابکرت اغدا و بکرت علی الحاجة و ابکرت غیری ایضا ۱۲ سا۵۴ سحر بفتحتین وقت آخر شب و نان بیش از صبح و بعضی شراح نوشته که سحر آن وقت را گویند که ششم حصه از شب مانده باشد یعنی چهار پنج گهری باقی مانده [illegible] استحار بوقت سحر رفتن و در سحر شدن. استحار [illegible] رفتن و بانگ کردن [illegible] ۱۲ صراح و منتهی الارب

عربی خرجن بکرة وخرجن بسحرة وهن قاصدات لوادی الرس کالید القاصدة للفم یرید انهن لا یخطئن الرس کالید لا یخطئ الفم فارسی زنان مذکوره کوچ کردند به بامداد و سیر کردند وقت سحر پیشین پس ایشان مر وادی رس را مانند دست اند مر دهن را یعنی دست در دهن بی تامل میرسد و از دهن خطا نمیکند همچنان ایشان هم در وادی رس رسیدند و خطا نکردند

وَفِيهِنَّ مَلْهًى لِلَّطِيفِ وَمَنْظَرٌ	۱۱	أَنِيقٌ لِعَيْنِ النَّاظِرِ الْمُتَوَسِّمِ
نازک بین و باریک بین ۱۲ · از نگاه دراز کردن ۱۲		شگفت آرنده ۱۲

عربی فی هذه النسوان لهو او موضع لهو للطیف ومنظر معجب لعین الناظر الذی یتبع محاسنهن ویتخیل سمات جمالهن فارسی و در زنان مذکوره ظرافت و جائی بازی ست مر نازک بین را و منظریست شگفت آرنده مر چشم بیننده را که جوینده محاسن و نگاه کننده خوبیهاست یعنی باوجود حسن و جمال در ایشان خوش طبعی و ظرافت هم ست که حسن پرست و خوش طبع خواه مخواه با ایشان بظرافت پردازد۔

كَأَنَّ فُتَاتَ الْعِهْنِ فِي كُلِّ مَنْزِلٍ		نَزَلْنَ بِهِ حَبُّ الْفَنَا لَمْ يُحَطَّمِ
ریزه ۱۲ · پشم رنگین ۱۲		ای غیر منکسر ۱۲

عربی کان قطع الصوف المصبوغ فی کل منزل نزلت هذه النسوة فیه حب الفنا حال کونه صحیحا غیر منکسر فارسی گویا ریزهای پشم رنگین در هر منزل که ایشان فرود می آیند همچون چشم خروس ست که شکسته نباشد یعنی ریزهٔ پشم رنگین را در سرخی بچشم خروس

لغات سله لطیف آنکه بنظر فهم و نازک نگرد که در وصفها نباشد و هم آنکه در باریکها نگرد ۱۲ ارشید سله انیق برون فعیل بمعنی مفعل ای معجب چنانچه حکیم بمعنی محکم ۱۲ اشرح سله عهن پشم رنگین و غیر رنگین و اصمعی رنگین را خبر کرده ۱۲ سله حب الفنا دانه سنگا ستا انگور و چشم خروس که بهندی گهونگچی گویند و به بنگله لال کنایش ابو عبیده گفته فنا نبتی ست که او را دانه باشد سخت و سرخ و دانه سیاه که از ان قیراط سازند ۱۲ رشید و در فرهنگ مخزن نوشته فنا و فناة عنب الثعلب است که بفارسی آنرا روباه تریک میگویند و بهندی مکوی چنانچه مولانا صاحب میگویند که مراد شاعر عنب الثعلب است ۱۲

غیر شکستہ تشبیہ دادہ میگوید کہ در ہر منزلی کہ ایشان فرود می آیند ریزہ ہاے پشم رنگین چنان می نماید گویا چشم خروس غیر مکسرست و قید عدم شکستن ازان ست کہ بعد از شکستن سرخی آن زائل میشود۔

فَلَمَّا وَرَدْنَ الْمَاءَ رُوقًا جِمَامُهُ الظعائن ۱۲ آب صافی ۱۲ آب چاہ وغیرہ ۱۲	۱۳	وَضَعْنَ عِصِيَّ الْحَاضِرِ الْمُتَخَيِّمِ نہادند ۱۲ کالمقیم الذی یبتنی الخیمۃ ۱۲

اعراب قولہ روقا نصب علی الحال فی الماء۔ وجمامہ مرفوع بقولہ روقا ای فاعل والضمیر عائد علی صاحب الحال عربی فلما وردت الظعائن الماء حال کون ما اجتمع منہ صافیا غرمن الاقامۃ کالمقیم الذی یبتنی الخیمۃ فارسی پس ہرگاہ کہ آن زنان وارد شدند بر آب درحالیکہ صافی ست آنچہ کہ گرد آمدہ در حوض نہادند عصاہای خود را مانند عصای کسیکہ از سفر بشہر آمدہ خیمہ بپا سازد یعنی چون آن زنان ہودج نشینان بجاہی کہ آب آن صاف وشفاف ست وارد شدند در انجا اقامت کردند واسباب خود آنجا نہادند فائدہ وضع عصا کنایہ است از اقامت چہ مسافران چون مقیم شوند عصاہاے خود را بنہند بدانکہ در بعض نسخ متن وشرح زرقا دیدہ شدہ وزرق جمع ازرق بمعنی نیلگون است اما در یک نسخۂ مطبوعہ روقا کہ بمعنی صافی ست دیدہ شد ومآل ہر دو یکی ست

جَعَلْنَ الْقَنَانَ عَنْ يَمِينٍ وَحَزْنَهُ ای ترکن ۱۲ نام کوہ بنی اسد ۱۲ زمین درشت ۱۲	۱۴	وَكَمْ بِالْقَنَانِ مِنْ مُحِلٍّ وَمُحْرِمٍ دوست ۱۲

عربی ترکت الظعائن ہذا الجبل وما غلظ من الارض التی تلی الجبل عن ایمانہن

لغات ۱۳ روق صافی شدن شراب غلمان روقۃ وجوار روقۃ بالضم ای حسان وہو جمع رائق مثل فارہ وفرہۃ وصاحب وصحبۃ وغلمان روق الفنا مثل بازل وبزل ۱۱ص ۱۳ بسیار ... ومحبون المال حبا جما و آب گرد آمدہ در چاہ۔ جمہ جم بالضم بسیار شدن آب در چاہ (از فتح یضرب) جم بالفتح ... آب ... موضع جمع شدن آب۔ جمام بالکسر جمع ... جمام پر آب شدن چاہ ...

نداستعنہ باشد محرم خلاف آن ... الاولی دشمن مراد ست والثانی دوست ۱۲

تَدَارَكْتُمَا عَبْسًا وَذُبْيَانَ بَعْدَمَا | ۱۹ | تَفَانَوْا وَدَقُّوا بَيْنَهُمْ عِطْرَ مَنْشِمِ

عربی تلافیتما امر هاتین القبیلتین بالصلح بعد افناء القتال رجالهما و بعد دقهم عطر منشم فارسی دریافتند شما ای حارث و هرم بنی عبس و ذبیان را بعد از آنکه باهم هلاک شدند مردمان هر دو قبیله و بعد از آنکه کوفتند ایشان میان خود ها عطر منشم را یعنی خود را بجنگ هلاک ساختند حاصل اینکه ای حارث و هرم شما بعد از هلاکت مردمان بنی عبس و ذبیان بصلح مابین هر دو تدارک و کوشش نمودید۔

وَقَدْ قُلْتُمَا إِنْ نُدْرِكِ السِّلْمَ وَاسِعًا | | بِمَالٍ وَمَعْرُوفٍ مِنَ الْقَوْلِ نَسْلَمِ

عربی و قلتما ان ادرکنا الصلح واسعا ای ان حصل لنا اتمام الصلح بین القبیلتین ببذل المال و اسداء المعروف من القول سلمنا من تفانی العشائر فارسی بهر آئینه هر دو شما فرمودید که اگر یابیم صلح را فراخ بدادن مال و به نیکو از سخن سلامت خواهیم شد یعنی اگر مابین هر دو قبیله ببذل مال و قول معروف صلح حاصل شود از فتنه و هلاک مردمان سلامت خواهیم شد

فَأَصْبَحْتُمَا مِنْهَا عَلَى خَيْرِ مَوْطِنٍ | | بَعِيدَيْنِ فِيهَا مِنْ عُقُوقٍ وَمَأْثَمِ

اعراب قوله علی خیر موطن فی موضع خبر اصبح و کذالک قوله بعیدین و الهاء فی منها و فیها للسلم عربی فاصبحتما من السلم علی خیر منزل بعیدین فی اتمامها من العقوق و الاثم بقطیعة الرحم - یرید انما طلب الصلح بین القبیلتین ببذل الاموال فظفرا بها و لم یرکبا

لغات سطر ۱۹ اصمعی فرمود که منشم نام زنی عطر فروش بود از خزاعه در که قومی از عرب از وی عطر خریدند و ایشان بقتال دشمن آماده بودند پس بر قتال ایشان سوگند کردند و نشانش آن ساختند که دست را در عطر غوطه دهند بعد از آنکه سوگند بقتال رفتند و جمله کشته شدند و ابو عمرو شیبانی گفته عرب چون از قتال دشمنان فارغ می شدند از منشم بجهت کشتگان کافور میخریدند پس بدفالی گرفته شد ۱۲ سطر ۲۰ سلم بفتح و کسر سین آشتی و صلح و مذکر و مؤنث هر دو آمده است ۱۲ سطر ۲۱ اثم بزه و گناه - مأثم گناه بکار بستن ... اثام در بزه افگندن. تأثیم به بزه نسبت کردن تأثم خود را از بزه کار دیدن و باز ایستادن از بزه ...

في اتمامها مالا يحل لهما من العقوق والاثم فارسی پس گشتید شما از آشتی بہترین مقام و گشتید شما دور از قطع رحمی و بزہ کاری یعنی شما را فخر و کمال حاصل ست کہ بغیر آزار بدین خویشان و گنهگار شدن صلح مابین ایشان گردید۔

عظيمين في عليا معد هديتما	۲۲	ومن يستبح كنزا من المجد يعظم

مباح کنی ابدہ ۱۲

اعراب قوله عظيمين حال من ضمير اصبحتما او خبر ثالث ومنه جملة هديتما معترضة دعائية عربي ظفرتما بالصلح في حال عظمتكما في الرتبة العليا من شرف معد وحسبها ثم دعا لهما فقال هديتما الى طريق الصلاح والنجاح ثم قال ومن وجد كنزا من المجد مباحا يصبح عظيما فيما بينهم فارسی شما اصلاح فرمودید درحالیکہ ہر دو بزرگوار ہستید در مرتبہ عالی از شرافت معد بن عدنان ہدایت کردہ شوید۔ و ہر کس کہ مباح خواہد یافت گنجی را از بزرگی بزرگ می شود یا تعظیم کردہ شود یعنی ہر کہ جمیع انواع شرافت کرامت بخود جمع نماید بزرگ می گردد و تعظیم کردہ خواہد شد۔

تعفى الكلوم بالمئين فاصبحت	ينجمها من ليس فيها بمجرم

محو کردہ می شود ۱۲ زخمہا ۱۲ ای المئین من الابل ۱۲ ای الابل ۱۲ — ای یعطیها ۱۲ ابل ۱۲ حرب ۱۲

اعراب اراد بالمئين من الابل وضمير اصبحت وكذا في ينجمها تعود الى الابل والضمير فيها راجعة الى الحرب عربي تمحى الجروح وتزال بالمئات من الابل فاصبحت الابل يعطيها من لم يذنب ذنبا في الحرب وما جنى جناية فيها فارسی محو کردہ میشوند زخمہا با صدہا از شتران دیت پس شدند شتران خونبہا کہ اندک اندک میداد آنہا را آنکہ نبود دران جنگ گنہگار چونکہ خونبہا اندک اندک دادہ میشود لہذا ینجمہا گفتہ یعنی چنان صلح کہ ہر کس خونبہا دادی

لغات سطر ۱ مجد بزرگی۔ قال ابن السکیت الشرف والمجد یکونان بالآباء یقال رجل شریف ماجد له آباء متقدمون في الشرف قال والحسب والكرم يكونان في الرجل وان لم يكن له آباء لهم شرف ۱۲ سطر ۲ تنجيم پارہ پارہ گذاردن وام را یا چیزی را بچیزی دادن۔

حتی که آنکس که وی را با جنگ تعلق و سروکاری نیست و جنایت و گناهی نکرده حاصل اینکه چون عبسیان دیت میگیرند از کسیکه دست بر دامنش نزده‌اند گویا که از خون مقتول عبسیان بصد شتر دیت زائل کرده شود ۔

تُنَجِّمُهَا قَوْمٌ لِقَوْمٍ غَرَامَةً ای یعطی الابل ١٢ ـ تاوان داوان ١٢	٢٤	وَلَمْ يُهَرِيقُوا بَيْنَهُمْ مِلْءَ مِحْجَمِ

عربی یعطی الابل قوم لاجل غرامة قوم وهو الذین اعطوا الدیات لم یهریقوا بینهم ملء محجم ای ما مقدار ما یملأ المحجم یعنی بل هذین السیدین قد اعطیا الدیات ولم یکن لهما ذنب فارسی میدهند شتران هر گروهی گروهی را از روی تاوان حالانکه دهندگان دیت نریختند خون کسی را درمیان شان مقدار از پری شیشه حجام یعنی ایشان محض برای اصلاح و رفع فساد تبرعا دیت میدهند نه آنکه خود جنایت کردند و تاوان آن میدهند ۔

فَأَصْبَحَ يَجْرِي فِيهِمْ مِنْ تِلَادِكُمْ ای فی اولیاء المقتولین ١٢ ـ پیاپی ١٢	٢٥	مَغَانِمُ شَتَّى مِنْ إِفَالٍ مُزَنَّمِ غنیمتها ١٢ ـ پراگنده ١٢ ـ شتران خردسال و گوش بریده ١٢

اعراب فی اصبح ضمیر الشان وهو اسمها ویجری خبرها وقوله مغانم مرفوع بانه فاعل لیجری عربی فاصبح یساق فی اولیاء المقتولین مغانم شتی من المال الذی هو الموروث من ابل صغار موسوم بالزنمة فارسی پس شد حال او شان اینکه رانده میشد در ایشان از مال موروثی شما غنیمتهای پراگنده از شتران خردسال و گوش بریده یا از شتران خردسال که از نسل مزنم است یعنی بسوی اولیای مقتولین بنی عبس غنیمتهای مختلف از مال موروثی شما که عبارت از شتران گرامی است رانده می شد ۔

لغات ٢٥ مزنّم شتری که چیزی از گوش وی بریده معلق است و ابو عمرو بمعنی شتر گرامی میگویند و ابو عبیده افال مزنم باضافت روایت کرده و برین تقدیر مراد از مزنم فحلیست که شتران گرامی را بوی نسبت کنند و در روایت مشهور افال مزنم بصفت است و افال اگرچه جمع است ولیکن فعال مشترک است میان مفرد و جمع و هر وزنی که مشترک باشد تذکیر و تانیث در هر دو جائز است لهذا مزنم گفته نه مزنمه ١٢ شرح

ألا أبلغ الأحلاف عني رسالة | وذبيان هل أقسمتم كل مقسم

اى ذبيان وأسد ۱۲

عربی ابلغ ذبیان وحلفاءها رسالة یعنی وقل لهم قد علمتم کل حالف علی ابرام حبل الصلح فاحترزوا من الحنث وتخبیه فارسی ان ای همنشین من برسان بهم سوگندان از من پیغامی وذبیان را که هر آئینه شما سوگند خوردید هر سوگند یعنی ذبیان وحلیفان که بنی اسد وغطفان اند بر استواری صلح سوگند نمودند پس ایشان را خبر باید کرد که بیشک شما هر قسم سوگند خوردید پس باید که خلاف آن از شمایان بظهور نیاید۔

فلا تكتمن الله ما في نفوسكم | ليخفى ومهما يكتم الله يعلم

اى فلا تكتموا من الله ۱۲ — العهد ۱۲ — نقض الغدر ۱۲ — لام کی ۱۲ — شرط ۱۲ — اى يكتم من الله ۱۲ — جواب شرط ۱۲

عربی فلا تکتموا من الله ما فی نفوسکم من الغدر ونقض العهد لیخفی علی الله تعالی ومهما یکتم من الله شیٔ یعلمه الله تعالی۔ یرید ان الله تعالی علیم بالسرائر ولا یخفی علیه شیٔ من الضمائر فلا تضمروا شیئا من الغدر ونقض العهد فارسی پس پوشیده مسازید از خدای تعالی آنچه در دلهای شماست تا پوشیده ماند آن وهر چیز پوشیده می شود از خداوند کریم میداند یعنی هر چه از غدر وعهدشکنی در دل شماست از خدای تعالی پوشیده مکنید چه خداوند کریم عالم اسرار است وهیچ چیز بروی پوشیده نماند۔

يؤخر فيوضع في كتاب فيدخر | ليوم الحساب أو يعجل فينقم

بدل از يعلم ۱۲ — اى يكتب في كتابه ۱۲ — يوم الحشر ۱۲ — العقاب ۱۲ — قبل المصير الى الآخرة

اعراب قوله یؤخر عند اهل اللغة بدل من قوله یعلم وعند النحویین جواب الامر عربی ویؤخر عقابه فیکتب فی کتابه فیدخر لیوم القیمة فیحاسب به او یعجل العذاب فی الدنیا

لغات احلاف جمع حلیف بمعنی هم سوگند که در ایام جاهلیت رسم بود که قبیله با قبیله دیگر عهد میکردند که با هم یکی باشیم اگر جنگ شما را پیش آید ما با شما باشیم اینجا بنو غطفان واسد مراد هستند ۱۲

فیلتقم وقیل المصیر الی الآخرة فارسی تاخیر کرده میشود پس نهاده می شود در نامهٔ اعمال بانه ذخیره کرده می شود برای روز حساب یا شتاب کرده شود پس پاداش داده می شود یعنی آنچه از سبحانه تعالی پوشیده می دارند و میدانند پس ایشان مجرم گردیدند و مجرمان را از دو حال خالی نیست یا بانتقام عجالت کرده شود به دنیا یا بجهت عذاب بدو زجزا در نگ نموده آید بهرحال از پاداش کردار کسی را گریز و مفر نیست عام ست در دنیا باشد یا در آخرت

	۲۹	
وما هو عنها بالحديث المرجّم	۲۹	وما الحرب الا ما علمتم وذقتم

عربی لیست الحرب الا ما علمتموه وجربتموه وما الخبر الذی اقول عن الحرب بحدیث مرجم بل هو ما شاهدتموه وجربتموه فایاکم والعود فیها فارسی و نیست جنگ مگر آنچه دانسته اید شما و سختیهای او چشیده اید و نیست آنچه از مکروهات جنگ می گویم سخن بی اصل یعنی آنچه می گویم سخن دروغ نیست و نه بی اصل بگمان گفته بلکه یقینی هرچه دیده اید و تجربه کرده اید شما پس از زرهم شما مرتبهٔ تنبیه

	۳۰	
وتضرَ اذا ضرّيتموها فتضرم	۳۰	متی تبعثوها تبعثوها ذميمة

اعراب قوله ذمیمة منصوب علی الحال من مفعول تبعثوها عربی متی تهیجم الحرب تهیجوها مذمومة وتشتد حرصها اذا حملتموها علی شدة الحرص فتلتهب نیرانها فارسی هرگاه برانگیخته می کنی جنگ را برانگیخته کنی آنرا در حالیکه حقیرست و حرص او زیاده خواهد شد چون برانگیخته خواهید کرد آنرا پس زبانه زن خواهید شد یعنی شاعر برانگیخته می کند ایشان را بر صلح از بد انجامی حرب

لغات ۵ رجم بگمان سخن گفتن بفال همار رجما لا یوقف علی حقیقة حاله ۱۲ حرص ۵۲ ذمیمة یعنی مذمومة فعیل چون بمعنی مفعول باشد اگر موصوف او مذکور نباشد برای تانیث الحاق تا واجب ست والا عدم آن ضرور ۱۲ ۵۳ ضری سخت آزمند شدن تضریه و بر غالی شیدن ۱۲

ترسانیده میگوید که جنگ اولاً حقیر و مذموم می باشد آخر بانجام عظیم و مشتمل می گردد۔

وَتَلْقَحْ كِشَافًا ثُمَّ تُنْتَجْ فَتُتْئِمِ	۳	فَتَعْرُكْكُمْ عَرْكَ الرَّحَى بِثِفَالِهَا
آبستن شود ۱۲ — پیاپی دو بار ۱۲ — بچه توام دهد ۱۲ — از تام بچه توام دادن ۱۲		خواهد مالید ۱۲ — ای فی — ای العرک — الرحی ۱۲ — سنگ آسیا ۱۲ — ای مع ثفالها ۱۲ — سفره ادیم ۱۲

اعراب عرک الرحی صفة لمصدر محذوف ای عرکا مثل عرک الرحی والباء فی بثفالها بمعنی مع وهو فی موضع الحال وقوله کشافا ایضا صفة لمحذوف ای لقاحا کشافا معنی فتعرککم الحرب عرک الرحی الحب حال کونها مع ثفالها وتلقح الحرب سنتین متوالیتین وتلد ولدین فی بطن واحد خص الرحی بکونها مع الثفال لان الثفال لا یبسط الا عند الطحن فارسی پس آن جنگ خواهد مالید شما را مانند مالیدن آسیا گندم را در حالیکه او با سفره چرمی خود باشد و آبستن خواهد شد پیاپی دو بار پس بچه توام خواهد داد یعنی در مصرع اول جنگ را با آسیا و در مصرع ثانی با ناقه تشبیه داده می گوید که چون جنگ را افروخته خواهید کرد شما را چنان خواهد مالید و فنا خواهد ساخت که آسیا دانه را و ازان جنگ شرور و فساد چنان پیدا و هویدا خواهد شد که اولاد از امهات۔

كَأَحْمَرِ عَادٍ ثُمَّ تُرْضِعْ فَتَفْطِمِ	۴	فَتُنْتِجْ لَكُمْ غِلْمَانَ أَشْأَمَ كُلُّهُمْ
ای قدار بن سالف ۱۲		نامبارک — ای کلهم فی الشوم ۱۲ — از پیدا تشبیه

معنی فتلد الحرب لکم غلمان شوم کل واحد منهم یماثل فی الشوم قدار عاقر الناقة ثم ترضع هؤلاء الغلمان وتفطمهم۔ اراد بقوله ترضع وتفطم ان امر تلک الحرب یطول علیکم فلا ینبغی ان تشعلوها

لغات ۱ ثفال سفره چرمین یا جامه که بوقت طحن از زیر ستالت آرد زیر آسیا گسترده ۱۲ ۲ لقح ولقاح بالتحریک آبستن شدن از نسع و لازم است القاح متعدی یعنی آبستن کردن انقال الفحل الناقة ۱۲ ۳ کشاف بالکسر آبستن شدن ناقه یعنی دو بار در دو سال یا هر دو بار در یک سال ۱۲ ۴ نتاج زادن و از مجهول مستعمل می شود ۱۲ ۵ غلم و غلام بالضم کودک تصغیر آن غلیم غلمه و غلمان بالکسر و اغلمه جمع غلام و غلامیه بالضم کودکی غلامة مونث غلمه تیزی شهوت جماع از نسع ۱۲ صراح ۶ فطم و فطام بالکسر از شیر باز کردن کودک را از ضرب فطیم کودک از شیر باز شده فطم بفتحتین و بانداختن یعنی از عادت نزال فطم الرجل عن عادته ناقه فاطم ناقه که یک سال بچه را از وے باز گشته فاطمه مونث منه ۱۲

فارسی پس خواہد زائید برای شما فرزندان نامبارک کہ ہمہ در نامبارکی مثل قدار بن سالف ست پس ازان شیر خواہد داد ایشان را باز از شیر باز خواہد داشت یعنی چون حرب باشر در بار دار خواہد شد پس برای شما چنان بچہ نامبارک خواہد زائید کہ در شومی با قدار بن سالف مشابہت دارد و آن عبارت از شرور و فساد ست یا ازان شر در ترقی خواہد ماند و حرب الی غیر نہایہ و دراز خواہد گردید و انکشاف آن بزودی نگردد کما یفہم من ترضع و تفطم فائدہ غلمان را در شومی با احمر عاد ازان تشبیہ دادہ کہ او در شومیت مشہور ست چہ احمر لقب مردی بود از قوم ثمود کہ ناقہ صالح علیہ السلام را نحر کردہ بود و نام او قدار بن سالف ست و احمر عاد برای اقامت وزن گفتہ اصمعی گفتہ کہ زہیر درین شعر غلط کردہ چہ احمر از ثمود بود نہ از عاد و ابو العباس جواب دادہ کہ این غلط نیست چہ ثمود را عاد اخری و قوم ہود علیہ السلام را عاد اولی میگویند۔

الحرب ۱۲

فَتُغْلِلْ لَكُمْ مَا لَا تُغِلُّ لِأَهْلِهَا — قُرًى بِالْعِرَاقِ مِنْ قَفِيزٍ وَدِرْهَمِ

ای تعطی الغلات ۱۲ — یعنی الذی ۱۲ — نقل غلہ داون زمین ۱۲ — جمع قریۃ ۱۲ — فاعل لا تغل ۱۲ — پیمانہ ۱۲

عربی فتعطی لکم تلک الحرب ضروبا من الغلات لا تعطی قری بالعراق لا ہلہا من مکیال و درہم یرید ان المضار المتولدة من ہذہ الحرب تزید علی المنافع المتولدة من ہذہ القری فارسی پس غلہ خواہد داد برای شما آنچہ نمی دہد دہہای عراقی برای باشندگان خود از پیمانہ و درہم یعنی چون جنگ برپا خواہد شد آن قدر غلہ مضرت شما را خواہد داد کہ بآن قدر قریہای عراق باشندگان خود را غلہ منفعت نمی دہد یا اینکہ غلہ اہل عراق باعث شادمانی ست و غلہ ایشان سبب ہلاکی۔

فاعل جر ۱۲

لَعَمْرِي لَنِعْمَ الْحَيُّ جَرَّ عَلَيْهِمُ — بِمَا لَا يُوَاتِيهِمْ حُصَيْنُ بْنُ ضَمْضَمِ

ای اقسم ببقائی ۱۲ — قبیلہ ۱۲ — ای جنی ۱۲ — جنایۃ ۱۲ — ای لنقض العہد ۱۲ — ای لم یوافقوہ فیہ ۱۲ — قاتل ورد بن ۱۲

عربی اقسم ببقائی لنعمت القبیلۃ جنی علیہم حصین بن ضمضم بما لم یوافقوہ فیہ من اضمار الغدر و نقض العہد یرید ان حصین بن ضمضم اضمر الغدر حتی قتل رجلا من بنی عبس و لم یوافقوہ فی اضمار الغدر

فارسی قسم زندگانی من ست ہر آئنہ بہتر قبیلہ است آنکہ گناہ کرد بر ایشان حصین بن ضمضم بچیزی کہ موافق ایشان نبود یعنی قبیلہ عبسی بہتر گروہ است کہ حصین بن ضمضم بعد صلح نقض عہد و غدر کردہ یکی از اوشان قتل نمود و اوشان در جنایت با حصین موافق نبودند چہ از جانب عبسی غدری بعد از صلح بوقوع نیامدہ۔

۳۵	
وَكَانَ طَوَى كَشْحًا عَلَى مُسْتَكِنَّةٍ	فَلَا هُوَ أَبْدَاهَا وَلَمْ يَتَقَدَّمِ
ای اضمر صدرہ ۱۲ ای علی نیۃ مستکنۃ ۱۲ پوشیدہ ۱۲	حصین ۱۲ نیت ۱۲ پیش دستی نکرد ۱۲ علیہا ای قبل امکان الفرصۃ

اعراب قولہ علی مستکنۃ ای علی نیۃ مستکنۃ فاقام الصفۃ مقام الموصوف عربی وکان حصین اضمر فی صدرہ نیۃ مستقرۃ ولم یظہرہا لاحد ولم یتقدم علیہا قبل امکان الفرصۃ علیہا فارسی و بود حصین کہ پیچیدہ کرد تہیگاہ خود را بر نیت پوشیدہ پس نہ آن آشکار کرد نیت مخفیہ را و نہ پیش دستی کرد در کینہ گرفتن بر فرصت یافتن یعنی حصین بن ضمضم نیت و قصد پوشیدہ کہ در دل کردہ بود در سینہ پوشیدہ داشت و نیت خود را نزد کسی آشکار و افشا نکرد و نہ پیشی کرد بر آن قصد قبل فرصت یافتن۔

۳۶	
وَقَالَ سَأَقْضِي حَاجَتِي ثُمَّ أَتَّقِي	عَدُوِّي بِأَلْفٍ مِنْ وَرَائِيَ مُلْجَمِ
حصین فی نفسہ ۱۲ ای ثم اجعل بینی ۱۲ عدای ۱۲	ای فرس او فارس ۱۲

عربی وقال حصین فی نفسہ ساقضی حاجتی من قتل قاتل اخی او قتل رجل من عبس ثم اجعل بینی وبین عدوی الف فرس ملجم او الف فارس فرسہ فارسی و گفت حصین عنقریب حاجت خود را خواہم کرد باز حائل خواہم نمود میان خود و دشمنان با ہزار اسپ لگام دادہ شدہ یا سوار لگام دہندہ کہ پس من اند یعنی حصین بن ضمضم نیت خود پوشیدہ داشت و بدل گفت کہ عنقریب قاتل برادر خود را یا یکی را از بنی عبس بانتقام برادر قتل خواہم نمود و ہزاران سوار ملجم مقابلہ شان نمودہ آتش مقاتلہ افروختہ خواہم کرد۔

لغات ملجم بفتح جیم و کسر آن ہر دو روایت ست بر تقدیر اول بمعنی اسپ لگام دادہ شدہ و بر تقدیر ثانی بمعنی فارس لگام دہندہ اسپ خود را ۱۲

فَشَدَّ وَلَمْ يُفْزِعْ بُيُوتاً كَثِيرَةً	٣٧	لَدَى حَيْثُ أَلْقَتْ رَحْلَهَا أُمُّ قَشْعَمِ

(حسین — حمله کرد ١٢ — نه ترسانید ١٢ — و مفعات مقداری اهل بیت ١٢ — ای موضع القاها الرحل ١٢ — کنیتها موت ١٢ — تا علو القت ١٢)

عربی فحمل حصین علی الرجل الذی اراد قتله ولم یفزع بیوتا کثیرة عند منزل نزلت فیه المنیة یعنی قتله حصین یرید انه لم یتعرض لغیر بیت حلت فیه المنیة فارسی پس حمله کرد و نه ترسانید اهل خانهای بسیار را نزدیک جای که انداخت پالان خود را مرگ یعنی حصین بر مهمان خود که عبسی بود حمله کرده بکشت و دیگر اهل خانها که نزدیک خانه مقتول بود نترسانید و متعرض ایشان نه شد۔

لَدَى أَسَدٍ شَاكِي السِّلَاحِ مُقَذَّفٍ	لَهُ لِبَدٌ أَظْفَارُهُ لَمْ تُقَلَّمِ

(ای حصین ١٢ — ای تام السلاح ١٢ — جنگ آزما ١٢ — موی انبوه ١٢ — تقلیم اظفار از ضعف کنایه است ١٢)

عربی کان ما کان عند رجل کانه اسد تام السلاح یصلح لان یرمی به الی الحرب له لبد کما یکون للاسد اظفاره لم تقطع یرید انه شجاع قوی لا یعتریه ضعف فارسی شد این حادثه نزد شیری تام سلاح جنگ آزما که مراد را موهای انبوه میان دو شانه است ناخنهای او تراشیده نه شد یعنی و صفت حصین بن ضمضم میکند که حادثه مذکوره نزد مردی گردید که در شجاعت مانند شیر کامل سلاح است و مراد را موهای انبوه شانه است و ناخن ناتراشیده چنانکه شیر را می باشد و این همه آثار شجاعت ست حاصل اینکه حصین شجاع و قوی ست

جَرِيءٍ مَتَى يُظْلَمْ يُعَاقِبْ بِظُلْمِهِ	سَرِيعاً وَإِنْ لَا يُبْدَ بِالظُّلْمِ يَظْلِمِ

(صفة الاسد ١٢ — ای هو شجاع ١٢ — شرطیه ١٢ — شرط ١٢ — جزا ١٢ — عذاب میکند ١٢ — الظالم ١٢ — حال از ضمیر ١٢ — شتابی کننده ١٢ — یعاقب ١٢ — ای ان لم یظلمه احد ١٢ — جواب الشرط ١٢)

اعراب قوله لا یبد مجزوم بالشرط و علامة جزمه طرح الهمزة المبدلة الفا عربی هو شجاع متی یظلم یعاقب الظالم بظلمه سریعا و ان لم یظلمه احد ظلم الناس فارسی شیر مذکور دلیر ست که هرگاه ستم کرده می شود عقاب و عذاب میکند بسبب ستم کرده شدن خود بسرعت شتابی

لغات سله شاکی السلاح ای تام السلاح شاکی مقلوب شائک است از شوکت بمعنی قوت ١٢ سله مقذف آنکه در معارک بسیار انداخته شود و از جنگی بجنگ دیگر فرستاده شود ١٢ سله لبد جمع لبده موی انبوه که میان دو شانه شیر باشد و این جا جمع بجهت مبالغه است ١٢

واگر آغاز کرده نشود به ستم او خود ستم میکند یعنی حصین بن ضمضم که مثل شیر شجاعت چنان ست که چون کسی بروی ستم کند بزودی وشتابی آن را عقاب وعذاب نماید واگر کسی ستم نکند او لا او خود ستم کند بجهت کمال شجاعت وعدم پروای کسی ازینجا از قصد حصین اعراض نموده بسوی تحریض علی الصلح اقبال کرد۔

غِمارًا تَفَرّى بِالسِّلاحِ وَبِالدَّمِ	۴۰	رَعَوْا ظِمْأَهُمْ حَتّى إِذا تَمَّ أَوْرَدُوا

عربی رعوا ابلهم الكلأ حتى اذا تم الظمأ اوردوها مياها تنشق باستعمال السلاح وسفك الدماء والتلخيص انهم تركوا الحرب مدة ثم عادوا اليها كما تورد الابل بعد الرعي فارسی چرانیدند ایشان شتران خود را در گیاه مدت میان دو نوبت آب خوردن آنها تا آنکه تمام شد مدتی که میان دو آب خوردن شتر باشد باز آوردند شتران را بآبهائیکه چاک می شود باسلاح وریختن خون واین جمله استعاره است یعنی ایشان بارتی جنگ کردند بعد ازان از دریای جنگ بچراگاه عدم آن آمدند چون مدت آن عدم بآخر رسیده باز بباب بسیار جنگ آمدند یعنی مدتی جنگ ترک کرده بودند باز بجنگ آمدند۔

إِلى كَلَإٍ مُسْتَوْبَلٍ مُتَوَخَّمِ	فَقَضَّوْا مَنايا بَيْنَهُمْ ثُمَّ أَصْدَرُوا

عربی فامضوا امنايا بينهم اي قتل كل احد من القبيلتين رجالا من الاخرى ثم رجعوا ابلهم الى عشب وبيل وخيم فارسی جاری کردند وسپری کردند مرگها را میان خود ها پس باز آوردند شتران را بسوی گیاه ناگوار وبدهضم یعنی در هر دو قبیله باهم مقتول شدند پس از جنگ باز آمدند

لغات ظمأ۔ مدت میان دو نوبت آب خوردن شتران اظماء جمع ۱۲ تفری در اصل تتفری بود یک تا حذف کرده شد ای تنشق چاک میشود ۱۲ اصدار از آب باز آوردن خلاف ایراد ۱۲ قضوا صیغه جمع مذکر غائب ماضی معلوم از تقضیه انفاد یعنی سپری کردن یقال قضيت الشيء تقضية اذا امضيته والقضي والتقضي تمام وآخر شد۔

بسوی گیاه یعنی سازحرب که مانند گیاه ناگوار دگران ست ازینجا ازبیان جنگ اعراض نموده بمدح کسانیکه دیات قتلی ادا نمودند پرداخت وگفت۔

لعمرک ما جرّت علیهم رماحهم ... دمَ ابنِ نهیکٍ او قتیلِ المثلّم

ولا شارکت فی الموت فی دم نوفلٍ ... ولا وهبٍ منها ولا ابنِ المخزّم

عربی اقسم بحیاتک ان رماحهم ما جنت علیهم بسفک دماء ابن نهیک وقتیل المثلم ولم تقع لها شرکة فی قتل نوفل ووهب وابن مخزم فارسی سوگند ست بعمر تو که گناه نکرده است بر عبسیان نیزهای ممدوحین بریختن خون ابن نهیک وبریختن کشته مقام مثلم و شریک نه بودند نیزهای شان در میدان جنگ در خونریزی نوفل ونه در ریختن خون وهب که از عبسیان ست ونه در قتل ابن مخزم یعنی قسم بقا دتست که ممدوحین من در جنگ گاه بقتل ایشان شریک نبودند واعطای دیات محض بخیال صلح تبرعاً بود۔

فکلًّا اراهم اصبحوا یعقلونه ... صحیحاتِ مالٍ طالعاتٍ بمخرم

اعراب کلا منصوب باضمار فعل یفسره ما بعده ای اری کلا اراهم والضمیر فی یعقلونه راجع الی الممدوحین ای کل واحد من القاتلین یعقلونه القتل ای یؤدون الدیة صحیحات

نقاهتا سالم عقل دیت دیت داد و کشته را یقال عقلت القتیل ای اعطیت دیته قال الاصمعی سمیت الدیة
بذلک لان الابل کانت تعقل بفناء ولی المقتول ثم کثر استعماله حتی قیل لها عقل وان کانت
ملک دراهم و دنانیر وتعاض از قصاص را بدست یقال عقلت له دم فلان ای ترکت القود للدیة واز جهت کسی
دیه دادن بدو بیرون یقال عقلت عنه ای غرمت عنه دیتها ای جنایتها عنه فهذا هو الفرق بین عقلته وعقلت له وعقلت عنه
الاتعقل العاقلة عمدا ولا عبدا قال ابو حنیفة رحمه الله هو العبد یقتل حرا وقال ابن ابی لیلی هو ان یجنی الحر علی عبد قال الاصمعی
فحدثت ابا یوسف القاضی فی ذلک بحضرة الرشید فلم یفرق بین عقلته وعقلت عنه حتی فهمته ۱۲

ابل تنلو طريق الجبال عند سوقها الى اولياء القتلى فارسی پس ہر یکی از ممدوحین من می بینم کہ گشتند کہ تاوان مید اوند آنرا از تندرست شتران کہ برآیندگان قلۂ کوہ اند یعنی ہر یکی از ممدوحین من از شتران گرامی خونبہا می دادند و در بعض نسخہ مصراع ثانی چنین ست ۔ علالتہ الفٌ بعد الفٍ مصتم علالتہ یعنی زیادت ست و مصتم تمام کردہ شدہ معنیش اینکہ ہر یکی از ممدوحین مید ہد آن دیت را زیادت ہزار شتر بعد ہزار کامل یعنی ہزار ہا شتر دادند ۔ (ش)

لحيٍّ حلالٍ يعصم الناسَ امرُهم ۴۵ اذا طرقت احدى الليالي بمعظمِ

قبیلہ — مراد متہم ۱۲ — فرود آیندگان ۱۲ — رای یحفظ ۱۲ — فاعل یعصم ۱۲ — آورد ۱۲ — فاعل طرقت — تاقضیۃ ۱۲ — بامر بزرگ ۱۲

اعراب قولہ لحي متعلق بيعقلون ۔ و قولہ امرہم فاعل يعصم ۔ قولہ المعظم صفۃ لمحذوف ای بامر معظم عربی يعقلون القتلى لاجل حیّ نازلين يحفظ امرهم جيرانهم وحلفاءهم اذا اتت احدى الليالي بامر فظيع وخطب عظيم يعنى اذا نابتهم نائبة حفظوهم و منعوهم فارسی ایشان دیت وا مینمودند برای قبیلۂ فرود آیندگان کہ نگہدارد مردمان را فرمان ایشان چون بشب آرد یکی از شبہا روزگار حادثۂ بزرگ و مصیبت عظیم را یعنی بر جیران و حلفا خود چون حادثۂ سخت نازل شود حفاظت و حمایت شان می کنند ۔ یا اینکہ ہی مملوکہ کسی بر بن تقدیر تفسیر آنست دیت دہندگان خواہد شد یعنی آن شتران گرامی مملوک قبیلۂ موصوفہ اند ۔

كرامٍ فلا ذو الضغن يدرك تبلَه ۴۶ ولا الجارمُ الجاني عليهم بمسلَمِ

ای ہم کرام ۱۲ — خداوند کینہ ۱۲ — کینہ را ۱۲ — بانتقام ۱۲ — از جنایت ۱۲ — ترک یاری کردہ نشود ۱۲

اعراب قولہ کرام بالرفع خبر لمبتدا محذوف ای ہم کرام و یجوز الجر علی ان یکون نعتا لحی ای لحی کرام

لغات ۴۵ حلال گروہی از مردم کہ یجاء فرود آمدہ باشد جمع حلول مثل عظیم و گفتہ اند کہ بمعنی بسیار ست ۱۲ معظم امر بزرگ بالکسر و الضغينۃ کینہ و عداوت الضغان و الضغائن جمع و تبل بفتح اول و سکون دوم کینہ تو ایں جمع تبال آمدہ است تبول ۔ و تبل الدہر افناہ و تبلہ الحب اسقمہ ۱۲ ۴۶ اسلام فرو گذاشتن و ترک یاری کردن ۱۲

عربی ہم کرام فلا یدرک صاحب الحقد والعداوۃ ثارہ عندہم ولا یقدر علی الانتقام منہم ولم یخذلوا من جنی علیہم من جیرانہم وحلفائہم بل نصروہ ومنعوہ ممن رامہ بسوءٍ فارسی آن قبیلہ گرامی وبزرگوارند پس نہ خداوند کینہ می یابد کینۂ خود را نزد شان ونہ کہ گناہ کنند بر ایشان فرو گذاشتہ است یعنی کسی از ایشان کینہ نمی تواند گرفت وہم اگر کسی از دوستان جنایت میکند ترک یاری او نمی کنند بلکہ نصرت او میکنند چون آفت بروی رسد۔

ثمانین حولا لا ابا لک یسأم	۴۷	سئمت تکالیف الحیوۃ ومن یعش

عربی مللت مشاق الحیوۃ وشدائدہا ومن عاش ثمانین سنۃ مل تکالیف الکبر لامحالۃ فارسی ملول گشتم از رنجہای زندگی وہر کہ زید ہشتاد سال ہر آئینہ بستوہ خواہد آمد وماندہ خواہد شد ای مخاطب نیست پدر مر ترا۔

ولکننی عن علم ما فی غد عم	۴۸	واعلم ما فی الیوم والامس قبلہ

عربی یحیط علمی بما حضر وبما مضی وغیر لکنني عن علم ما ہو آت فی غد جاہل یعنی میدانم آنچہ کہ در امروز است وآنچہ کہ پدید بود پیش ازین روز ولکن از دانستن آن چیز کہ در فردا شود کور چشم ونادانم۔

تمتہ ومن تخطئ یعمر فیہرم	۴۹	رأیت المنایا خبط عشواء من تصب

لغات سا ۱۵ سئمت من السامۃ ای بستوہ آمدن وقد جاء فی القرآن العظیم لا یسئم الانسان عن دعاء الخیر۔ وکذلک سام وسآمۃ۔ رجل سؤوم لغت منہ وسئم مثلہ ۱۲ ۵۲ لا ابا لک این در اصل دشنام است بمعنی اینکہ نیست پدر مر ترا گفتہ اند کہ بمعنی مدح است یعنی تو شجاع ومستغنی از نسب استی بہر حال اکنون برای تنبیہ مستعمل است وگاہی بسبب عادت می گویند لہذا معنی نیا شد ۵۳ خبط دست وپای زدن ستور ومنہ قیل خبط عشواء وہی الناقۃ التی فی بصرہا ضعف۔ من عشواء ناقہ شب کور معنی وہ ماخوذ من عشا بالقصر بمعنی شب کوری۔ مصدر سمع یسمع۔ وعشواء ایضا ہی الناقۃ التی لا تبصر امامہا فہی تخبط بیدہا کل شیء۔ یقال رکب عشواء اذا خبط امرہ علی غیر بصیرۃ وفلان خابط خبط عشواء ۱۲ زوزنی

اعراب قوله خبط عشواء مصدر وقع موقع المفعول الثانی لرایت تقدیره تخبط خبطا مثل خبط عشواء عربی رأیت المنایا تخبط خبط عشواء یعنی انها تصیب الناس علی غیر نسق وترتیب و بصیرة کما ان هذه الناقة تطأ الاشیاء علی غیر بصیرة ثم قال من اصابته المنایا اهلکته ومن اخطأته طول عمره فیبلغ الهرم فارسی دیدم مرگہا را دست و پا میزند مثل دست و پا زدن ناقۂ شب کور هر کس را که میرسد آن مرگ بیجان کند او را و هر کس را که خطا کند عمرش دراز کرده می شود و پیر می گردد خلاصه اش اینکه کار موت موافق انتظام و ترتیب نیست چنانچه رفتار ناقۂ شب کور بجهت عدم بصیرت بی انتظام و ترتیب است که هر که را یابد پامال کند و بمالد۔

وَمَنْ لَا يُصَانِعْ فِيْ أُمُوْرٍ كَثِيْرَةٍ خرطیه۱۲ نرمی نکند۱۲ مصانعة نرمی و مدارات ۱۲ ای امور الناس۱۲	۵۰	يُضَرَّسْ بِأَنْيَابٍ وَيُوْطَأْ بِمَنْسِمِ سخت گزیده شود۱۲ دندانهای نیشتر۱۲ جمع ناب۱۲ جزای ثانی۱۲ سم شتر و پیلی۱۲

عربی من لا یترفق بالناس ولم یدارهم فی کثیر من الامور یعیش باضراس ویوطأ بالمنسم یرید انهم قهروه واذلوه وربما قتلوه کالذی یضرس بالناب ویوطأ بالمنسم فارسی هر گز نرمی و مدارا نمی کند با مردمان در کارهای بسیار سخت گزیده خواهد شد بدندانهای نیشتر و پامال کرده شود بسم ستوران یعنی مقهور و مغلوب و ذلیل خواهد شد و مردمان او را خواهند کشت و بوقت مصیبت کسی مددگار او نخواهد شد۔

وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوْفَ مِنْ دُوْنِ عِرْضِهِ خرطیه۱۲ نیکی۱۲ ای حافظ العرض۱۲ آبرو۱۲	۵۱	يَفِرْهُ وَمَنْ لَا يَتَّقِ الشَّتْمَ يُشْتَمِ بسیاری کند۱۲ جزا۱۲ دشنام۱۲

اعراب الهاء فی یفره للمعروف او للعرض عربی ومن یجعل احسانه حافظا لعرضه عن ذم الرجال یکثر احسانه ویکثر عرضه ومن لا یحترز عن شتم الناس ایاه شتموه من بذل معروفه صیانة عرضه ومن بخل بمعروفه عرض عرضه للذم والشتم یعنی هر کسی که گرداند نیکوئی خود را با مردم سبب حفاظت آبروی خود بسیاری کند آن را و نیکوئی خود را و هر که نپرهیزد [illegible]

از دشنام دادن مردمان لامحالہ دشنام دادہ خواہد شد یعنی من بذل معروفہ صان عرضہ ومن شتم شتم

وَمَنْ يَكُ ذَا فَضْلٍ فَيَبْخَلْ بِفَضْلِهِ شرطیہ ۱۲ خداوند دولت ۱۲	۵۲	عَلَى قَوْمِهِ يُسْتَغْنَ عَنْهُ وَيُذْمَمِ متعلق یبخل ۱۲ جزا ۱۲

عربی من کان ذا فضل و مال فیبخل بہ استغنی عنہ و ذم فارسی ہر کسیکہ باشد خداوند فزونی مال پس بخل کند بمال خود بر گروہ خویش ہر آئینہ بی نیازی کردہ شود ازو و نکوہیدہ شود یعنی اگر مالدار خویشان خود را از مال خود محروم دارد مردم از وی بی نیازی خواہند کرد و پروای او نخواہند داشت و نکوہیدہ خواہد شد۔

وَمَنْ يُوفِ لَا يُذْمَمْ وَمَنْ يُهْدَ قَلْبُهُ ای من اوفی بعہدہ ۱۲ الہم مفعول ۱۲	۵۳	إِلَى مُطْمَئِنِّ الْبِرِّ لَا يَتَجَمْجَمِ نیکوئی خالص ۱۲ ای لا یتردد ۱۲ تحیر ۱۲

عربی من اوفی بعہدہ لم یلحقہ ذم ومن ہدی قلبہ الی بر خالص لا یتردد فی اسدائہ وایلائہ فارسی ہر کہ وفا کند پیمان خود را نکوہیدہ نخواہد شد و ہر کہ راہ راست نمودہ خواہد شد دل او بسوی نیکوئی خالص تردد نخواہد کرد یعنی وفادار را ستایش میکنند و راہ یافتہ در احسان کردن پریشان نمی شود

وَمَنْ هَابَ أَسْبَابَ الْمَنَايَا يَنَلْنَهُ ای خاف ۱۲ جمع منیۃ ۱۲		وَإِنْ يَرْقَ أَسْبَابَ السَّمَاءِ بِسُلَّمِ وسلیۃ ۱۲ صعد ۱۲ کنارہا ۱۲ زینہ ۱۲ مرقاۃ ۱۲

عربی من خاف اسباب المنیۃ نالتہ الا محالۃ وان صعد السماء بمرقاۃ فرارا منہا یعنی من خاف اسباب المنیۃ نالتہ المنیۃ کما نالتہ اولی بخوفہا فارسی ہر کس کہ بترسد از سبب ہر گہا خواہند یافت او را اگرچہ بالا رود بکنارہای آسمان بزینہ یعنی ترس از موت نافع نیست چہ مرگ در رسیدنی خواہد گرفت اگرچہ از جہت خوف بذریعہ نردبان بر آسمان فرار کند یعنی نزد

لغات سطور الف واو فی اعنی واحد است و ہر دو لغت فصیح اند و فصیح ترین این ہر دو الیاء است الا انہا لغۃ القرآن قال اللہ تعالی واوفوا بعہدی اوف بعہدکم ۱۲ از وزنی سطر ۵۲ الجمجمۃ لا یبین کلامہ کالتجمجم واخفاء الشئی فی الصدر کذا فی القاموس و فی الصراح جمجمہ و تجمجم سخن را نا پیدا گفتن ۱۲

موت ترسند فنا ترسندہ فرقی نیست ۔

۵۵	
وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ	يَكُنْ حَمْدُهُ ذَمًّا عَلَيْهِ وَيَنْدَمِ

عربی من وضع ایادیہ فی غیر من استحقہا یعنی من احسن الی من لم یکن اہلا للاحسان الیہ والامتنان علیہ وضع الذی احسن الیہ الذم موضع الحمد ای فہو لم یحمدہ ویندم المحسن ولا ینفعہ الندم فارسی ہر کس کہ گرداند نیکوئی خود را در غیر اہل آن خواہد شد ستایش آن شخص نکوہش بروی و پشیمان خواہد شد۔ یعنی ہر کہ با بدان نیکوئی کند محسن الیہ ستایش وی نمی کند بلکہ بجای ستایش مذمتش می گوید و درین ہنگام محسن بر فعل خود نادم و پشیمان شود اما ندامت سود نمی کند شیخ سعدی علیہ الرحمۃ درین مضمون چہ خوش فرمودہ ؎

نکوئی با بدان کردن چنان است	کہ بد کردن بجای نیک مردان

۵۶	
وَمَنْ يَعْصِ أَطْرَافَ الزِّجَاجِ فَإِنَّهُ	يُطِيعُ الْعَوَالِيَ رُكِّبَتْ كُلَّ لَهْذَمِ
آہنہای نیزہ ۱۲	سرہای نیزہ ۱۲ — پیکان دراز ۱۲

اعراب قولہ العوالی حقہ النصب بالمفعولیۃ لیطیع والسکون لاقامۃ الوزن عربی من لم یطع اطراف الزجاج اطاع عوالی الرماح التی رکبت فیہن الاسنۃ الطوال یعنی من ابی الصلح ذللتہ الحرب فارسی و ہر کہ نافرمانی کند اطراف بنہای نیزہ را پس ہر آئینہ او فرمانبرداری خواہد کرد سرہای نیزہ را کہ ترتیب دادہ شدہ است در ان ہر سنان بران یعنی ہر کہ کار سہل قبول نکند آخر انجام بقبول کار دشوار مضطر خواہد شد یا اینکہ ہر کہ آشتی نپسندد و بجنگ تنگ آمدہ صلح می پذیرد گفتہ اند کہ در جاہلیت چون دو لشکر بہم مقابلہ جمع می شدند ہر یکی ازان دو لشکر بنہای نیزہ را سوی دشمن می داشتند

لغات زجاج جمع زج آہن بن نیزہ ۱۲ عوالی جمع عالیہ بالای نیزہ کہ درو سنان نصب شدہ باشد لہذم بمعنی سنان گفتہ ۱۲

پس ساعیان صلح در صلح سعی می نمودند پس اگر اتفاق صلح نه شد هر یکی از دو لشکر سنان نیزه سوی دشمنان گردانیده قتال میکرد۔

وَمَنْ لَا يَذُدْ عَنْ حَوْضِهِ بِسِلَاحِهِ	۵۷	يُهَدَّمْ وَمَنْ لَا يَظْلِمِ النَّاسَ يُظْلَمِ

عربی من لم یمنع اعدائه عن حوضه بسلاحه تهدم حوضه و من کف نفسه عن ظلم الناس ظلمه الناس یعنی من لم یحکم حریمه ضاع حریمه فارسی هر که نراند دشمنان را از حوض خود با سلاح خویش منهدم خواهد گردید آن حوض و هر که ستم نکند بر مردمان ستم کرده خواهد شد یعنی کسیکه در هر کار نرمی و بردباری کند مردمان دلیر شده بر وی ستم کنند۔

وَمَنْ يَغْتَرِبْ يَحْسِبْ عَدُوًّا صَدِيقَهُ	۵۸	وَمَنْ لَا يُكَرِّمْ نَفْسَهُ لَا يُكَرَّمِ

عربی ومن یغترب ای و من یبعد عن قومه یضطر و یلتجی الی عدوه فیصادقه ای حسب الاعداء اصدقاء لانه لم یجربهم و من لایکرم نفسه تجنب الرذائل لا یکرمه الناس یعنی من لا یجتنب عن الفواحش والدنایا لا یحبه الناس فارسی هر که مسافری کند می پندارد دشمن را دوست خود هر که گرامی ندارد نفس خود را تعظیم نکرده شود یعنی هر که از قوم خود دور شود و مسافرت کند بجهت عدم تجربه یا باضطرار و ناچاری مدارای دشمن کند و هر که خود را از رذائل پاک نکند گرامی قدر نشود

وَمَنْ لَمْ يَزَلْ يَسْتَرْحِلُ النَّاسَ نَفْسَهُ	۵۹	وَلَا يُعْفِهَا يَوْمًا مِنَ الذُّلِّ يَنْدَمِ

عربی ومن لم یزل یجعل نفسه کالراحلة للناس و لا یعفها من الذل یندم علی ذلک فارسی هر کس که راحله گرداند برای مردمان نفس خود را و نه پاک کند نفس را [illegible] پشیمان خواهد شد

لغات [illegible] وزاد الاکسر اندان بتال ذو ده عن کذا و فوت الابل ای ستهما دارد انها - نزد الی زیادة - رجل فوائد و ذاد ای حامی الحقیقة دفاع ۱۱ سطر ۹ ندم ندامة الندم کیا پشیمانی اندم میسیم تندم ختلہ الزام پشیمانی دارن - ندمان - بالفتح پشیمان نادم کذا کس ۱۲ ش

یعنی ہر کہ ہمیشہ خود را مطیع مردمان دارد و نفس خود را از ذلت رہائی ندہد روزی ضرور بالضرور نادم و پشیمان خواہد شد پس مردمان را باید کہ خود را بی قدر نہ کنند و مطیع مردمان و سرکشی با ایشان نمایند بلکہ بین بین مانند۔

وَمَهْمَا تَكُنْ عِنْدَ امْرِئٍ مِنْ خَلِيقَةٍ	۶۰	وَإِنْ خَالَهَا تَخْفَى عَلَى النَّاسِ تُعْلَمِ

عربی ومهما کان لامرئ خلق وظن انہ یخفی علی الناس علم ولم یخف یعنی اخلاقہ لا تخفی وان اخفاہا فارسی پس اگر باشد نزد مردی از خوی و سرشتی و گمان برد آنرا کہ پوشیدہ خواہد ماند بر مردمان دانستہ شود و آشکارا گردد حاصل اینکہ خلق نیک و بد از خلق پوشیدہ نمی ماند اگرچہ پوشیدہ سازد آنرا و پندارد کہ پوشیدہ خواہند ماند و کسی نداند۔

وَكَائِنْ تَرَى مِنْ صَامِتٍ لَكَ مُعْجِبٍ	۶۱	زِيَادَتُهُ أَوْ نَقْصُهُ فِي التَّكَلُّمِ

عربی وکم صامت یعجبک صمتہ فتستحسنہ ولا تظہر زیادتہ علی غیرہ ونقصانہ عن غیرہ الا عند تکلمہ فارسی بسیار بینی از خاموشندہ کہ ترا بشگفت آرندہ است اما زیادتی و نقصان او در کلام کردن ست یعنی بسیار خاموشندہ خاموشی او ترا خوش می آید و وے را نیک پنداری ولیکن کمال و نقصان او از گفتگو ظاہر می شود چنانچہ شیخ سعدیؒ فرمودہ

تا مرد سخن نگفتہ باشد	عیب و ہنرش نہفتہ باشد

لِسَانُ الْفَتَى نِصْفٌ وَنِصْفٌ فُؤَادُهُ	۶۲	فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا صُورَةُ اللَّحْمِ وَالدَّمِ

فارسی زبان آدمی حصہ اوست و حصہ دیگر دل اوست پس آدمی باقی نمی ماند بجز این دو مگر صورت گوشت و خون یعنی اعتبار آدمیت بدین چیزست چنانچہ عرب گوید انما المرء

لغات سطر ۵ کائن معناہ کم فی الخبر والاستفہام و فیہا لغتان احریان کاین مثال کعین۔ وکیین مثال کمین ۱۲

باصغریه اللسان والجنان فاذا تکلم تکلم باللسان و اذا قاتل قاتل بالجنان - یعنی انسان
چون کلام کند کلام کند بالسان و چون کار زار کند کار زار کند بدل -

وانّ سفاه الشیخ لا حلم بعده	۶۳	وانّ الفتی بعد السفاهة یحلم

عربی لا حلم بعد سفاهة الشیخ یعنی اذا کان الشیخ سفیها لا یرتجی حلمه لانه لا حال بعد الشیب الا الموت والفتی وان کان نزقا سفیها یکتسب بالشیب حلما ووقارا فارسی بدرستیکه نادانی و بیهوده پیر نیست عقل بعد از وی و بدرستیکه جوان بعد از نادانی دانشمند میشود یعنی اگر پیر نادان است پس امید دانائی نیست چه بجز موت اکنون مرتبه باقی نماند و اگر جوان نادان باشد امید کرده شود که بوقت پیری خردمند گردد چنانچه در مثل این معنی صالح ابن عبد القدوس فرموده شعر و الشیخ لا یترک اخلاقه حتی یواری فی الثری رمسه

سألنا فاعطیتم وعدنا وعدتم	۶۴	ومن یکثر التسآل یوما سیحرم

عربی سالناکم رفدکم و معروفکم فجدتم بها ثم عدنا الی السوال وعدتم الی النوال و من اکثر السوال منع یوما عن النوال لا محالة فارسی سوال کردیم ما از بخشش و دهش شما پس عطا نمودید شما بعد ازان بازگشتیم ما بسوال پس بازگشتید شما بنوال و هر کس که بسیاری کند سوال عنقریب محروم و بی بهره خواهد شد و از بخشش ممنوع خواهد ماند -

تمت القصیدة الثالثة بالخیر

لغات سله شیخ پیر خواجه - شیوخ - اشیاخ شیخة بالکسر و فتح یا و شیخان مشیوخة مشائخ شیوخا جمع شیخة مونث شیخ بالتحریک شیخوخة مصدر تشیخ خواجه و پیر شدن - و خواجه و پیر خواندن کسی را شییخ تصغیر بضم الشین و کسرها ولا تقل شویخ ۱۲ صه سله حلم بالکسر آهستگی و بردباری (از نصر) تحلم بردباری کردن بتکلف تحالم حلم نمودن از خود که نباشد تحلیم بردبار گردانیدن و بحلم منسوب کردن کسی را ۱۲ صه

المعلقة الرابعة

قصیدهٔ چهارم از قصائد سبعه از لبید بن ربیعه است و او رضی الله عنه اسلام را دریافته و باسلام مشرف گشته و در سن چهل و یک سال حیاتش از حسام اجل منقطع گردید مدت عمرش یکصد و پنجاه و هفت سال بود و در فصاحت و بلاغت و شعرگوئی معروف است و تا حال ضرب المثل است و اکثر اشعار او در مواعظ و نصائح بوده حتی که جناب رسالتمآب صلی الله علیه و آله وسلم فرمودند که راست ترین کلمه که شاعران گفته اند قول لبید است چنانچه گفته ؎ الا کل شیء ما خلا الله باطل ٭ وکل نعیم لا محالة زائل ٭ و جمله ابیات او هشتاد و نه است - و این قصیده از بحر کامل است که در اصل متفاعلن است شش بار و گاهی اضمار واقع می شود و آن ساکن کردن حرف ثانی متحرک است پس متفاعلن بوزن مستفعلن منتقل میشود و سوای این زحاف درین قصیده واقع نیست و این قصیده از عروض و ضرب اولی صحیح است و قافیه او متدارک است و مطلع این است که

عَفَتِ الدِّیَا | رُ مَحَلُّهَا | فَمُقَامُهَا

متفاعلن | متفاعلن | متفاعلن

عَفَتِ الدِّیَارُ مَحَلُّهَا فَمُقَامُهَا	١	بِمِنًی تَأَبَّدَ غَوْلُهَا فَرِجَامُهَا

اعراب قوله محلها بدل من الدیار و مقامها معطوف علی محلها - قوله غولها و رجامها مضاف الیها المحذوف ای دیار غولها و دیار رجامها عربی اندرست دیار الاحباب التی کانت

لغات ۔ عفو و عفاً ناپدید شدن و عفا المنزل و تعفی ای درس و عفت الریح المنزل - و عفت ای درس لازم و متعدی و عفی علی ما کان منه اذا اصلح بعد الفساد و یعفی بالفتح جمع عافة و هو الدارس ۱۲ صراح ٥ محل جای قیام لزی چند روزه ۱۲ ٥ و مقام که در مدتی اقامت کنند ۱۲ ٥ تابد ای توحش - و تابد المنزل ای اقفر و الفه الوحوش و یقال جار فلان آبدة ای بداهیة ذکر ها علی الابد - و ابد الرجل ای غضب و توحش فهو آبد ۱۲

بمنی بجذ و انمحت منازلهم ما کان منها للحلول و ما کان منها للاقامة و اقفرت الدیار الغولیة والدیار الرجامیة منها لارتحال سکانها و ذهاب قطانها فارسی ناپدید شد دیار دوستان جای فرود آمدن آن و اقامتگاه آن که در منی بود وحشتناک گشت دیار غول و دیار رجام آن یعنی چون دوستان کوچ نمودند در رحلت گزیدند فرودگاه و اقامتگاه دیارستان که در منی واقع ست ناپدید شد و دیار غولیه و رجامیه بسبب ارتحال و رفتن ساکنین آنها وحشتناک و ویران گردیدند۔

خَلَقًا كَمَا ضَمِنَ الْوُحِيَّ سِلَامُهَا	۲	فَمَدَافِعُ الرَّيَّانِ عُرِّيَ رَسْمُهَا
کہنہ ۱۲ — مشتمل شود ۱۲ — جمع وحی ۱۲ — جمع سلام ۱۲		عطف علی غولها ۱۲ — تعریہ برہنہ کردن ۱۲ آشکارا کردہ شدہ ۱۲

اعراب قوله فمدافع معطوف علی غولها۔ و خلقا حال من الرسم۔ والمضمر الذی فی سلامها عائد الی الوحی عریٰ اقفرت و خلت مدافع جبل الریان لارتحال الاحباب عنها واحتمال الجیران عنها و تجرد رسم هذه الدار بسبب السیول حال کونه بالیا لم یمح لطول الزمان کانه کتاب ضمن حجرا ای فضمن تلک الدیار رسومها کما ضمن الکتاب حجرها فارسی پس وحشتناک گردید مدافع کوه ریان بسبب کوچ کردن ساکنین آنها و منکشف کرده شد نشان آن دیار درحالیکه کهنه است و مشتمل ست آن دیار نشانها را چنانکه مشتمل میشود کتابها سنگ آن یعنی بسبب سیل آب باران نشان آن دیار آشکارا شد درحالیکه کهنه ست باز شاعر بقاء آثار دیار را بقاء کتاب فی الحجر تشبیه داده میگوید که نشان سرایها که پس از باران آشکارا شد ناپدید نشود بلکه دیار آن آثار را چنان مشتمل ست که سنگ نوشته را۔

لغات سطر ۱ مدافع جمع مدفع جای گرد آمدن آب در نشیب از بلندی و فارع بالضم و تشدید سیل بزرگ ۱۲ سطر ۲ خلق بالتحریک کهنه۔ ثوب خلق ملحفة خلق یستوی فیه المذکر و المؤنث لانه فی الاصل مصدر خلقان بالضم جمع ملحفة خلیق تصغیر بلا ها لانه صفة والها لا تلحق تصغیر الصفات کما تقول نصیف فی تصغیر امرأة نصف خلوقة کهنه شدن (از نصر) اخلاق کهنه شدن و کردن لازم و متعدی و کهنه پوشانیدن۔ یقال اخلق ثوبا ای کسوته ثوبا خلقا۔ ثوب اخلاق بالفتح ای کسوته ثوبا خلقا۔ ثواب اخلاق بالفتح اذا کانت الخلوقة فیه کله ۱۲ سراح

دِمَنٌ تَجَرَّمَ بَعْدَ عَهْدِ أَنِيسِهَا	۳	حِجَجٌ خَلَوْنَ حَلَالُهَا وَحَرَامُهَا
ای من ہذہ الدیار دمن ۱۲ کامل گذشت ۱۲ بعد دیدار ۱۲ سکان ۱۲		فاعل تجرم ۱۲ گذشت ۱۲ ماہہای حلال ۱۲ ماہہای حرام ۱۲

اعراب قولہ دمن خبر مبتدا محذوف تقدیرہ ومن ہذہ الدیار دمن ـ وتجرم فی موضع الصفۃ لدمن وحجج فاعل تجرم ـ وحلالہا وحرامہا بدل من حجج وضمیر خلون راجع الی حجج عربی ومنہا دمن تکملت ومضت بعد عہد سکانہا بہا سنون شہورہا الحلال وشہورہا الحرام ای قد بعد استحالہم عنہا سنون بکمالہا فارسی از آن دیار نشانہاست کہ کامل گذشت بعد از ملاقات ساکنین آنہا سالہای بسیار گذشتند آنہا ماہہای حلال وحرام آنہا یعنی آثار این دیار چنان ست کہ بعد ملاقات سکان آنہا سالہای کامل گذشت ـ

رُزِقَتْ مَرَابِيعَ النُّجُومِ وَصَابَهَا	۴	وَدْقُ الرَّوَاعِدِ جَوْدُهَا فَرِهَامُهَا
عطا کردہ شدند ۱۲ باران اولین بہار ۱۲ ای اصابہا ہذہ الدیار ۱۲		باران ۱۲ ابر غرندہ ۱۲ باران تیکو وبسیار ۱۲ باران نرم پیوستہ ۱۲

عربی رزقت ہذہ الدیار والدمن من امطار الانوار الربیعۃ فاخصبت واعشبت واصابہا مطر ذوات الرعود من السحائب کثیرہا وضعیفہا وتحریر المعنی ان تلک الدیار مخصبۃ معشبۃ لترادف الامطار المختلفۃ علیہا ونزاہتہا فارسی عطا کردہ شد آن دیار ونشانہا از باران اولین بہار نجوم ورسید آنہا را باران ابر غرندہ باران بسیار وباران نرم پیوستہ آن یعنی آن دیار بسبب باریدن بارش مختلفہ سبز وادوشادابست ـ

مِنْ كُلِّ سَارِيَةٍ وَغَادٍ مُدْجِنٍ	۵	وَعَشِيَّةٍ مُتَجَاوِبٍ إِرْزَامُهَا
ای اصابہا من کل مطر ۱۲ ابر شبانہ ۱۲ ابر بامداد ۱۲ ابر سیاہ ۱۲		ابر شام ۱۲ باہم جواب دہندہ ۱۲ بانگ تندر ۱۲

لغات ـ الخلو المضی ومنہ الامم الخالیۃ ومنہ قولہ عز وجل وقد خلت القرون من قبلی ۱۲ ـ اراد بالحرام الاشہر الحرم وہی اربعۃ ذو القعدۃ ـ ذو الحجۃ ـ محرم ـ رجب ـ وبالحلال شہور الحل وہی الثمانیۃ الباقیۃ فالسنۃ لا محالۃ اعبر عن مضی السنۃ بمضی الاشہر الحرام والشہر الحل ۱۲ ـ از نجوم انوار مرادست کہ سقوط نجم وطلوع رقیب او باشد وتزیب وجاہلیت باران دریاح را سوی انوار نسبت می کنند ۱۲ ـ رتیم ودیم بالکسر باران نرم دائم بہم رہام جمع رہمۃ مرہومۃ نعت منہ دارہمت السحابۃ ای اتت بہ ۱۲ ـ مدجن ابر سیاہ کہ آسمان را بزلال کنافت خود فرو پوشیدہ پیوستہ بارندہ با الفصل عشیۃ ابر کہ بآخر روز آید ساریۃ ابر کہ بشب بارد ـ غاد ابر کہ بامداد بارد ۱۲ ـ جود باران نیکو وبسیار آمدن باران از نصر وجاید جمع مثل صاحب وصحب یقال ہا یا المطر فہو جاید وجید ۱۲ الادنی نعوذ ۱۲

اعراب قوله من كل سارية متعلق برزقت او بصابها على واصابها من كل مطر سحابة سارية ومطر سحاب غاد يلبس آفاق السماء بكثافته وتراكمه ومطر سحابة عشية كان صوت رعدها متجاوب فارسی و رسید آن دیار را باران از هر قسم ابر شب و ابر بامداد و ابر سیاه که آسمان را بفرط کثافت خود می پوشد و ابر شام که با هم جواب دهنده است آواز رعدش یعنی گویا یکدیگر را جواب میدهد حاصل اینکه باران های تمام سال بدیار محبوبه رسید چه اکثر باران سرما بشب و باران بهار ببامداد و گرما بآخر روز می بارد چون باران هر قسم ابر بدیار محبوبه بارید باران تمام سال بارید۔

بالجلهتين ظباؤها ونعامها	۶	فعلا فروع الايهقان واطفلت
ای بجانبی وادی هذه الدیار ۱۲ ای بکنارهای وادی ۱۲		ای ارتفع بها ۱۲ تره تیزک ۱۲ بچه داد ۱۲

اعراب قوله فروع مرفوع على انه فاعل لعلا ويحتمل ان يكون منصوبا على المفعولية لعلا فعلى التقدير الاول اثار التفريع وعلا من العلو وعلى التقدير الثاني فعلا صيغة التثنية بمعنى انبت والعائد الى الجود والرهام اى الجود والرهام فعلا فروع الايهقان وانبتاها على فارتفع بها فروع الجرجير واصبحت الظباء والنعام ذوات اطفال بجانبي وادي هذه الديار اى اطفلت ظباؤها وباضت نعامها لانها تبيض ولا تلد الاطفال ولكن عطف النعام على الظباء لزوال اللبس۔ بر تقدیر اول معنیش اینکه چون باران دران جا فرود آمد پس بلند شد شاخهای تره تیزک و بچه دادن در دو کرانۂ وادی آهوان آنجا و بیضه نهادند شتر مرغان آنجا۔ و بر تقدیر ثانی اینچنین ست که رویانید آن جود و رهام تره تیزک را الخ بهر کیف حاصل مطلب اینکه بسبب انواع بارش دران جا نباتات و شجرات روئیده و تر و تازه شدند و بالیدند بجهت خالی شدن از مکان وحوشان مسکن جای خود ساختند۔

لغات ۱ـ ایهقان سبزی کیاه را در فارسی [illegible]

وَالْعِينُ سَاكِنَةٌ عَلَى أَطْلَائِهَا	۷	عُوذاً تَأَجَّلُ بِالْفَضَاءِ بِهَامُهَا

اعراب قوله عوذا نصب على الحال من العين۔ وقوله تأجل حال من ضمير ساكنة ويمكن ان يكون صفة لعوذا عربي والبقر ساكنة على اولادها ترضعها حال كونها حديثات النتاج ولاد تلك البقر تصير قطيعاً قطيعاً في هذا الصحراء فالمعنى من هذا الكلام انها صارت مغنى الوحوش بعد كونها مغنى الانس فارسی گاوان دشتی سکونت کرده اند بر بچهای خود در حالیکه نو زائیده اند گله گله میگردند در میدان فراخ بچهای آن حاصل اینکه جای محبوبان وحشیان سکونت کردند

وَجَلَا السُّيُولُ عَنِ الطُّلُولِ كَأَنَّهَا	۸	زُبُرٌ تُجِدُّ مُتُونَهَا أَقْلَامُهَا

اعراب وجملة تجد في موضع النعت لزبر واسم كان ضمير الطلول۔ والاقلام مضافة الى ضمير زبر عربي وكشفت السيول عن اطلال الديار فاظهرتها بعد ستر التراب اياها فكان تلك الطلول كتب تجدد الاقلام نقوش سطورها اي كتابتها فارسی وکشاده اند سیلها از نشانهای آن دیار گویا که آن نشانهای مذکوره نوشتها هستند که از سر نو درست می کند نقشهای سطور آن را خامهای آن یعنی نشان سرا که سیلاب گرد وغبار آن را دور کرده آشکارا کرد مانند نامه ایست که حروف آن از سر نو درست کرده باشند۔

أَوْ رَجْعُ وَاشِمَةٍ أُسِفَّ نَؤُورُهَا		كِفَفاً تَعَرَّضَ فَوْقَهُنَّ وِشَامُهَا

لغات سطہ عائذ نو زائیده از اسپ وشتر وگوسپند وآهو عوذ جمع مثل حائل وحول۔ وعائذة وعوذ وعوذان ايضاً جمع مثل راع ورعيان وحائر وحيران يقال هي عائذ بينة العوذ وذلك اذا ولدت عشرة ايام او خمسة عشر يوماً ثم هي مطفل بعد ۱۲ صح سطہ تأجل گروه گروه گردیدگان گاو وحشی ۱۲ سطہ بهام جمع بهم وآن جمع بهمة اولاد بز ومیش مراد اینجا اولاد البقر ۱۲ سطہ زبر جمع زبور یعنی مزبور ای نوشته ۱۲ سطہ وتجدید از اجداد از سر نو درست گردانیدن و روشن کردن ۱۲ سطہ رجع را دوباره تازه کردن ۱۲ سطہ نؤور دست بسوزن آژدن ونیل ریختن بروی تا نشان ماند ۱۲ سطہ کففا جمع کفة بالکسر دائره نگار که بر دست عروس نشد ... ۱۲

اعراب قوله تُجِدُّ مفعول مالم یسم فاعله لاسمت وکففا مفعول ثان له ووشامها فاعل تعرض اضیف الی ضمیر الواشمة وجملة تعرض فی موضع النعت لکففا عربی کان تلک الطلول زبرا وتجدیدا مرأة واشمة وشما اورا نؤورها فی دارات ظهر وشام الواشمة فوق تلک الدارات فاعاد ما کما تعید السیول الاطلال الی ما کانت علیه فارسی یا مانند نوکردن زن نگارنده است بنیل نقش راکه پراگنده کرده شده است دوده چراغ آن زن بردوالری کرآنکارا شده است یالای آنها نقشهای نیل آن زن یعنی آن نشانها سرا مانند نوشته مذکوره است یا مانند نگارکردن ست بنیل از سرنوکه زن آزمده تجدید او میکند دوده چراغ بردوائر نقش قدیم پراگنده می نماید حاصل اینکه شاعر کهنگی اطلال را مثل کهنگی وشم واظهار سیل اطلال را مثل اظهار رواشمه وشم گردانید وظهور اطلال را بعد ناپدید آن به تجدید کتابت وتجدید وشم تشبیه داده ۔

فوقفت أسألها وکیف سؤالنا	۱۰	صمًّا خوالد ما یبین کلامها

عربی فوقفت اسأل الطلول عن اهلها ثم قال وکیف سؤالنا حجارة صما باقیة لا یظهر کلامها ای هذا السوال لا یجدی علی صاحبه نفعًا فارسی پس ایستادم درحالیکه سوال می کردم نشانهای سرای را از احوال اهل وسکان آن وچگونه است سوال من از سنگهای سخت باقی مانده که ظاهر نمی شود سخن آنها یعنی شاعر بجهت فرط شیفتگی وبیخودی آثار دیار را از احوال یاران خود پرسش نمود که کجا وچگونه باز بهوش آمده گفت که از سنگهای باقی مانده که غیر ناطق است سوال نمودن چه سود است ۔

عریت وکان بها الجمیع فأبکروا	۱۱	منها وغودر نؤیها وثمامها

لغات سلد خوالد جمع خالده سنگی که پس از انهدام باقی ماند ۱۲ ثمام گیاهی که سرخار باشد باطراف خیمه نهند تا مردمان وجانوران نتوانند آمد ۱۲ صم جمع اصم وصماء سنگ سخت ۱۲

اعراب وکان بہا الجمیع جملہ فی موضع الحال من ضمیر عریت ۔ عربی خلت الدیار عن اہلہا والحال انہم کانوا فیہا جمیعہم فساروا منہا بکرۃ وترک نؤیہا وثمامہا علی حالہا ۔ ای طریق بنائہم منہم آثار الا النؤی والثمام فارسی خالی شد آن سرای از ساکنان خود حالیکہ بودند دران جمیع احباب پس بامداد کوچ کردند ازان وگذاشتہ شد جدول آن وگیاہ ثمام آن یعنی بعد ازانکہ جمیع اخلا دران دیار بودند ازان کوچ نمودہ آن را خالی گذاشتند وجوی بچہ وگیاہ ثمام را ہمچنان گذاشتند یعنی در منازل شان بجز گیاہ بزد جوی بچہ چیزی بنظر نمی آید کہ بسبب این ہر دو شناختہ شود کہ این منزل محبوبہ است ۔

شاقتک ظعن الحی حین تحملوا	۱۲	فتکنسوا قطناً تصر خیامہا
مشتاق کردند ۱۲ زنان با نفس خود ۱۲ زنان ہودج نشین ۱۲		ای دخلوا ۱۲ ای ثیاب قطن ہودج کہ تکنسوا ۱۲ تصوت ۱۲ چوبہا ۱۲

اعراب جملہ تصر خیامہا فی موضع الحال من ضمیر تکنسوا ۔ وضمیر تحملوا للحی ۔ قطناً منصوب علی الحال ان جعلتہ جمع قطین ای دخلوا ہوادجہن جماعات ۔ ومفعول بہ ان جعلتہ مفرد عربی دعتک الی الشوق نساء الحی اذ مراکبہن حین ارتحلوا ودخلوا ہوادج غشیتہا من ثیاب قطن والحال ان خیامہا الحمولۃ کانت تصوت لجدتہا فارسی مشتاق کردند ترا زنان ہودج نشینان قبیلہ وقتیکہ کوچ کردند وداخل شدند در ہودجیکہ جامہ قطن آن را پوشیدہ واحاطہ کردہ است درحالیکہ آواز میداد چوبہای آن یعنی شما نفس خود را اضطراب کردہ میگوید کہ مشتاق کردند ترا زنان ہودج نشین اکنون چوبہای کجاوہ نشستہ کوچ کردند حالیکہ چوبہای آن کجاوہ بسبب گران بار بودن ہودج آواز میکرد وجائز است اقطان جمع قطین باشد وآن یعنی جماعت است کانہ قال دخلوا ہوادجہن جماعات ای مشتاق کردند ترا زنان ہودج نشینان وقتیکہ کوچ کردند گروہ گروہ در ہودج داخل شدند

لغات ـــــہ تکنس درکنس داخل شدن وکنس خانہ وحش واینجا ہودج مراد است ۱۲ ـــــہ قطن ثیاب بیخ وجامہ فاخرہ وجماعات ۱۲ ـــــہ تصر از صریر آواز پالان وخانہ ۱۲

	۱۳	
زَوجٌ عَلَيهِ كِلَّةٌ وَقِرَامُهَا	۱۳	مِن كُلِّ مَحفُوفٍ يُظِلُّ عِصِيَّهُ
فاعل يظل ۱۲ پوشش سطبر ۱۲ پردهٔ باریک ۱۲ پردهٔ منقش ۱۲		هودج ۱۲ ای چوبهای پالان ۱۲

اعراب قوله من كل محفوف ای هی من كل هودج محفوف قوله كلة مبتدأ مقدم الخبر والجملة نعت للزوج - والقرام معطوف على كلة والمضمر الذی اضيف اليه القرام راجع الى الكلة عربی هی من كل هودج قد حف بالثياب يظل عصی ذلك الهودج عيدانه الزوج الذی مستقرة عليه كلة وقرامها فارسی هودجهای زنان مذكوره از جنس هر هودجی که پوشیده است و سایه می کند چوبهای آن را پوشش سطبر که بروی پردهٔ باریک و پردهٔ سرخ نگارین آن است یعنی هودجها که بران نشسته کوچ کردند بجامهٔ سطبر پشمین پوشیده است و از هر جانب پردهٔ سرخ نگارین فروهشته که عیدان آن هودج را سایه می کند۔

	۱۴	
وَظِبَاءَ وَجرَةَ عُطَّفًا آرَامُهَا	۱۴	زُجَلًا كَأَنَّ نِعَاجَ تُوضِحَ فَوقَهَا
نام جای ۱۲ مائلات الی اولادهن ۱۲ حال ۱۲		گروه گروه ۱۲ گروه مردم ۱۲ مادهای گاو دشتی ۱۲ موضع ۱۲

اعراب قوله زجلا حال من الضمير فی تكنسوا وتحملوا - وقوله ظباء مرفوع على انه مبتدأ الخبر محذوف وهو كذلك ويجوز ان يكون منصوبا على انه معطوف على النعاج - ورفع آرامها على الفاعلية للحال القائمة مقام الفعل عربی ارتحلوا جماعات كان اناث بقر الوحش فوق الابل وظباء وجرة فی حال التفاتهن الی اولادهن كذلك فارسی كوچ كردند ایشان در حالیكه گروه گروه گویا كه مادهای گاو دشتی مقام توضح اند بالای آن هودج و آهوان وجره اند در حالت التفات كنند و آهوان سفيد آن بسوی اولاد خويش يعنی زنان هودج نشينان را در حسن چشم

لغات ۱ سطبر ... پوشش سطبر پشمین ... ۲ قرام پردهٔ منقش سرخ نگارین که بر جانب هودج فروهشته شود و گفته اند که از قرام ... مرادست که بر گرد هودج ... و از كلة آنچه بجهت تاب آفتاب بالای هودج باشد ۱۲

یاد کنی از محبوبهٔ نوار حالانکه بریده شد اسباب قوی وضعیف وصال او یعنی شاعر از کلام اول اعراض کرده بکلام دیگر رجوع نموده و بنفس خود خطاب کرده میگوید که از محبوبهٔ نوار که از تو دور شده بهیچ وجه امید وصال او متصور نیست از چه چیز یاد میکنی و چه سبب و چه سود

مُرِّيَّةٌ حَلَّتْ بِفَيْدَ وَجَاوَرَتْ	١٧	أَهْلَ الحِجَازِ فَأَيْنَ مِنْكَ مَرَامُهَا

نسوب به قبیلهٔ مره ۱۲ — نوار ۱۲ — نام قلعه در راه مکه ۱۲ — خطاب بنفس خود ۱۲ — محبوبهٔ نوار ۱۲

عربی هی من مرة حلت ای اقامت بفید احیانا وجاورت اهل الحجاز احیانا فاین منک مطلبها یعنی تعذر علیک طلب نوار وتعسر علیک وصالها لان بین بلادک وبین فید والحجاز مسافة بعیدة فارسی آن معشوقه نوار از قبیلهٔ مره است که فرود آمد بقلعهٔ فید ومجاور شد اهل حجاز را پس کجاست از تو مقصود آن نوار یعنی آن معشوقه نوار از آنجا رفت گاهی بقلعهٔ فید فرود آید وگاهی مجاور اهل حجاز شود پس چگونه از وصال او خود خواهی یافت که مابین بلاد تو واین هر دو مسافت بعید است

بِمَشَارِقِ الجَبَلَيْنِ أَوْ بِمُحَجَّرٍ	١٨	فَتَضَمَّنَتْهَا فَرْدَةٌ فَرُخَامُهَا

متعلق بحلت ۱۲ — نام موضع ۱۲ — نام کوهی در بنی طی ۱۲ — نام موضع ۱۲

عربی حلت نوار بمشارق اجا وسلمی ای بمشرقهما او حلت بمحجر فتضمنتها فردة والموضع المتصل بها وهو الرخام فارسی و آن محبوبه فرود آمد در جانب مشرق دو کوه بنی طی یا در مقام محجر پس شامل شد او را کوه فرده بعد از ان موضع رخام که متصل کوه فرده است یعنی آن محبوبه در جانب دو کوه اجا وسلمی بنی طی یا در محجر فرود آمد پس از ان در کوه فرده بعد از ان در رخام واین همه مواضع قریب قلعهٔ فید است ـ

لغات ـ فید غیر منصرف است بسبب تانیث وتعریف ومنصرف هم جائز است چه این لفظ خفیف ترین اوزان اسما موضوع است پس خفت معادل احد السببین شد پس یک سبب باقی ماند وبیک سبب غیر منصرف نتوان شد وهمچنین است علم وجمله اسمای ثلاثی ساکن الاوسط که تانیث وتعریف دران جمع است چون هند ودعد ۱۲ الجبلان مراد از جبلین دو کوه بنی طی که اجا وسلمی است ۱۲ محجر بفتح جیم وتشدید الجیم ... نام جای ۱۲ فرده ... آنکه نام ... بجهت ضرورت شعر غیر منصرف است نام کوهی در بنی طی واین جمله مواضع قریب فید اند ۱۲

عطف علی الرجام ۱۲ فَصُوائِقُ اِنْ اَیْمَنَتْ فَمَظِنَّةٌ نام موضع ۱۲ جانب راست رود ۱۲ خبر مقدم ۱۲	۱۹	مِنْهَا وِحَافُ الْقَهْرِ اَوْ طِلْخَامُهَا مبتدا مؤخر ۱۲ نام موضع ۱۲ نام موضع ۱۲

اعرابہا قولہ فصوائق مبتدا ۔ و ان ایمنت شرط ۔ و فمظنة منها خبر مقدم ۔ و وحاف القهر مبتدا مؤخر و طلخامها معطوف علیہ ۔ فہذا المبتدا و الخبر جواب للشرط و تقدیرہ فصوائق ان ایمنت فوحاف القهر او طلخامها منها یقول فتضمنتها الرجام و صوائق ان اتت الیمین فالظن انها تضمنتها و حاف القهر او طلخام من صوائق یرید انها ان اتت الیمین حلت بوحاف القهر او بطلخام من صوائق فارسی پس شامل شد آن را موضع صوائق و اگر جانب راست رود پس گمان اینست کہ در وحاف القهر یا در مقام طلخام آن نزول کند یعنی آن محبوبہ نوار در موضع رخام و مقام صوائق فرود آمد و اگر از جانب راست آید در مقام وحاف القهر یا طلخام کہ از صوائق ست فرود آید ۔

فَاقْطَعْ لُبَانَةَ مَنْ تَعَرَّضَ وَصْلُهُ خطاب لنفسہ ۱۲ ای حاجتک ۱۲ تغیر ۱۲ برگردید ۱۲ للزوال ۱۲	۲۰	وَلَخَيْرُ وَاصِلِ خُلَّةٍ صَرَّامُهَا غایت دوستی ۱۲ قطع کنندہ ۱۲

عربی فاقطع حاجتک ممن تعرض وصلہ للزوال ای تغیر و حال و لخیر و اصل المحبۃ اذا رہا غیرہم قطاع المحبۃ اذا لیس منہم خیر اہم فارسی یعنی شاعر نفس خود را خطاب کردہ میگوید کہ تو از وصل محبوبہ نومید گشتی پس ببر حاجت تر از کسیکہ متغیر شد وصل او و ہر آئینہ بہتر پیوستہ کنندہ دوستی قطع کنندگان آن محبت ست چون نومید شوند بدین معنی ضمیر صرامہا بسوے خلہ راجع باشد و درست است کہ سوی لبانہ راجع گردد پس معنی بدین گونہ باشد ہر کہ وصل او در معرض زوال باشد از وی حاجت خود را منقطع گردان یعنی با ایشان دوستی دار و با آنکہ دوستی ندارند زیراکہ بہتر پیوستہ کنندہ محبت کسی ست کہ از دوست حاجت خود ببرد و دوستی پیشتر دارد و در بعض نسخ بجای و لخیر و اصل و لشر و اصل الخ دیدہ شد پس معنیش چنین ست کہ ہر آئینہ بدترین وصل کنندہ محبت برندگان آنست فاذا کما صح الرد ثم فی اما الاول

اوجہ الرواتيين وامثلها۔

وَاحْبُ الْمُجَامِلَ بِالْجَزِيلِ وَصَرْمُهُ	٢١	بَاقٍ إِذَا ظَلَعَتْ وَزَاغَ قِوَامُهَا

اعراب قوله الجزيل صفة لمحذوف اى بالود الجزيل. وضمير ظلعت وقوامها راجعة الى الخلة
عربي واحب من جاملك وصانعك وداك بود كامل تام وقطيعة باقية ان مالت
خلته ومال قوامها يعني ان مال المجامل عن العهد وضعفت اسباب خلته فانت قادر على
صرمه قطيعة فارسي بده نيكوئى كننده را بدوستى كامل وبريدگى ازان شخص در اختيار باقيست
چون ضعيف شود آن دوستى وكج شود اسباب آن دوستى يعني چون اسباب آن دوستى زائل شود
بريدن آن در اختيار باقيست دربرى المحامل اى الذي يتحمل اذاك كما تتحمل اذاه۔

بِطَلِيحِ أَسْفَارٍ تَرَكْنَ بَقِيَّةً	٢٢	مِنْهَا فَأَحْنَقَ صُلْبُهَا وَسَنَامُهَا

عربي وصرمه باق بناقة طليح اسفار تركن بقية من لحمها فضمر صلبها ودق سنامها اى
اذا زال قوام خلته فانت تقدر على قطيعته بركوب ناقة قد اعتادت الاسفار ومرنت عليها
فارسي بناقه مانده سفرها كه بگذاشتند آن اسفار بقيه گوشت كم او را پس لاغر شد پشت
وكوهان او يعني اگر محبت او ضعيف وزائل شود پس تو قادر هستى براينكه قطع كنى
دوستى را از وى بناقه مانده اسفار

لغات ۵۱ حبوة بالفتح دادن - حبوته بكذا احبوه حباءً اذا اعطيته اياه ۱۲ ۵۲ جزيل بزرگ وبسيار عطار
جزل وجزيل اى كثير - جزال - جمع - اجزال بسيار دادن يقال اجزلت له من العطاء اى اكثرت له ۱۲ ۵۳ ظلع
لنگيدن ستور وجز آن در رفتار (از فتح) ظالع لنگ منه ۵۴ طليح مانده ولاغر شدن ستور - طلح البعير اى اعيا فهو طليح و
ناقة طليح اسفار اذا اجهدها السير ونحلها طليح وطلح بالكسر ستور مانده شده بسبب سفر يستوى فيه الذكر والانثى الطلاح جمع ۱۲ صراح
ش ۵۵ احناق باريك شدن كوهان شتر حمار محنق خر باريك ولاغر شده از بسيارى گشنى محانيق شتران لاغر ۱۲

وَإِذَا تَغَالَىٰ لَحْمُهَا وَتَحَسَّرَتْ	۲۳	وَتَقَطَّعَتْ بَعْدَ الْكَلَالِ خِدَامُهَا
ای ذہب ۱۲ ناقہ ۱۲ ماندہ شد ۱۲		ماندگی ۱۲ دوال ۱۲

عربی اذا ذہب لحم الناقة واعیت وتقطعت بعد الاعیاء سیورہا التی شدت بہا نعالہا الی ارساغہا فارسی چون کم شد گوشت آن ناقہ و ماندہ شد و بریدہ شد بعد از ماندگی دوالہای او یعنی چون آن ناقہ لاغر و ماندہ شد بسبب کثرت اسفار و دوال او ہم کسند جواب این شرط بیت ثانی ست۔

فَلَهَا هِبَابٌ فِي الزِّمَامِ كَأَنَّهَا	۲۴	صَهْبَاءُ خَفَّ مَعَ الْجَنُوبِ جَهَامُهَا
ناقہ ۱۲ نشاط ۱۲ ای فی قود زمامہا ۱۲		ای سحابۃ صہباء ۱۲ سفید مائل بسرخی ۱۲ سبک میرود ۱۲ باد جنوبی ۱۲ ابر آب ریختہ ۱۲

عربی اذا تغالی لحمہا فلہا فی ہذہ الحال نشاط فی السیر فی حال قود زمامہا فکانہا فی سرعۃ سیرہا سحابۃ صہباء اسرع مع الجنوب سحابہا الذی ہراق ماءہ ای ذہب الجنوب بقطعہا التی ہراقت ماءہا فانفردت عن الصہباء دتاک اسرع ذہابا من غیرہا فارسی پس آن ناقہ را نشاطی ست در کشیدن مہار او و گویا کہ آن ناقہ ابر گلگون ست کہ سبک می رود با باد جنوبی ابر آب ریختۂ او یعنی چون گوشت آن ناقہ کم شود پس در وقت سیر کشیدن مہارش چنان تیز رفتار ست گویا ابر گلگون ست کہ ابر بی آب آن با باد جنوبی بہ تیزی می رود۔

أَوْ مُلْمِعٌ وَسَقَتْ لِأَحْقَبَ لَاحَهُ	۲۵	طَرْدُ الْفُحُولِ وَضَرْبُهَا وَكِدَامُهَا
الماع قریب آبستن ۱۲ ای عطف علی صہباء ۱۲ ای الفحل الحمار ۱۲ ای اتان ملمع محذوف الصفۃ ۱۲ حاملہ شد ۱۲ گورخر ۱۲ ای تغیرہ ۱۲		ای طردہ الفحول ۱۲ گزیدن ۱۲

لغات سـ۱ـ ۵ غلا رفتن گوشت و بلند شدن استخوان یقال تغالی لحم الناقۃ ای ذہب وارتفع ۱۲ اس س سـ۲ـ ۵ حسر احسار تحسیر پارہ کردن حسور تحسر واستحسار ماندہ شدن حسیر و محسور ماندہ حسری جمع مثل قتیل و قتلی سـ۳ـ ۵ کلال و کلالہ و کل ماندہ شدن اکلال ماندہ کردن ۱۲ سـ۴ـ ۵ خدام جمع خدم و آن جمع خدمۃ یعنی دوالیکہ بر دست و پای شتر بندند ۱۲ سـ۵ـ ۵ ہباب بالکسر نشاط رفتن شتر یقال ہب البعیر فی السیر اذا نشط ۱۲ سـ۶ـ ۵ جنوب بادیکہ مقابل باد شمالی وزد ۱۲ سـ۷ـ ۵ جہام ابریکہ بسبب باریدن بی آب گردد و این ابر بسی تیز روی باشد ۱۲ سـ۸ـ ۵ الماع پستان کردن مادیان و مادہ خر و مادۂ شیر و سرخی پستان سیاہ شدن آبستن را ۱۲ سـ۹ـ ۵ احقب گورخر سفید تہیگاہ یا ہر دو تہیگاہ ۱۲

اعراب قوله ملمع عطف على قوله صهباء و هو صفة لمحذوف اى اتان ملمع. وكذلك قوله احقب اى لفحل احقب. وقوله طرد الفحول اضافة الى المفعول اى طرده الفحول وكذلك وضربه وكدامه اى كانها صهباء او اتان ملمع وقد حملت لفحل احقب غيره وهذا ذلك الفحل طرده الفحول وضربه برجله وعضه اياها وتحرير المعنى ان الناقة تشبه فى شدة سيرها هذه السحابة او الحمارة الوحشية التى حملت ولد المثل هذا الفحل الشديد الغيرة عليها فهو يسوقها سوقا عنيفا فارسى يا که ماده گورخر قريب آبستن حامل شدن به گورخر سفيد شکم که متغير کرده او را اندن او ديگر نر از او زدن او ايشان را و گزيدن او ايشان را يعنى آن ناقه مشابه ابر صهبا موصوفه است يا مشابه ماده گورخريست که حامل شده است از گورخر نر که بسيار غيرت که بسيار رسيده واند آن ماده را حتى که از ديگر نران باز دارد - و يکين که طرد الفحول اضافت الى الفاعل باشد اى طرد الفحول اياه فهمچنين ضربها و كدامها اى غيره و هذا طرد الفحول وضربها وعضها اياه -

قد رابه عصيانها ووحامها	۲۶	يعلو بها حدب الاكام مسحج
از نيسياء ۱۲ ماده ۱۲ شهوت ۱۲ ماده ۱۲		تشديد ۱۲ اى الملمع ۱۲ زمين بلند ۱۲ پشتها ۱۲ جمع اكمه ۱۲ گزيده ۱۲

اعراب الباء فى بها للتعدية والهاء يرجع الى ملمع - و مسحج مرفوع على الفاعلية ليعلو وهو صفة لمحذوف اى فحل مسحج فى يعلو الاتان الاكام ابعادا بها عن الفحول هذا الفحل المعضض الذى قد تشكك فى امر عصيانها اياه قبل حملها و اشتهائها اياه بعده او عصيانها اياه فى حال حملها و اشتهائها اياه قبلها فارسى بلند مى کند آن ماده را بر بلنديهاى پشتها آن گورخر نر گزيده که شکسته انداخته او را نافرمانى آن ماده وشهوت آن ماده يعنى آن نر که گزيده ديگر نران است آن ماده را بر بلنديهاى پشتها بلند مى کند تا آن نران لپ نتواند رسيد و نافرمانى آن ماده قبل حامل شدن وشهوت آن بعد حامل شدن يا نافرمانى آن وقت

لغات سلہ الحدب بفتحات پشته والجمع الحدبات والاكم بفتحتين - وجمع الكم اكام مثل جبل جبال وجمع الاكام الاكم [illegible] ولمد [illegible] الكم آكام مثل عنق اعناق ۱۲ صراح ۵۲ مسحج گزيده و خراشيده [illegible] باز ارون [illegible] المعضض [illegible] ۵۲ وحام گرايش [illegible] ماده [illegible] ۱۲

حمل شدت وشہوت آن قبل حمل شدن آن نر او در شک انداخت ۔

بِأَحِزَّةِ الثَّلَبُوتِ يَرْبَأُ فَوْقَهَا ۲۷ قَفْرَ الْمَرَاقِبِ خَوْفُهَا آرَامُهَا

عربی يعلو الحمار الاتان تلال الثلبوت ويرقب فوقها في موضع خالي الاماكن المرتفعة وخوفها آرامها اي انما يخاف استتار الصيادين باعلامها ۔ والتقدير انهما بهذا الموضع والحمار يعلو اكامه لينظر اعلامها ال يرى صياد استتر بعلم منها ليرمي الاتان فارسی بلند میکند آن گورخر ماده خود را بر پشتهای زمین درشت وادی ثلبوت ونگهبانی میکند بر بالای آن در مکان بلندی آب وگیاه از مواضع دیدبانی وترس اینجا از نشانهای آنهاست یعنی آن گورخر آن ماده را بر پشتهای این مواضع بلند کرد تا ببیند نشانهای آنها را شاید که کسی از صیادان بهر صید آن ماده در پس آن نشانها پوشیده است ۔

حَتَّى إِذَا سَلَخَا جُمَادَى سِتَّةً ۲۸ جَزْءًا فَطَالَ صِيَامُهُ وَصِيَامُهَا

عربی اقاما بالثلبوت حتی اذا مضی لهما ستة اشهر وجاء الربیع اكتفيا بالرطب عن الماء وطال امساك الحمار والحمارة عن الماء فارسی تا آنکه چون گذارند هر دو گورخر ماده موسم سرما را که شش ماه است در حالیکه قناعت کردند از آب بگیاه تر پس از شد امساک آن گورخر وامساک آن ماده از آب یعنی بر پشتهای مذکوره هر دو ماده وگورخر اقامت کردند تا آنکه شش ماه موسم سرما را بآخر رسانیده وموسم بهار آمد حالانکه بس کردند از آب بازی پس دراز گردید امساک آن هر دو از آب ۔

لغات [illegible] احزة [illegible] زمین درشت [illegible] بالکسر [illegible] دیدبانی کردن [illegible] مراقب [illegible] آرام [illegible] نشان [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] الامساک فی کلام العرب [illegible]

حَصِدٍ وَنُجْحِ صَرِيمَةٍ إِبْرَامُهَا استوار ۱۲ مبتدا ۱۲ فیروزی ۱۲ عزیمت ۱۲ ای حکام العزیمۃ ۱۲	۲۹	رَجَعَا بِأَمْرِهِمَا إِلَى ذِي مِرَّةٍ بازگردانیدن ۱۲ الحمار والاتان ۱۲ ای الی عقل قوی ۱۲ قوت ۱۲

اعراب الباء فی بامرہما زائدۃ ان جعلت رجعا من الرجع ای رجعا امرہما ای اسنداہ وان جعلتہ من الرجوع کانت الباء للتعدیۃ عربی اسند الحمار والاتان امرہما الی عقل قوی ورای محکم وہو عزم ورود الماء ثم قال والظفر بالحوائج احکام العزیمۃ یعنی انما یحصل المرام باحکام العزیمۃ فارسی بازگردانیدند گورخر و مادہ کار خود را سوی عقل قوی و استوار و برآمدن عزیمت استوار کردن آن عزیمت ست یعنی چون موسم سرما بگذشت و دراز شد امساک آن ہر دو گورخر و مادہ کار خود را کہ آب درآمدن ست بر عقل قوی و رای محکم گذاشتند و عزم بالجزم کردند باز شاعر بطور نصیحت می گوید کہ بدون استواری عزیمت بمطالب خود پیروز شدن ممکن نیست یعنی حاجت خود را آنگہ حاصل توان کرد کہ رسن عزیمت را باستواری پیچد

رِيحُ الْمَصَائِفِ سَوْمُهَا وَسِهَامُهَا باد تابستان ۱۲ اگر صیف ۱۲ وزیدن ۱۲ شدت گرمی ۱۲	۳۰	وَرَمَى دَوَابِرَهَا السَّفَا وَتَهَيَّجَتْ جرح ۱۲ سپس سم ۱۲ فاعل رمی خار ریزۂ بہمی ۱۲

عربی واصاب شوک ہذا النبت باخیر حوافرہا وتحرکت ریح الصیف مرورہا وشدۃ حرہا یرید ان الربیع قد مضی والصیف اتی فاحتاجا الی ورود الماء فارسی و مجروح ساخت پس سمہای آن مادہ را خار گیاہ بہمی و برانگیختہ شد باد تابستان وزیدن آن و گرمی آن یعنی موسم سرما گذشت و موسم گرما بیامد پس لامحالہ بسوی ورود فی الماء حاجت افتاد ۔

لغات ۱ حصد سخت تافتن رسن را حبل محصد وحصد ای محکم مفتول - ورجل محصد الرای سدیدہ و تحصاد استوار شدن و تافتہ شدن رسن و در تافتہ شدن باہم ۱۲ صراح ۲ ابرام استوار کردن جامہ را - و ریسمان دوتاہ تافتن سہم رسن دوتاہ بہم تافتہ و جامۂ تار و پود بر ہم نشاندہ ۱۲ ۳ صیف تابستان و گرما و باران تابستانی و تابستان بجای اقامت کردن اختیار ۔ تابستانی صائف تابستان گرم ۱۲ ۴ سہام بالفتح گرمی سموم یقال سہم الرجل فہو مسہوم اذا اصابہ حر السموم ۱۲

فَتَنَازَعَا سَبِطًا يَطِيرُ ظِلَالُهُ	۳۱	كَدُخَانِ مُشْعَلَةٍ يُشَبُّ ضِرَامُهَا

ای الحمار والاتان ۱۲ — فتنازع الاتان عالقه ۱۲ — ای غبار امتدّ ۱۲ — ای نار مشتعلة ۱۲ ای یشبها ۱۲ — هیزم ریزه ۱۲ — عیدا افروخته شود ۱۲

اعراب قوله سبطا صفة لمحذوف ای غبارا سبطا وکذا کمشعلة تقدیره نار مشتعلة معنی فتنازع الحمار والاتان غبارا ممتدا طویلا یطیر ظلاله یطیر انا کطیران دخان نار موقدة یوقد بادقاق حطبها جعل الغبار الساطع من شدة عدوها کثوب یتجاذبانه ثم تشبه فی ظلمته وکثافته بدخان نار موقدة فارسی بهم کشیدند غبار را از آنکه می پرد سایۂ آن مثل پیدا دود آتش افروخته که بفیروزند آنرا هیزم ریزه یعنی غبار را که از شدت دویدن گورخر و مادۂ آن برانگیخته می شد مثل جامۂ که دو کس آنرا بکشند گردانیده و در ظلمت و کثافت بدود آتش افروخته تشبیه داده میگوید که آن گورخر و ماده از تشنها بقصد آب سخت دویدند و گرد و غباری که بسبب پویش از پیش شان برانگیخته می شد چنان می نمود گویا دو کس جامه را بایکدیگر می کشند و آن غبار برانگیخته چنان تیرگی و تاریکی بظهور آمد گویا دود آتش افروخته هیزم ریزه است

مَشْمُولَةٍ غُلِثَتْ بِنَابِتِ عَرْفَجٍ [51] [52] [53]	۳۲	كَدُخَانِ نَارٍ سَاطِعٍ أَسْنَامُهَا [54] [55]

[51] ای بغلت اشتعلت ۱۲ — ای نار مشمولة ۱۲ باد شمال آن رسیده ۱۲ — ای خلطت ۱۲ — شاخ تازه ۱۲ — نام درخت ۱۲ — ای دخانها کدخان ۱۲ — مرفوع بساطع ۱۲ — شعلهای او ۱۲

اعراب قوله مشمولة بالجر نعت لمشعلة والکاف فی کدخان موضع خبر لمبتدأ المحذوف تقدیره دخانها کدخان نار وقوله اسنامها مرفوع بساطع معنی هذه النار قد اصابتها ریح الشمال وقد خلطت بالحطب الیابس والرطب الغض من عرفج ودخانها کدخان نار قد ارتفع اعالیها فارسی آن آتش باد شمال وزیده است که آمیخته شده با هیزم تر درخت عرفج که از سوختن

لغات [51] مشمول آنچه بوی باد شمال رسیده باشد شمول سوی دست چپ برگشتن باد و وزیدن او بر کسی شمال بالفتح بادیکه از طرف قطب شمالی وزد و فیها خمس لغات شمل و بفتحتین و بسکون لام شمال وشمال بالهمزة وشأل بالقلب شمال تشدید یا لام شمالات جمع وشمائل ایضا علی غیر قیاس ۱۲ [52] غلث آمیختن (از ضرب) غلثت البر بالشعیر فهو مغلوث وغلیث وهو یاکل الغلیث مغلوث طعام فیه المدر والزوان یعنی خاک و هر چیز آمیخته سفا و مغلوث ای مدبوغ بالتمر او بالبسر ۱۲ ص [53] عرفج درختی ست خاردار که از سوختن او دود بسیار می برآید ۱۲ [54] اسنام جمع سنام بلندی هر چیز اسنم الدخان ای ارتفع و این جا شعله مراد ست ۱۲ [55] شب برافروختن آتش و در ضرب شبوب کذلک ، والمصدر شبوب بالفتح آنچه بوی آتش افروزند ۱۲

آن دود کثیر پیدا شود۔ و دود آن آتش مثل دود آتشی که بلند رستست شعلهای آن یعنی آن
غبار را که از سمهای گورخر و ماده مرتفع می شد بدود آتشی از هیزم خشک و تر افروخته و
باد شمال رسیده باشد تشبیه داده میگوید که غبار برانگیخته و در بدن شان چنان می نمود گویا
دود آتش موصوفه است فائده آتش را بقیودات مذکوره از ان مقید ساخته که دود چنین
آتش کثیر و کثیف میگردد وجه مقرر ستست که چون با آتش باد شمالی وزد زبانه زنی دود انگیز گردد
و نیز سبب ستست که چون آتش از هیزم خشک و تر افروخته شود دود بسیار از وی پیدا شود
علاوه برین چون درخت عرفج سوخته شود دود وافر می انگیزد پس آتشی که دران این
هر سه صفت یافته شود لا محاله دودش کثیر و کثیف شود همچون غبار کثیف۔

فَمَضَى وَقَدَّمَهَا وَكَانَتْ عَادَةً (الحمار ۱۲ — الحمارة ۱۲)	۳۳	مِنْهُ إِذَا هِيَ عَرَّدَتْ إِقْدَامُهَا (ای تاخرت ۱۲ — اسم کانت ۱۲)

اعراب قوله کانت انما انث مع ان اسمه اقدام وهو مذکر لانه اراد ههنا بالاقدام التقدمة
ای کانت تقدمة الاتان عادة من العیر وقیل قد جاء عن العرب تانیث المصدر وتذکیره
تقول اوجعتنی ضربک او جعنی ضربک عربی فمضی الحمار نحو الماء وقدم الحمارة لئلا تتاخر وکانت
تقدمة الحمارة عادة من الحمار اذا تاخرت هی ای اخاف العیر تاخرها فارسی پس گذشت
گورخر و پیش گرفت مادهٔ خود را و بود عادت آن گورخر چون تاخیر میکرد ماده پیش گرفتن آن
ماده را یعنی آن گورخر بسوی آب گذشت و مادهٔ خود را پیش گرفت تا در پس نیفتد چه
عادت گورخر چنان بود که چنان ماده تاخیر می کرد و در پس می افتد پیش می گرفت
مادهٔ خود را۔ یعنی هرگاه میترسید که در پس می افتد پیش گرفتی آن را۔

فَتَوَسَّطَا عُرْضَ السَّرِيِّ وَصَدَّعَا (حمار و حمارة ۱۲ — ای دخلا ما ۱۲ — کنا ر ۱۲ — جوی خرد ۱۲ — شقا فقصدا ۱۲)	۳۴	مَسْجُورَةً مُتَجَاوِرًا قُلَّامُهَا (پر آب ۱۲ — ای عینا مسجورة ۱۲ — ای رویدة — دران جا گیاه شود ۱۲)

لغات۔ سطا عرض کردن جوی۔ سری جوی خرد۔ صدع شکافتن۔ مسجور پر شدن آب اندک ابر و باران (از لقصر الخیال سجرت البحار) و این آب را مسجوره خوانند سجر بالضم جمع
منه البحر المسجور ساجر جا گیاه آب سیل ابر راپر کرده باشد ۱۲ قلام نوعی از گیاه شور که بوی کریه دارد و در روایتی اقلامها و اقلام جمع قلم ست ۱۲

عربی فدخلا مائ جانبہ النہر الصغیر وشققا عینا ممتلئۃ ماءً وقد تجاوزنہا۔ وتحریر المعنی انہما قد
وردا عینا مملوءۃ ماءً فدخلا من عرض نہر ها وقد تجاوزنہا ای قد کثر ہذا الضرب من النبت
علیہا فارسی پس در آمدند گورخر وماده آن بکنارهٔ جوی خرد وشگافتند چشمۂ پر آب را
که روئیده است گیاه شور آن یعنی چون گورخر مادهٔ خود را پیش گرفته گذشت پس از
کنارهٔ نہر خرد در آمدند وچشمۂ پر آب که در آنجا گیاه قلام روئیده است داخل شدند:

مِنْهُ مُصَرَّعُ غَابَةٍ وَقِيَامُهَا	۳۵	مَحْفُوفَةً وَسْطَ الْيَرَاعِ يُظِلُّهَا
فی افتاده ۱۲ ای نیستان ۱۲ فی ایستاده ۱۲		صفۃ للعین ای عینا محفوفۃ ۱۲ پوشیده واحاطه کرده شود ۱۲ نی ۱۲

عربی شققا عینا قد حفت بضروب النبت والقصب فہی فی وسط القصب تظلہا من
القصب ما ہو مصروع من النابۃ وما ہو قائم منہا یرید انہا فی ظل قصب بعضہ مصروع و
وبعضہ قائم وما رہا بارد وعذب لتخفیف الیراع واظلالہ ایاہ فارسی آن چشمہ پوشیده
است درمیان نی ہا که سایه می کند آن چشمہ را نی افتاده نیستان و ایستاده آن
یعنی آن چشمہ پوشیده است در اقسام گیاه وانواع نباتات واحاطه کرده شده است
از نیہای گوناگون که آنہا چشمہ را سایه می کنند یعنی آب آن بس شیرین وسرد است
چه پوشیدن وسایه کردن نی آن چشمہ را شیرینی وسردی آبہا پیدا می کند:

خَذَلَتْ وَهَادِيَةُ الصِّوَارِ قِوَامُهَا	۳۶	أَفَتِلْكَ أَمْ وَحْشِيَّةٌ مَسْبُوعَةٌ
تخلفت عن الصواحب ۱۲ پیشرو ۱۲ گله ۱۲ پشت وپناه ۱۲ نگہبان ۱۲		الاتان ۱۲ تشبہ ناقتی ام البقرۃ وحشیۃ ۱۲ اکل السبع ولدہا ۱۲

اعراب قولہ افتلک مبتدا والخبر محذوف وہو تشبہ ناقتی وقولہ خذلت ای خذلت
عن الصوار والضمیر فی قوامہا للصوار عربی افتلک الاتان المذکورۃ تشبہ ناقتی

لغات سلہ یراع نی که از وی تیر وخامه سازند ۱۲ سلہ مسبوعہ ماده گاو که گوساله او را [illegible]
خذل از گذاشتن وباز ماندگان آہو از رمہ خود وہم باز ماندن از اولاد خود [illegible]
علی ولدہا [illegible] وتحوا ذلک مثلہ [illegible] گذاشتن ۱۲ سلہ قوام الامر [illegible]
قائم شود آن امر وآن چیز [illegible] آن امر [illegible] ۱۲

فی الاسراع فی السیر او بقرۃ وحشیۃ اکل السبع ولدہا فتخلفت عن الصواحب وہی بادیۃ
الصوار قوامہا یعنی امر الصوار لا یقوم الا بہا وقد تخلفت عنہا واسرعت فی السیر طالبۃ
لولدہا فارسی آیا آن مادہ گورخر مشابہ ناقۂ من ست یا مادہ گاوِ دشتی کہ گوسالہ اورا
درخوردہ پس بازماند از رمۂ خود حالیکہ پیش روگلۂ گاوان ست ونگہبان آنہا یعنی
مادہ گورخر را در سبک رفتاری بہر یکی از ناقہ وبقرۂ مسبوعہ تشبیہ دادہ میگوید کہ آن
مادہ گورخر تیز روی آیا مثل ناقۂ من ست یا ہمچون بقرۂ وحشیہ مسبوعہ کہ پیش رو
وپشت پناہ گلۂ گاوان ست واز بہر جستجوی بچۂ خود از گلہ تخلف ورزیدہ ویمکن کہ قولہ
خذلت حال باشد از ضمیر مسبوعہ وضمیر قوامہا راجع بسوی وحشیہ برین تقدیر معنی
خذلت خذلت عن الاولاد باشد کانہ قال افتلک الاتان المذکورۃ تشبہ ناقتی فی السیر ام
بقرۃ وحشیۃ قد افترس السبع ولدہا حین خذلتہ وذہبت ترعی مع صواحبہا وقوام امرہا
الفحل الذی یتقدم القطیع من البقر الوحش وتحریر المعنی اناقتی تشبہ تلک الاتان او ہذہ
البقر اللتی خذلت ولدہا وذہبت ترعی مع صواحبہا وجہلت بادیۃ الصوار قوام
امرہا فاکل السبع ولدہا فاسرعت فی السیر طالبۃ لولدہا یعنی یا مادہ گورخر کہ ہمچون ناقۂ من
است یا مانند بقرۂ وحشیہ کہ بچۂ خود را فرو گذاشت وخود در گلہ چریدن گرفت پس بچۂ او
درخوردہ واو بعد از اطلاع در تفحص وتجسس بچۂ خود برداشت وشتافت درحالیکہ
درستی کار آن گاوِ دشتی بآنگشن ست کہ پیشرو رمۂ اوست ازینجا از طرح مادہ گورخر اعراض
نمودہ بوصف بقرۂ مسبوعہ پرداخت وگفت ۔

خنساء ضیّعت الفریر فلم یرم	۳۷	عرض الشقائق طوفہا وبغامہا
(گاوِ دشتی ۱۲ / بچہ ۱۲) ای بی بینی ۱۲ والد اکبر ۱۲ ای لم یزل ۱۲		کنارہ ۱۲ زمینہا دشتی ۱۲ اسم لم ترم ۱۲ آواز باریک ۱۲

لغات سلہ خنسا گاوِ وحشی کہ بینی وی بپس رفتہ باشد وسر بینی اندک بلند بود آن تجیب بمعنی خنس سربینی بپس
رفتگی اخنس خنسا از لغت منہ وخنس الظباء من جہتہا والبقر کلہا خنس ۱۲ سلہ شقائق جمع شقیقۃ زمین درشت در میان دو ریگ کہ
در وی گیاہ روئیدہ ۱۲ سلہ ایام البغم بانگ آہو وشتر طبیعۃ بغوم لغت منہ وکشادہ انگشتر سخن میاعمۃ سخن نرم گفتن ۱۲ ص

عربی ہذہ بقرۃ وحشیۃ خنساء ای تاخرانفہا عن الوجہ مع ارتفاع قلیل فی الارنبۃ وقد ضیعت ولدہا حتی اکلہ السبع فلم تزل طوفہا وخوارہا ناحیۃ الشقائق فی طلب ولدہا ای خذلت الولد حتی صادتہ السباع فطلبتہ طائفۃ وصائحۃ فیما بین الرمال فارسی آن بقرہ وحشیہ خنساء است کہ ہلاک ساخت گوسالۂ خود را پس ہمیشہ ماند برکنارہ زمینہای درشت گردیدن وفریاد او یعنی سرینی آن بقرہ بلند وبن آن چسپیدہ است وبچہ خود را فروگذاشتہ حتی کہ او را ددہ خوردہ است پس آن بقرۂ موصوفہ ہموارہ بکنارہا زمین درشت ریگناک می گردد وباواز رقیق وحزین نالہ می کند وبچۂ خود را بجد وجہد طلب می کند۔

لمعفّر قہد تنازع شلوہ	غبس کواسب لا یمنّ طعامہا

عربی طوفہا وبغامہا الاجل ولد معفر ابیض قد تجاذبت عضوہ ذیاب غبس صوائد لا ینقطع طعامہا ای لا تفتر فی الاصطیاد فینقطع طعامہا لانہا صوائد۔ وتحریر المعنی ان الخنساء تجد فی الطلب لاجل فقدہا ولدا معفرا قد اکلہ ذیاب صوائد فارسی طوف وبغام آن بقرۂ وحشیہ از بہر بچۂ معفر سپید رنگ است کہ باہم بکشیدند اندام پر گوشت او را گرگان خاکستر گون شکاریان کہ بریدہ نہ شود خورش آنہا یعنی آن بقرۂ وحشیہ خنساء اگر گرد شقائق می گردید ونالہ میکرد این ہمہ گریہ وزاریش از بچۂ خود بود کہ معفر وسفید رنگ است دگرگان شکاریان عضو او را باہم بکشیدند ومیخوردند وآن گرگان چنان اند کہ گاہے خورش شان موقوف وبندنمی شود چہ اینہا شکاریانند وقت گرسنگی شکار کردہ میخورند

لغات سلہ معفر بچہ کہ مادرش گاہ گاہ با رادہ فطام شیر از وی بازدارد وصبر ش را آزماید ودیگر یعنی بچہ در خاک غلطانیدہ شدہ ہر دو تعفیر بمعنی خاک۔ وبالتسکین خاک آلودہ کردن و در خاک غلطانیدن قہد بزکاسہ وایضا پستان بگل وخاک آلودہ کردن زن یا بچہ بجست ندام۔ اعتقار۔ انعفار۔ خاک آلودہ شدن ۱۲ سلہ شلو بالکسر اندام باگوشت اشلاء جمع وفی الحدیث ائتنی بشلوہا الایمن واشلاء الانسان اعضاؤہ بعد البلی والتفرق ای حسد الشئ ومنہ ای اولاد ۱۲

وجائز ست کہ غبس صفت کلاب باشد فکانہ قال کلاب غبس لا یقطع اصحابہا طعامہا یعنی چنان سگان میخورند کہ خورش شان قطع نمی کنند۔

صَادَفْنَ مِنْهَا غِرَّةً فَأَصَبْنَهَا	۳۹	إِنَّ الْمَنَايَا لَا تَطِيشُ سِهَامُهَا
یافتند ۱۲ الذیاب ۱۲ من البقرۃ ۱۲ غفلۃ ۱۲ ای اصابتہا بولدہا ۱۲		ای لا یخطی خطا نمی کند ۱۲

عربی صادفت الذیاب من البقرۃ غفلۃ فاصابتہا بولدہا ای وجدتہا غافلۃ عن ولدہا فاصطادتہ وقتلتہ واکلتہ ثم قال ان الموت لا ینحرف سہامہ ای لا مخلص من ہجومہ فارسی یافتند گرگان از بقرۂ وحشیہ غفلت را پس مصیبت رسانیدند آن را بیشک مرگہا خطا نمی کنند تیرہای آنہا یعنی گرگان بقرۂ وحشیہ را از بچہ خود غافل یافتہ گوسالہ اش را شکار کردہ خوردند و از قتل بچہ بقرہ را مصاب کردند باز شاعر بطور نصیحت میگوید کہ تیر مرگہا ازہدف خطا نمی کند بلکہ چنانکہ تیر از شست قضا بیرون آید ہمچنان بمصیبت رسیدہ۔

بَاتَتْ وَأَسْبَلَ وَاكِفٌ مِنْ دِيمَةٍ	۴۰	يُرْوِي الْخَمَائِلَ دَائِماً تَسْجَامُهَا
بقرۃ ۱۲ حالیہ ۱۲ فرو ریختہ ۱۲ ریزندہ ۱۲ باران ۱۲ نرم پیوستہ باران		ای مرغزار ۱۲ سیلان ۱۲ دیمہ ۱۲

اعراب قولہ واکف یجوز ان یکون صفۃ مطر ویجوز ان یکون صفۃ سحاب عربی باتت البقرۃ بعد فقد ولدہا حزینۃ وقد سال مطر واکف من دیمۃ یروی الرمال المنبتۃ سیلانہا فی حال دوام سکبہا الماء ای باتت حزینۃ فی مطر دائم الہطلان فارسی شب گذرانید بقرۂ وحشیہ در حالیکہ فرو ریخت باران از باران پیوستہ بارندہ کہ پیوستہ سیراب میکرد مرغزارہا را سیلان آن باران یعنی آن بقرۂ وحشیہ محزون ومغموم در مطر پیوستہ بارندہ و باران ہا شب گذرانید

لغات س ۳۹ طیش خطا کردن تیر از نشانہ یقال طاش السہم عن الہدف ای عدل ۱۲ س ۴۰ وکف وکیف وکفان چکیدن سقف خانہ از باران یعنی فرو و کردن (از ضرب) یکی از نہ فیہ ۱۲ س ۴۰ دیمہ باران دائم کہ از نیم روز تا شب کم نباشد ۱۲ اس و در صراح نوشتہ کہ دیمہ باران پیوستہ بی برق و رعد دیم جمع و فی الحدیث کان عملہ دیمۃ ای پیوستہ بار بون یقال دامت السماء متدارۃ [illegible] ۱۲ س ۴۰ خمیلہ ریگ تودہ با درختان انبوہ نزد اکثر و نزد بعضی زمین [illegible] س ۴۰ تسجام ریختن آب [illegible]
ای [illegible] ۱۲

يعلو طريقة متنها متواتر	٤١	في ليلة كفر النجوم غمامها

عربي يعلو متن تلك البقرة مطر متواتر في ليلة مظلمة غطى غمامها نجومها فارسي بلند ميشود بر خط پشت آن بقره باران پيهم بارنده در شبيکه پوشيد ستارگان را ابر آن يعني در شب تار باران پيهم بر پشت آن بقره مي باريد و او از فراق بچه و قتل آن با آه و زاري مي ناليد۔

تجتاف اصلا قالصا متنبذا	٤٢	بعجوب انقاء يميل هيامها

عربي وقد دخلت البقرة الوحشية في جوف اصل شجر مرتفع الفروع متنح عن سائر الاشجار وهذا الشجر في اواخر الكثبان من الرمل التي يميل الرمل الرقيق اللين منها على تلك البقرة اي تقع الرمل اللين عليها بالهطلان المطر وهبوب الريح فارسي داخل ميشود در بيخ درخت بلند شاخ و تنها که واقع است در پايان ريگ توده هاي که ميل مي کند ريگ روان آنها يعني آن بقره وحشيه از کثرت سرد و باران باصل شجري پناه برده که وي را از باران نمي رهاند چه شاخ آن شجر مرتفع است و هم از ديگر درختان تنها معهذا بر چنين ريگ توده هم واقع است که از باد و بارش ريگ روان آن مي پرد و بر گاو مذکور فرو مي ريزد۔

وتضيء في وجه الظلام منيرة	٤٣	كجمانة البحري سل نظامها

عربي وتضيء هذه البقرة في اول ظلام الليل حال كونها منيرة كدرة الصدفة البحري انتزع خيطها اي تشبه البقرة في تلالي لونها بالدرة وانما شبهها بها لانها بيضاء متلالئة

لغات سـ٤١ طريقة خط پشت گاو دشتي از ميان گردن تا دم وكفر بفتحتين پوشيدن ١٢ سـ٤٢ اجتياف اندرون چيزي در آمدن سـ٤٢ قالص درختي که شاخهاي او بلند باشد ١٢ سـ٤٢ عجوب جمع عجب پايان ريگ توده ١٢ سـ٤٢ هيام بالكسر ريگ روان هيم بضمتين جمع هيام دشت بي آب ١٢ سـ٤٣ جمانة دانه خورده از نقره و ساخته مانند گوهر يا هم گوهر١٢

ماخلا اکارعها ووجهها فارسی وروشن میشود آن گاوُ دشتی در اول تاریکی درحالیکه درخشان ست مثل گوهر صدف دریائی که کشیده شد رشتۂ آن یعنی بجز چهره وپایهای آن گاوُ دشتی همه تن سفید بود لهذا آنرا بدرخشندگی وسفیدی بدر صدف تشبیه داده میگوید که آن بقره در تاریکی شب همچون گوهر درخشان ومنورست وچنانچه گوهر بکشیدن رشتۂ آن بحرکت وجنبش آید ونقل می کند همچنان آن بقره سپید وید ودر جنبش بود ویکجا قرار نمی گرفت کما فهم از سل نظامها۔

بکرت تزل عن الثری ازلامها	۴۴	حتی اذا انحسر الظلام واسفرت
ای خرجت بکرة ۱۲ — سلغزد ۱۲ — خاک نمناک ۱۲ — ای دستها و پا ۱۲		انکشف ۱۲ — بامداد کرد ۱۲

اعراب قوله بکرت جواب اذا وجملة تزل عن الثری فی موضع الحال عربی حتی اذا انکشفت وانجلی ظلام اللیل ودخلت البقرة فی الصبح خرجت بکرة من ماواها وتزل قوائمها عن التراب الندی لکثرة الطل الذی اصابه لیلا فارسی تا آنکه چون منکشف شد تاریکی وبامداد کرد آن بقره بوقت بامداد رفت درحالیکه می لغزید از خاک نمناک دست وپای او یعنی آن گاوُ دشتی زیر درخت جا گرفت تا آنکه هرگاه شب سپری شد وصبح درآمد از ماوای خود روبروش داشت اما بسبب نمناکی زمین پایش می لغزید۔

سبعا تؤاما کاملا ایامها	۴۵	علهت تردد فی نهاء صعائد
ای سبع لیالی ۱۲ — همزاد گانک ۱۲		ای تحیرت البقرة ۱۲ — ترددت ۱۲ — غدیر ۱۲ — نام موضع ۱۲

اعراب ایامها مرفوع بکامل فان جمع التکسیر تجری مجری الآحاد ونظیره کقوله تعالی خاشعا ابصارهم عربی تحیرت البقرة وترددت فی غدران هذا الموضع سبع لیالی توام للایام وقد کملت ایام تلک اللیالی یعنی ترددت فی طلب ولدها سبع لیالی بایامها ای انها کانت

لغات ۵۱ اسفر در داخل شدن در روشنی صبح ۱۲ ۵۲ ازلام جمع زلم بمعنی تیر قمار دراینجا دست وپای گاوُ دشتی مراد ست بسبب استوار آنها مثل تیر با ۱۲ ۵۳ علهت بمعنی سرگشتگی ودهشت (از سمع) ۵۴ نهی بالکسر والفتح حوض بزرگ تنا هی الماء ای وقف فی الغدیر وسکن۔ تنهیة الوادی حیث ینتهی الیه الماء من حروفه۔ تنا هی جمع ۱۲ منه

من ایام الصیف وشهور الحر فارسی سرگشته شد آن بقره درحالیکه آمد و شد میکرد
در تلالهای صعائد گویا آنها دوگانه زائیده اند بار دنهای خود و کامل ستة روزها
آنها یعنی بجهت گم گشتن بچه خود گاو دشتی مدهوش و متحیر گشته هفت شبانه روز
کامل که بسبب درازی چنان می نمودند گویا دوگانه زائیده گاشتند در سیتها و غدیرهای
موضع صعائد و تمام او آمد و شد میکرد۔

لم يبله ارضاعها وفطامها	۴۶	حتى اذا يئست واسحق حالق
صفته ۱۲ کهنه نکرد ۱۲ بقره ۱۲ ولدها ۱۲ ایام ۱۲		بقره ۱۲ خشک گردید ۱۲ پستان پر شیر ۱۲

اعراب جملة لم يبله ارضاعها فی موضع الصفة لحالق ۔ وجواب اذا محذوف وهو سلت عنه
عربی حتى اذا يئست البقرة من ولدها وذهب لبن ضرع حالق لم يذهب بلبن ذلك
الضرع ارضاعها لولدها وفطامها اياه وانما ذهب بفقدها الولد وتركها الاكل فارسی
تا آنکه چون ناامید شد از بچه خود و خشک شد پستان پر شیر که کهنه نکرد آنرا شیر دادن
او بچه خود را و نه باز داشتن بچه خود را یعنی در موضع صعائد نالان و گریان میکرد
تا آنکه چون او یافتن گوساله خود ناامید شد و بسبب غم فقدان بچه خود و چرا نکردن خشک
شیر و لاغر بدن گشت آنگاه از گوساله خود دل خود را تسلی داد۔

عن ظهر غيب والانيس سقامها	۴۷	وتسمعت رز الانيس فراعها
از پشت غیب ۱۲ بیماری ۱۲		آواز آهسته ۱۲ انسان ۱۲ ترسانید ۱۲

عربی وسمعت البقرة صوت الناس عن ظهر غيب فراعها والناس داؤها وسقامها و
التلخيص ان البقرة سمعت صوتا ولم تر صاحبه فراعها ولاغرو آن تخاف عند سماعها صوت
الناس لان الناس يصيدونها ويهلكونها وينقصون منها نقص اسقام من الجسد۔
فارسی و شنید آواز آهسته انسان را پس ترسانید آن آواز گاو دشتی را از پشت غیب

لغات سلی اسحاق خلاشدن پستان از شیر يقال اسحق الضرع چون شیر آن خشک شد و کهنه گردید پستان و مثلم ... شد ۱۲

وانسان بیماری آن بقرہ است یعنی گاو وحشی آواز صیاد شنید و آن را ندید پس ترسید و باعث ترسش اینکہ انسان دربارۂ وحشیان مثل بیماری است چنانچہ بیماری ایشان ہلاک سازد ہمچنان انسان ہم ایشان را بشکار ہلاک سازد۔

فغدت کلا الفرجین تحسب أنہ دو موضع ترسناک ۱۲	۴۸	مولی المخافۃ خلفہا وأمامہا ای اولی ۱۲ — بقرہ ۱۲ — بقرہ ۱۲

اعراب وضمیر انہ عائد الی کلا وہو مفرد لفظا وان کان متضمن معنی التثنیۃ۔ وخلفہا وامامہا خبر مبتدا محذوف تقدیرہ ہما خلفہا وامامہا والجملۃ مفسرۃ لکلا الفرجین ویجوز ان یکون بدلا من کلا الفرجین۔ وتقدیرہ فغدت کلا الفرجین خلفہا وامامہا وتحسب انہ مولی المخافۃ وقال ثعلب ان المولی فی ہذا البیت بمعنی الاولی بالشئ کقولہ تعالی ماواکم النار ہی مولاکم ای اولی بکم عربی فغدت البقرۃ فی کلا الفرجین تحسب ان کل واحد من الفرجین ہو خلفہا وامامہا اولی بالمخافۃ فارسی پس شد آن بقرہ در دو موضع ترسناک گمان میکرد کہ ہر یک ازان دو موضع اولی ست بترسیدن کہ آن دو موضع جانب پس وجانب پیش آن بقرہ است یعنی گاو وحشی ہر دو جانب پس وپیش را جای ترسناک می انگاشت واصمعی گفتہ کہ او مولی خداوند مراد ست واز مخافہ سگان شکاری یعنی دانست کہ ہر جانب او سگان شکاری موجود اند۔

حتی اذا یئس الرماۃ وارسلوا ناامید شد ۱۲ — جواب اذا ۱۲	۴۹	غضفا دواجن قافلا اعصامہا ای کلابا غضفا ۱۲ — سگہای شکاری ۱۲ — ای یابسا ۱۲ — قلادہ ۱۲

عربی حتی اذا یئس الرماۃ من البقر وعلموا ان سہامہم لاتنالہا ارسلوا کلابا مسترخیۃ الآذان معلمۃ یابسۃ القلائد اوضامرۃ البطون فارسی تاآنکہ چون ناامید شدند تیراندازان

لغات سلہ غضف جمع اغضف سگ فرو ہشتہ گوش یقال الیہ اغضف کلاب غضف وداجن لیبل تخانہ مالوف است ۱۲ قافل خشک شدن خیل فوافل اسپان باریک شدہ اقفال خشک گردن قفل بالفتح خشک شدن اعصام جمع عصمۃ حمیل دراین جا حلقہ مراد ست از آہن کہ گردن سگ اندازند بعضی بمعنی شکم گفتہ است ۱۲

گذاشتند سگان فرو ہشتہ گوش شکاری را کہ شتابست حملہا ی آنہا یا شکم ستان یعنی گاؤ دشتی از ہر جانب نرسید حتی کہ تیر اندازان از شکار شان او بہ تیر اندازی ناامید گشتہ سگان شکاری را گذاشتند و آنہا فرو ہشتہ گوش اند کہ دلیل نجابت ست و لاغر بودند بجہت ریاضت کہ این ہم باعث تیزی و خشگی ست۔

فَلَحِقْنَ وَاعْتَكَرَتْ لَهَا مَدَرِيَّةٌ	۵۰	كَالسَّمْهَرِيَّةِ حَدُّهَا وَتَمَامُهَا

کلاب ۱۲ رجعت البقرۃ ۱۲ باز گشت ۱۲ ای القرون المحددۃ ۱۲ — نیزۂ ساختۂ سمہر ۱۲ ای طولہا ۱۲

عربی فلحقت الکلاب البقرۃ و رجعت البقرۃ و حملت علی الکلاب لہا قرون یشبہ الرماح فی حدتہا و تمام طولہا ای اقبلت البقرۃ علی الکلاب و طعنتہا بہذا القرن الذی ہو کالرماح فارسی پس سگان بگاؤ دشتی رسیدند و گاؤ دشتی بسوی شان باز گشت و مر آن بقرہ را شاخہا ست مثل نیزہ سمہری تیزی آن و طول آن یعنی چون شکاریان سگان را گذاشتند پس آن سگان بہ بقرۂ موصوفہ لاحق شدند گاؤ دشتی از بہر روشان بقرن خود کہ در تیزی و طول مثل نیزہ ساختۂ مرد سمہر ست بسوی کلاب باز گشت و بر ایشان حملہ کرد۔

لِتَذُودَهُنَّ وَأَيْقَنَتْ إِنْ لَمْ تَذُدْ	۵۱	أَنْ قَدْ أَحَمَّ مِنَ الْحُتُوفِ حِمَامُهَا

ای لتطردہن ۱۲ کلاب ۱۲ ای لم تدفعہا ۱۲ — قریب شد ۱۲ جمع حتف ۱۲ موت ۱۲

عربی و رجعت البقرۃ و کرت علی الکلاب لتطردہن عن نفسہا و ایقنت ان لم تذدہا قرب موتہا من جملۃ حتوف الحیوان ای ایقنت انہا ان لم تطرد الکلاب قتلتہا الکلاب

لغات ۵۰ عکر حملہ کردن بجائے (از ضرب) و باز گشتن بحرب و العکرۃ الکرۃ و فی الحدیث قلنا یا رسول اللہ نحن الفرارون فقال علیہ السلام انتم العکارون و انا فئۃ المسلمین و باز گردانیدن شتر خداوند را بسوی اہل و وطن خود ۱۲ ۵۰ مدریہ در اصل نیزۂ کہ سنان او استخوان باشد و اینجا قرون محددۂ بقرہ مراد ست ۱۲ ۵۰ سمہریہ منسوب الی السمہر کہ نام مردی ست کہ نیزۂ وی جید باشد اینجا مراد نیزۂ ساختۂ سمہر ۱۲ ۵۱ ذیاد بالکسر راندن یقال ذدتہ عن کذا و ذدت الابل ای سقتہا و طردتہا۔ تذویہ راندن و اذودتہ ای اعنتہ علی ذیاد ابلہ ۱۲ ۵۱ حتف مرگ حتوف جمع یقال مات فلان حتف انفہ اذا مات من غیر قتل و لا ضرب و لا یبنی منہ فعل ۱۲ (ص)

فارسی بازگشت آن گاو دشتی تا دفع کند آن سگان را و یقین دانست آن گاو دشتی
کہ اگر دفع نکند ایشان را بیشک ہر آئینہ قریب شدہ است از میان مرگہا مرگ او یعنی چون
سگان بآن بقرہ لاحق شدند از بہر دفع شان از قرنہای نوکدار خود بازگشت و حملہ کرد و یقین
معلوم کرد کہ اگر ایشان را دفع نکند ہر آئینہ شکار کردہ شود و بقبضۂ کلاب و ہلاکی او رسد۔

بدم وغودر في المكر سخامها	۵۲	فتقصدت منها كساب فضرجت
گذاشتہ شد ۱۲ · حملہ گاہ ۱۲ · نام سگی ۱۲		ای قصدت ۱۲ · کلاب ۱۲ · نام سگی ۱۲ · آلودہ کردہ شد ۱۲

اعراب قولہ کساب فاعل تقصدت و سخامہا مفعول مالم یسم فاعلہ لغودر عربی فقتلت
من الکلاب کساب فلطخت بدم و ترک فی موضع المکر سخامہا سریعۃ فارسی پس ہدر از جملۂ
سگان سگی کہ کساب نام داشت پس آن کساب آلودہ کردہ شد بخون و گذاشتہ شد در
حملہ گاہ سگی کہ سخام نام بود یعنی آن بقرہ من جملۂ سگان دو سگ را کہ یکی کساب نام
داشت و دیگر سخام ہلاک کرد و بخون آلودہ کرد و جائز است کہ فاعل تقصدت البقرہ باشد
ای قتلت البقرۃ کساب من جملۃ تلک الکلاب ای قتلت بالقرن الکلبتین و آل ہر دو یکی
است از اینجا شاعر در بیان اوصاف ناقہ باز آمد۔

واجتاب أردية السراب إكامها	۵۳	فبتلك إذ رقص اللوامع بالضحى
پوشید ۱۲ · اجتناب پوشیدن پیراہن ۱۲ · تودہ ریگ ۱۲		الناقۃ ۱۲ · می جنبند ای تیغہای روشن از سراب ۱۲

اعراب الباء فی قولہ فبتلک متعلق بقولہ اقضی فی البیت الذی بعدہ عربی فبتلک الناقۃ
حین اضطربت لوامع السراب بالضحی ای تحرکت ولبست اکامہا اردیۃ السراب اقضی
حاجتی ورقص اللوامع وکذا لبس الاکام رداء السراب کنایۃ عن التہاب الہاجرۃ وشدۃ
حرہا و تحریر المعنی فبتلک الناقۃ التی تشبہ البقرۃ و الاتان اقضی حاجتی فی وقت التہاب

لغات سطر ۵۲ تقصد الکلب وغیرہ ای اماتہ و اقصد السہم ای اصاب الرمی فقتل مکانہ و اقصدت ہی قتلت ۱۲ صراح
سطر ۵۲ تضریج خون آلود کردن یقال ضرج انفہ ای ادماہ و تضرج بالدم تلطخ بہ ضرجت بدم تلطخت بہ ۱۲ صراح سطر ۵۳ لوامع
جمع لامعہ یعنی کہ با سراب درخشان بود ۱۲

الهاجرة وشدة حرها فارسی پس بآن ناقہ چون می جنبد زمینهای روشن از سراب بوقت چاشت وچون می پوشد چادرهای سراب را پشتهای بیابان یعنی رقص لوامع ولبس اکام اردیهٔ سراب کنایه است از شدت تموز نیمروز پس عروس معنی بر منصهٔ ظهور بدین گونه جلوه نما شود که من بآن ناقه که در سبک رفتاری یا ماده گورخر و گاو دشتی مذکوره می ماند بوقتیکه سراب در بیابان ها می درخشد و می لرزد حاجت خود را روا میکنم

اقضي اللبانة لا افرط ريبة	۵۴	او ان يلوم بحاجة لوامها

اي حاجتي ۱۲ — لا اقصر ۱۲ — تهمت ۱۲

عربي بركوب هذه الناقة واتعابها في حر الهواجر اقضي حاجتي ولا افرط في طلب بغيتي مخافة تهمة ومخافة لوم ان يلومني لائم فارسی روا می کنم حاجت را و تقصیر نمی کنم از جهت خوف تهمت یا اینکه نکوهش کنند در حاجت نکوهش کنندگان یعنی من بناقه موصوفه حاجت خود را بر آرم و بر آن سوار شده به طلب مرام زود می آیم و درنگی و کوتاهی روا ندارم تا از تهمت مردان و نکوهش لائمان رهائی یابم و جائز است که او في قوله او ان يلوم بمعنى الا باشد اي لا افرط في طلب بغيتي مخافة تهمة الا ان يلومني لائم - یعنی باین ناقه که اوصافش بچنین بیان در آورده شد سوار شده بمطالب خود فیروزی شوم و کمی نگذارم طلب را و نترسم تهمت مگر اینکه نکوهش کنند نکوهش کنندگان در ان حاجت که از زبان شان چاره نیست یعنی طلب مرام را بخوف تهمت نمی گذارم مگر ملامت لائمان از طلب مرام باز آیم - شاعر از ینجا از اوصاف ناقه گریز کرده آغاز تشبیب معشوقه کرده گفت -

او لم تكن تدري نوار بانني	۵۵	وصال عقد حبائل جذامها

عربي او لم تكن تعلم نوار اني وصال عقد المودة وقطاعها يعني اني اصل من استحق الصلة

لغات - ملو تقرير لا گذاشتن و فراموش کردن و تقصیر نمودن ۱۲ - حبائل جمع حبالہ یعنی رسن و این جا رای مودت استعاره کرده است چه در عرف عرب بمعنی محبت مستعمل میشود ۱۲

واقطع من اشتق القطیعة فارسی آیا نمی دانی محبوبهٔ نوار که بدرستیکه من پیوند کننده رشتهٔ مودا تم و قطع کننده آنها یعنی شاعر بسوی تشبیب عشیقه بازگردید و گفت آیا نمیدانی محبوبهٔ نوار که من آنم که هر که لائق مودت باشد با او مواصلت نمایم و هر که سزاوار محبت نباشد از وی رسن دوستی منقطع می نمایم۔

تَرّاكُ أَمْكِنَةٍ إِذَا لَمْ أَرْضَهَا	۵۶	أَوْ يَرْتَبِطْ بَعْضَ النُّفُوسِ حِمَامُهَا ای الی ان یرتبط او الا ان یرتبط ۱۲ — موتها ۱۲

عربی ای تراک اماکن اذا لم ارضها الی ان یرتبط نفسی موتها فارسی و من بسیار ترک کننده مکانهاام چون پسند نمی کنم آنها را تا آنکه به بندد نفس مرا مرگ آن نفسها یعنی هر مکانات که مارا پسند نباید ترک آنها می کنم مگر آنگاه که بمیرم که زمام اختیار بدست من نماند اکنون از اخبار بسوی مخاطب اضراب کرد و گفت بل انت الخ

بَلْ أَنْتِ لَا تَدْرِينَ كَمْ مِنْ لَيْلَةٍ یا نوار ۱۲	۵۷	طَلْقٍ لَذِيذٍ لَهْوُهَا وَنِدَامُهَا شب معتدل ۱۲ — ۱۲ — مجادله ۱۲

عربی بل انت یا نوار لا تعلمین کم من لیلة ساکنة غیر موذیة بحر ولا برد لذیذة اللهو واللعب بالنرد و المنادمة یعنی تعلمین کثرة اللیالی التی طابت لی و استلذذت منادمة الکرام او اوهی هند بالی فیها فارسی بلکه تو ای نوار نمی دانی که بسیار شبهاست که در و گرمی و سردی نیست و لذیذ و خوش مزه است بازی دران شب و خوش مزه است منادمه من با مردمان دران شب یا همنشینان من یعنی فراموش کرده آن شبهارا که در آنها لهو و لعب و همنشینی ندیمان و مجادله با ایشان برای من خوش مزه و لذیذ بود

قَدْ بِتُّ سَامِرَهَا وَغَايَةِ تَاجِرٍ درگذشت ۱۲ — افسانه گو ۱۲ — ای رایت میفروش ۱۲	۵۸	وَافَيْتُ إِذْ رُفِعَتْ وَعَزَّ مُدَامُهَا آمدم ۱۲ — برداشته شد ۱۲ — کمیاب ۱۲ — شراب ۱۲

لغات ۵۷ طلق شبی که گرمی و سردی بسیار و موذیات دران نباشد ۱۲ ۵۸ غایة علمی که می فروشان بر دوکان خود بر پا کنند تا بدانند که این میخانه است ۱۲ ۵۸ عز کمیاب یا گرامی شدن اقبال عز علیه فلان و کمیاب شدن و دشوار شدن یقال عز علی ان تفعل کذا ای اشتد اینجا کمیاب و کمیاب شدن مراد ست ۱۲ ۵۸ مدام و مدامه شراب و در عربی برای شراب زیاده از یکصد و پنجاه نام ست و در کتاب ضرورة الادیب یکصد و هفتاد نام است ۱۲ ش

عربی وقد بت محدثا تلک اللیلة ای کنت سامر ندمای ومحدثهم فیها ورب بائیة خمار اتیتها حین رفعت ونصبت وقلت خمرها وغلت لکثرة الشرب فارسی هر آئینه شب گذرانیدم درحالیکه افسانه گو بودم دران شب نزد حریفان خود وبسا علمهای میفروشان ست که بجهت خرید شراب رسیدم بآن چون بلند کرده شود آن علم وکم شود شراب آن یعنی شاعر دریادلی خود را بیان می نماید که آن زمان که شراب کمیاب شود وبسبب کثرت شارب گران گردد من دران وقت از بهر ندیمان بگرانی می خرم ودر خریدن آن تقصیر نکنم۔

أُغْلِي السِّبَاءَ بِكُلِّ أَدْكَنَ عَاتِقٍ	۵۹	أَوْ جَوْنَةٍ قُدِحَتْ وَفُضَّ خِتَامُهَا

عربی اشتری الخمر غالیة السعر باشتراء کل زق اسود عتیق او خابیة مطلیة بالقار فکسر ختامها وغرفت منها فارسی گران کردم خرید شراب را بهر مشک سیاه گرامی یا خم قار اندود سیاه که برداشته شد از کفگیر یا از مشت شراب از وی وشکسته شد مهر آن یعنی شراب را بنرخ گران خریدم برای ندیمان مع مشک گرامی وخم بیش بهای که مهرهٔ آن را شکستم واز بهر نوشیدن شراب را از کفگیر یا از مشت گرفتم۔

وَصَبُوحِ صَافِيَةٍ وَجَذْبِ كَرِينَةٍ	۶۰	بِمُوَتَّرٍ تَأْتَالُهُ إِبْهَامُهَا

عربی وکم من صبوح صافیة وجذب جاریة مغنیة بعود اصلحه ابهامها یعنی کم من صبوح خمر

لغات سباء بالکسر اسم از سباء وسباء اشتریتها اغلیت الشئ اشتریته غالیا وصیرته غالیا ووجدته غالیا ۱۲ ش او فی الصراح سباء خمر از شهری بشهری بردن فاما اذا اشتریتها لتشربها قلت استبأتها بالهمزة ۱۲ ادکن مشکی که رنگ او بسیاهی زند دکن ودکنة بالضم رنگ که بسیاهی زند وقد دکن الثوب بالکسر یدکن وکذا الشئ ادکن ۱۲ صراح قدح برداشتن آب وغیره از کفگیر ومشت یقال قدحت المرق ای غرفته یعنی بکفگیر برداشتم شوربا را وقدحة بالضم یک کفگیر از هر چیز یقال اعطانی قدحة من مرقة وبکفگیر برگرفتن خوردنی وما نند آن اقتداح بکفگیر برگرفتن ۱۲ موتر بانی مراد ست ودر اصل موتر از وتر زه کرده شده ۱۲ صراح

استمتعت ابسطاحها وکم من ضرب جاریة معنیة عودها استمتعت بالاصغار الی اغانیها
فارسی وبساست بامداد نوشیدن شراب صافی وبساست کشیدن زن مطربہ رباب
خود راکہ درست می کند آن رباب را بانگشت آن زن تا سرود گوید یعنی چنانچہ از شبہا
موصوفہ لذت بی پایان حاصل نمودم ہمچنین از شرب شراب صبوحی وشنیدن سرود
زنان نغمہ سرا از لذت خوش ہمرگی حظ وافر برداشتم۔

بادرت حاجتها الدجاج بسحرة	۶۱	لأعل منها حين هب نيامها

سفری بادرت حاجتی الی الخمر صیاح الدیکۃ لاسقی من الخمر سقیا بعد سقی حین استیقظ نیام
السحرۃ من النوم ای بادرت صیاح الدیکۃ لاسقی من الخمر سقیا ثانیا فارسی شتابی کردم
حاجت خود راکہ سوی شراب ست از خروس بوقت سحر پیشین تاکہ دوبارہ نوشم از ان چون
بیدار شوند خوابندگان آن سحر یعنی من شراب را بوقت سحر پیشین قبل از بانگ خروس
نوشیدم تا با حریفان خود دوبارہ نوشم ہنگامیکہ ایشان از خواب سحر بیدار شوند۔

وغداة ريح قد وزعت وقرة	۶۲	قد اصبحت بيد الشمال زمامها

اعراب قولہ وقرۃ معطوفۃ علی ریح۔ وجملۃ بید الشمال زمامها فی موضع خبر اصبح معنی
وکم من غداۃ ریح وقرۃ وقد اصبحت زمامها بید الشمال یعنی تہب فیہا الشمال وہی ابرد الریاح
قد کففت ورددت ظلم البرد عن الناس بالطعام والشراب والکسوۃ فارسی بسیار بامداد
ہوادار کہ ہر آئینہ باز داشتم قوم را از ظلم آن وبسا بامداد سرما کہ ہر آئینہ بود در دست باد شمالی

لغات سطر ۵ رجاج اسم جنس ست ۱۲ سطر ۵ بالکسر سر ماتیال ابشہ العطش حرۃ علی قرۃ وقر بالضم سر ماتیال سنہ قر یومنا
قرور بالفتح آب خنک۔ قرۃ بالضم وقرور خنک شدن (از سمع) لیقال قد قرت عینہ ای اقر اللہ عینہ یعنی خنک گرداند چشم او را یعنی
اشک او را اشک خنک دلیل شادی ست واشک گرم دلیل غم ۱۲

مهار آن یعنی باد شمال مالک مهار او گشته است و دوران می وزید یعنی بموسم شتا بسا بامداد سرما که در و باد شمالی وزید که آن سرد ترین بادها ست مردمان را از کلفت سردی بذریعهٔ خورش و پوشش باز داشتم۔

وَلَقَدْ حَمَيْتُ الْحَيَّ تَحْمِلُ شِكَّتِي	۶۳	فُرُطٌ وِشَاحِي إِذْ غَدَوْتُ لِجَامُهَا

اعراب قوله تحمل شکتی فی موضع الحال من ضمیر حمیت ۔ وجملہ وشاحی اذ غدوت لجامها فی موضع الصفة لفرط عربی ولقد حمیت قبیلتی فی حال حمل فرس سریعة سلاحی و وشاحی لجامها اذ غدوت فارسی هر آئینه نگاه داشتم قبیله را در حالیکه می برداشت سلاح مرا اسپ تیز رو من که حمیل من بود لگام او چون بوقت بامداد میرفتم یعنی قبیلهٔ خود را از دشمنان رهائی دادم در حالیکه بر اسپ سبک رفتار با سلاح سوار شونده ام و چون از اسپ فرود آیم لگام او را مانند حمیل و سلاحم را در گردن خود می اندازم چنانکه عادت ایشان چنان بود که چون بشکار یا جنگ میرفتند لگام اسپان از دهان شان بیرون آورده در گردن خود می انداختند تا اگر شکاری پدید آید یا بجنگ حاجت افتد در لگام دادن تاخیر نشود و باقتضای حاجت زودی نماید۔

فَعَلَوْتُ مُرْتَقِبًا عَلَى ذِي هَبْوَةٍ		حَرِجٍ إِلَى أَعْلَامِهِنَّ قَتَامُهَا

لغات ۶۳ فرط بضمتین اسپ تیز گذرنده از اسپان افراط و گذشتن از کسی و گذاشتن ۔ فرط بالفتح شتاب کردن ۔ [illegible] قوله تعالی انا نخاف ان یفرط علینا ۔ و پیشی و سبقت کردن ... فارط لغت منه و فراط جمع ... شتافتن ... پیش فرس ... فرط ... اسپ ... کردن ... کنند ... فاعل ... مثل ... تابع ... مرتقب ... گرد ... باد ... آید ... القتام ... الغبار ...

عربی اذا غربت الشمس واظلم اللیل نزلت من المرقب اتیت مکانا سهلا وانتصبا
فرسی ای رفعت عنقها کجذع نخلة عالیة قلیلة الغصن یضیق صدور الذین یریدون قطع
حملها العجز هم وضعفهم عن ارتفاعها شبه عنقها فی الطول بمثل هذه النخلة فارسی فرود آمدم
بزمین نرم و بلند کرد اسپ گردن خود را مثل شاخ درخت خرمای بلند کم شاخ که تنگ دل
شود نزدیک آن قصد کنندهٔ قطع میوهٔ آن یعنی چون آفتاب غروب شد از بالای آن
کوه بزمین نرم و پست فرود آمدم و اسپ من گردن خود را چنان بلند و دراز نمود گویا
خرمای درخت طویل است که بسبب درازی مردمان از قطع میوه آن عاجز شوند۔

رفعتها طرد النعام وفوقه بمبالغه راندم ۱۲ ای طردتها طردا مثل طرد النعام ۱۲	۶۷	حتی اذا اسحنفت وخف عظامها جواب این در بیت ثانی ست ۱۲ فی الجری ۱۲ فی السیر ۱۲

عربی حملت فرسی وطردتها طردا مثل طرد النعام وفوقه حتی اذا اسحنفت فی الجری وخف عظامها
فی السیر فارسی بمبالغه راندم آن اسپ را مانند راندن شترمرغ بلکه زیاده از راندن شترمرغ
تا آنکه چون گرم شد آن اسپ سبک گشت استخوان آن یعنی اسپ خود را مانند شترمرغ
پویه دوانیدم بلکه زائد از آن حتی که چون در روانگی گرم شد و سبک سیر گشت قلقت رحالتها الخ
و ممکن ست که مطلب مصرع اول چنین باشد که حملت فرسی کلفتها عدوا یطلع اصطیاد النعام الخ

فلقت رحالتها واسبل نحرها جنبید ۱۲ ... ای سال ۱۲ پیش سینه ۱۲ عرقا ۱۲	۶۸	وابتل من زبد الحمیم حزامها کف ۱۲ خوی ۱۲ تنگ اسپ ۱۲

عربی حتی اذا اسحنفت فی الجری اضطربت رحالتها علی ظهرها لشدة عدوها وسال نحرها عرقا و
ابتل حزامها من زبد عرقها فارسی بجنبید زین چرمین او و فرو ریخت پیش سینهٔ او عرق را
و تر شد از کف خوی تنگ آن اسپ یعنی چون در سیر گرم جوش و تیز رو گشت پالان تیز روی

لغات ۱ مبالغه کردن در سیر رفتن و راندن لازم و متعدی هر دو مستعمل است بمعنی ۱۲ ۲ رحاله بالکسر زین چرمین که
بجهت تاختن آن را سازند و در وی چوب نباشد رحائل جمع ۱۲

اوزین چو بین پشت او بجنبش درآمد وسینہ او عرق ریز گشت وتنگ او خوی آلود۔

تَرْقَى وَتَطْعَنُ فِي الْعِنَانِ وَتَنْتَحِي ای تقصد ١٢ ـ گام میزند ١٢	٦٩	وِرْدَ الْحَمَامَةِ إِذْ أَجَدَّ حَمَامُهَا ای عدوها کورود الحمامۃ ١٢

اعراب قولہ ورد الحمامۃ منصوب علی المصدر من غیر لفظ الفعل وہو ترقی او تطعن او تنتحی عربی ترفع راسہا فکانہا تصعد نشاطا فی عدوہا وتطعن فی العنان وتعتمد علی الجانب الایسر وتمیل الیہ وتجد فی عدوہا الذی ہو کورد الحمامۃ حین اجتہد الحمام التی ہی من قلبہا فی الطیران لما الح علیہا من العطش شبہ سرعۃ عدوہا بسرعۃ طیران الحمام العطشی فارسی بلند می برآید آن اسپ وگام میزند درحال کشیدن عنان وبجانب چپ میل میکند مثل فرود آمدن کبوتری چون کوشش میکند جماعت کبوتران آن یعنی آن اسپ دردویدن گردن فراز کردہ بہ بلندی میرود وبسبب فرط نشاط گام بجانب چپ میزند ودر دویدن خود چنان جد وجہد میکند کہ کبوتر تشنہ بسوی آب وقتیکہ جماعت او روبہ پرواز نہند یعنی تیز رفتاری اسپ را بہ تیزی کبوتران تشنہ کہ بآب می آیند تشبیہ دادہ۔

وَكَثِيرَةٍ غُرَبَاؤُهَا مَجْهُولَةٍ ای رب دار کثیرۃ ١٢ ـ دار ١٢	٧٠	تُرْجَى نَوَافِلُهَا وَيُخْشَى ذَامُهَا جمع نافلۃ ١٢ ـ العطایا ١٢ ـ دار ١٢ ـ عیبہا ١٢

عربی رب مقامۃ او قبۃ او دار کثرت غرباؤہا وغاشیتہا وجہلت ای لا یعرف بعض الغرباء بعضا وترجی عطایا ہذہ الدار ویخشی علیہا فارسی بسا منزلہا ست کہ بسیار مسافران آنہا کہ نہ آشنا باشند وامید کردہ شود عطیات آن منزل وترسیدہ شود از عیب آن

لغات ساہ طعن گام زدن اسپ چون عنان را کیشی ویکسو رفتن ـ یقال تطعن الفرس فی العنان اذا مدہ وتبسط فی السیر ای تعتمد علی الجانب الایسر وتمیل الیہ ١٢ سکاہ انتحا قصد واعتماد ومیل نمودن بجانب چپ ویقال انتحی فی سیرہ ـ ای اعتمد علی الجانب الایسر ١٢ صراح سکاہ حمام بالفتح کبوتر وہی عند العرب ذوات الاطواق من نحو الفواخت وغیرہ یقع علی الذکر والانثی والہاء فیہ علی انہ واحد من جنس لا للتانیث وجمع آن حمام وحمائم وحمامات آمدہ ١٢ سکاہ غریب غریبہ بالضم دوری از جای خود واز کرم ایں اغتراب کذلک تغرب واغترب وتغرب ابنی منہ غریب غرباء جمع مغرب بالکسر والفتح ای بعید تغریب از شہر بیرون کردن غربہ غریب شدن ١٢ ص

معنی شاعر مناظرهٔ خود که با ربیع بن زیاد در محفل نعمان بن منذر بن ماء السماء شاه عرب اتفاق افتاده بود بطور فخرانه می گوید که بسا منازل ملوک چنانند که در انجا مسافران ناشناخته مجتمع اند و آنجا چنان ست که دران امید بخشش ست وبیم عیب که آنجا لاحق شود چه در حضرت پادشاهان امید نان ست وبیم جان۔

غُلْبٌ تَشَذَّرُ بِالذُّحُولِ كَأَنَّهَا فربه گردن ۱۲ خبر المحذوف ای هم رجال غلب ۱۲ کینه‌ها ۱۲ عزباء ۱۲	۷۱	جِنُّ الْبَدِيِّ رَوَاسِيًا أَقْدَامُهَا نام وادی ۱۲ استوار ۱۲ حال ۱۲ عزباء ۱۲

اعراب قوله رواسی حال من جن البدی۔ واقدامها مرفوع برواسی وصرف رواسی للضرورة عربی هم رجال غلاظ الرقاب کالاسود تهدد بعضهم بعضا بسبب الاحقاد التی بینهم کانهم جن هذا الوادی فی حال ثبوت اقدامهم فی الخصام والجدال ای یصح خصومه وکلما کان الخصم اقوی واشد کان قاهره وغالبه اقوی واشد فارسی آن عزبا فربه گردنانند که باهم ترسانید ند بعض شان بعض را بسبب کینهای شان گویا که آنان دیوان وادی بدی اند درحالیکه استوارند قدمهای شان یعنی آن عزبا که بحضرت پادشاه فراهم آمدند فربه گردنانند مانند شیر که رام نشوند وبسبب کینهای دیرینه که میان شان واقع بوده است یکی دیگری رامی ترسانند وایشان در رعب وهیبت همچون جنیات وادی بدی اند ودر ستیزه دو پا ثابت قدم مانند۔ پس هر گاه خصومت شان قوی واشد ست لامحاله قاهر وغالب ایشان تیز وقوی واشد باشد۔

أَنْكَرْتُ بَاطِلَهَا وَبُؤْتُ بِحَقِّهَا ای باطل دعاوی ای رجال الغلب ۱۲	۷۲	عِنْدِي فَلَمْ يَفْخَرْ عَلَيَّ كِرَامُهَا

لغات ۷۱ غلب جمع اغلب بمعنی فربه گردن فربه کردن و در عرف مرد دلیر را و بزرگ را گویند که رام کسی نشود ویقال بعیر اغلب مرد چیره وسطبر گردن ۱۲ ۷۱ ذحل کینه و دشمنان وذحول جمع یقال طلب بذحله ای کین خواست ازوی ۱۲ ۷۲ بؤ اقرار کردن۔ یقال باء بکذا اذا اقربه و منه قوله فی الدعاء ابوء لک بالنعمة ای اقر۔ و بار بالشیء و بار بحقه بیع رجوع ۱۲ اسم

[illegible]

عربی انکرت باطل دعاوی تلک الرجال الغلب واقررت باکان حقا منها عندی ای فی اعتقادی فلم یفتخر علی کرامها ای لم یغلبونی بالفخر فی نسب ولا فی غیره فارسی انکار نمودم دعاوی باطل شان را و اعتراف کردم بر آن دعاوی شان که حق ست نزد من و فخر نتوانستند بر من بزرگان شان یعنی آن مسافران دلاوران که بحضرت سلطان مجتمع شده در اثبات دعاوی خود پرداختند من غث و سمین آنها منقح ساخته دعاوی باطل را انکار و حق را باعتقاد خود اقرار کنم و کسی از بزرگان شان بفخر نسب و غیره مرا مغلوب ساختن نتوانند بلکه من بر ایشان غالبم ـ

وَجَزُورِ أَيْسَارٍ دَعَوْتُ لِحَتْفِهَا	۷۳	بِمَغَالِقٍ مُتَشَابِهٍ أَجْسَامُهَا

عربی ورب جزور لاعبین دعوت ندمائی لنحرها وعقرها بقداح متشابه الاجرام فان قداح المیسر یشبه بعضها بعضا لیفتخر بنحره ایاها من صلب ماله لا من کسب قماره فارسی بسیار ناقه گرامی قمار بازان ست که خواندم ندمان را برای ذبح آن باتیرهای قمار که مانند یکدیگر اند جسمهای آنها یعنی بسیار ناقهای گرامی که در فربهی و حذاقت مانند ناقهای قمار بازانند برای نحر آن ندمان را باتیرهای قمار متشابه الاجرام بخواندم تا باتیر قرعه اندازند و هر که در قرعه برآید ذبح کرده شود یعنی شاعر جوانمردی و بیدریغی خود از مال بیان میکند و جائز ست که قوله دعوت بمعنی طلبت باشد و مغالق مفعول آن یعنی طلب کردم برای ذبح آن ناقه تیرهای قمار را الخ

أَدْعُو بِهِنَّ لِعَاقِرٍ أَوْ مُطْفِلٍ	۷۴	بُذِلَتْ لِجِيرَانِ الْجَمِيعِ لِحَامُهَا

لغات ۷۳ جزور جزور ناقه و کشتنی که بجهت ذبح خریده باشند یقع علی الذکر والانثی والجمع جزر بفتحتین جزاره مزد کشنده شتر و آن اطراف جزور باشد چون دست و پای و سر و هی جزاره کما تقول اخذ اعمال عمالته جزور شتر کشتن و پوست بازکردن ازدی از نهر بنصر اجزاء کشتنی شدن شتر ـ مجزر جای شتر کشتن ۱۲ ۷۳ ایسار جمع یسر بفتحتین کسیکه به تیر قمار بازد ۱۲ صراح

عربی ادعو بالازلام لنحر ناقة عاقر او ناقة ذات طفل تبذل لحومها لجميع الجيران ذكر العاقر لانها اسمن و ذكر المطفل لانها انفس فارسی میخوانم دوستان را بآن تیرهای قمار برای نحر ناقۂ عقیم یا ناقۂ بچہ دار کہ بخشش کردہ شود برای جمیع ہمسائگان گوشتہای آن ناقہ یعنی من آن مرد دریا دلم کہ ناقۂ نازایندہ را کہ فربہ و بسیار گوشت است و ناقۂ زایندہ را کہ بیش بہاست ذبح کنم و بر ہمسایگان خود می بخشم ۔

فَالضَّيْفُ وَالْجَارُ الْجَنِيبُ كَأَنَّمَا ہمسایۂ غریب ہمچو	۷۵	هَبَطَا تَبَالَةَ مُخْصِبًا أَهْضَامُهَا فرود آمدند ۱۲ نام شہر ۱۲ تر و تازہ ۱۲ جمع ہضم بکسر اول ۱۲

عربی فالاضیاف والجیران والغرباء عندی کانهم نازلون هذا البلد فی حال کثرة نبات اماکنه المطمئنة فارسی پس مہمان و ہمسایۂ غریب گویا فرود آمدند در شہر تبالہ حالانکہ سرسبز و شاداب است زمینہای پست آن یعنی چون گوشت آن در مردمان تقسیم نمودم و با ایشان انواع احسان بکار بردم مہمان و ہمسایۂ غریب چنان خوش حال گشتند گویا بشہر تبالہ کہ بہ فراخ حالی مشہور است فرود آمدند یعنی مہمان و ہمسایہ را در فراخ حالی و کشایش بآنانکہ بموسم بہار در شہر تبالہ فرود آیند تشبیہ دادہ ۔

تَأْوِي إِلَى الْأَطْنَابِ كُلُّ رَذِيَّةٍ پناہ می گیرد ۱۲ خیمہ ہا ۱۲ جمع طنب ۱۲ مراد مسکینہ ۱۲	مِثْلِ الْبَلِيَّةِ قَالِصٍ أَهْدَامُهَا لغت رذیہ است ۱۲ جامہای کہنہ ۱۲

عربی تاوی الی اطناب بیتی کل مسکینة ضعیفة قصیر ثیابها البالیة التی علیها کانها من الفقر والمسکنة شبه المسکینة الضعیفة بالبلیة فی قلة تصرفها وعجزها عن الکسب و امتناع الرزق منها فارسی پناہ میگیرد بسوی خیمہای ما ہر زن مسکینہ کہ مثل ناقۂ بلیہ است

لغات ۹۱ تبالہ نام شہری از یمن کہ بفراخ سالی مشہور است ۱۲ ۹۲ طنب بضمتین طناب خیمہ و جز آن اطناب جمع خیار مطنب در رواق مطنب با اطناب استوار کردہ ۱۲ ۹۳ رذیہ در اصل ناقۂ لاغر شدہ از رفتن و فرو ماندہ بر راہ رذایا جمع رذی مذکر منہ و اینجا مسکینہ مراد است از ذار نزار و لاغر کردن و انداختن بر راہ ۱۲ ۹۴ ہدم بالکسر جامۂ خلق اہدام جمع ہدم ویران کردن (از ضرب) تہدیم مبالغۂ فیہ انہدام منہدم و ویران شدن ۱۲

که بر تربت مرده او را بسته باشد و کوتاه است جامهای کهنهٔ آن محتاجه یعنی زن مسکینه را در قلت تصرف و عجز عن الکسب ای امتناع عن الرزق بناقه که بر گور مرده بسته باشد تشبیه داده میگوید که آن زن مسکینه که در ضعف و عجز عن القوة و معیشت بناقه بلیه مشابهت دارد و بسبب عدم وجدان جامهٔ نو در از جامهٔ کهنه و کوتاه را می پوشد بنزد ما پناه می گیرد فائده دستور عرب در ایام جاهلیت این بود که چون کسی نافته گذاشته بمردی آن ناقه را بر تربت آن بستندی بگمان آنکه صاحب او بروز قیامت بروی سوار شده محشور خواهد شد پس آن ناقه بسبب گرسنگی و تشنگی در آنجا بمردی و آن ناقه را بلیه گویند۔

	۶۷	
خُلُجًا تُمَدُّ شَوَارِعًا أَيْتَامُهَا	۶۷	وَيُكَلِّلُونَ إِذَا الرِّيَاحُ تَنَاوَحَتْ

عربی یکلل الفقراء و المساکن اذا تقابلت الریاح ای فی شدة الشتاء قصاعا تردا و مرقا فتشبه انهارا اشرع ایتام المساکین فیها و قد کانت یکسوله اللحم علیها فارسی مکلل میکنند فقرا چون بادهای مخالف مقابله یکدیگر کنند کاسهای بزرگ را که زیاده می شود در ان شوربا و ریا لیکه بر آب آیندگان اند یتیمان ایشان یعنی هنگامیکه موسم سرما بادهای مختلف می وزد مر یار همسایگان من کاسه بزرگ پر آش را که در وسعت همچون خلیج و نهری نماید بپارهای گوشت مکلل می کنند و چون یتیمان شان از بهر نوش شوربا برلب کاسه آیند چنان بنظر آید گویا بکنارهٔ نهر از بهر نوش آب آمده اند۔

	۶۸	
مِنَّا لِزَازُ عَظِيمَةٍ جَشَّامُهَا	۶۸	إِنَّا إِذَا الْتَقَتِ الْمَجَامِعُ لَمْ يَزَلْ

لغات سله نوح تناوح تقابل ۔ تناوحت ای تقابلت بالبلاد الجبلات تناوحان ای تقابلا ان منه سمیت النوائح لان بعضهن تقابل بعضا ۱۲ سه لزاز و یقال فلان لزاز خصم یعنی سر بستن خصم است لزاز الداب پشتیبان در ۱۲ سه جشم تکلف کاری کردن از سیم سوم تجشم کذلک [illegible]

عربي اذا اجتمعت جماعات القبائل لم يزل يسود هم رجل منا يلازم امورا عظيمة و يقوم بها اى لا تخلو المجامع من رجل منا يتحلى بما ذكر من قطع الخصومة وتكلف الخصام
فارسی بشکست چنانچہ کہ ہرگاہ فراہم آیند جماعتہای مردم ہمیشہ سرداری شان میکند مردی از میان ما کہ ملازمت کنندہ است در پیکار وکارہای بزرگ وتکلیف میکند بآن کارہای بزرگ یعنی در ہر قوم مردی سردارست از قوم ما کہ ملازمت کنندہ است در پیکار وکارہای بزرگ کہ برآنہا ہمیشگی میکند وقائم می شود بآن کار بزرگ یعنی در ہر مجالس ومعرکہ ہمیشہ وخصومت وپیکار را باز دارد۔

ومقسم يعطي العشيرة حقها عطف على لزاز ١٢	٧٩	ومغذمر لحقوقها هضامها عطف على مقسم ١٢ ای لاجل حقوقها ١١ صفة لمغذمر ١٢

اعراب قوله مقسم عطف على لزاز ومغذمر معطوف على مقسم وهضامها صفة لمغذمر قوله هضامها اى هضام الحقوق التي تكون له۔ والكناية في هضامها يجوز ان تكون عائدة على العشيرة اى هضام الاعداء فهم منا اى هضام للاعداء منا۔ ويجوز ان تكون عائدة على الحقوق اى المغذمر لحقوق العشيرة هضام بها منا عربي ولم يزل منا رجل مقسم الغنائم يعطي العشيرة حقها وتقضي بحقوقها بما شاء من زيادة او نقصان يعني هو رئيسهم لتقضى كيف يشاء فارسی وتقسیم کنندہ غنیمتہا ست کہ می بخشد قوم را حق ایشان در ئیسی ست برای حقوق شان نقصان کنندہ حقوق شان یعنی در ہر قوم از میان ما مرد رئیس ست کہ اگر خواہد ایشان را حق شان بخشد واگر خواہد در حقوق شان کمی کند یعنی ہر چہ خواہد میکند وحکم کسی بروی نرسد وکسی را داو تاوان کرد۔

فضلا وذو كرم يعين على الندى عطف على مقسم ١٢ مفعول يعطي ١٢ ولم يزل منا ذو كرم ١١ السخاء ١٢ بخشش ١٢	٨٠	سمح كسوب رغائب غنامها عطايا ١٢ غانم ١٢ مبالغه ١٢

لغات سمح مفرد بخشندہ مرحم حواہد یحرد عدل یا بد استکال السید یکار امور القوم جبرا ونفاق اذقاتها على اخلافها فان اسباؤ الامم حقوقهن احسن القذر له ١٢

اعراب قوله فضلا منصوب علی انه مفعول له لیعطی و ذو کرم معطوف علی مقسم عربی یعطی العشیرة حقها ویحکم بینها کیف یشاء تفضلا منه ولم یزل مناذو کرم یعین اصحابه علی الجود ای یعطیهم ما یعطون جواد یکتسب المرغوبات من المعالی ولیغتنمها فارسی آن رئیس سید ایشان را از جهت فضل و کرم خود و خداوند بخشش است که اعانت میکند بر جود و جوانمردست و حاصل کننده است عطایای بسیار از برتری و بسیار غنیمت دارنده یعنی آن رئیس اگر خواهد بفضل و کرم خود حق قبیله خود می بخشد و هرچه خواهد از جهت فضل و کرم میکند و آن رئیس خداوند بخشش ست که همنشینان و رفیقان خود را بسخاوت اعانت میکند و ایشان را مال بسیار می دهد- و آن رئیس جوانمرد و سخی ست که از برتری عطایای بسیار که عبارت از آویزش و قوت نفیس و خصلت شریفه است حاصل میکند و مفت و بلا مشقت گیرنده آن مرغوبات ست-

مِنْ مَعْشَرٍ سَنَّتْ لَهُمْ اٰبَاؤُهُمْ ای هو من جماعة ۱۲ مقرر کرده ۱۲ الاحسان ۱۲	۸۱	وَلِكُلِّ قَوْمٍ سُنَّةٌ وَاِمَامُهَا طریقه ۱۲

عربی هو من جماعة سنت لهم اسلافهم الاحسان وکسب رغائب المعالی واغتنامها ولا عجب لکل قوم سنة و امام سنة یقتدی به فیها فارسی آن رئیس از قوم یست که طریقه روشن مقرر کرده اند برای ایشان پدران شان و مر هر قوم را طریقه ایست و پیشوای آن طریقه یعنی مقرر است که برای هر قوم طریقهٔ باشد و هم برای آن طریقه امامی که باو پیروی کرده می آید از انجمله آن رئیس هم امام و مقتدای قوم خود اند که برای ایشان از آبا و اجداد شان طریقهٔ تحصیل معالی که عبارت از قوت نفیس و عطیه و خصلت شریفه است و غیرها موجود اند-

اِنْ یَفْزَعُوْا تَلْقَ الْمَغَافِرَ عِنْدَهُمْ می ترسند ۱۲ فرا هم آورده شود ۱۲ جمع مغفر یعنی خود ۱۲	۸۲	وَالسِّنُّ تَلْمَعُ كَالْكَوَاكِبِ لَامُهَا یعنی حلقهٔ زره گویند ۱۲ حال ۱۲ سنان ۱۲ جمع لامه ۱۲ زره ۱۲

لغات سطر مغفر خود ملبس تحت القلنسوة عن الاصمعی ۱۲

عربی ہو من قوم ان یفزعوا تلق المغافر والدروع عندہم والحال انہا تلمع کالکواکب فارسی اگر می ترسند آن قوم انداختہ شود خودہا نزد شان وحلقہای زرہ بانیزہ درحالیکہ می درخشد مانند ستارگان زرہ ہای آن سن یعنی شاعر قوم خود را بشجاعت مدح کردہ میگوید کہ اگر ایشان از دشمنان ترسند خودہا وحلقہای زرہ نزد شان فراہم آوردہ شود یعنی برای دفع دشمنان با مسلح حاضر شوند۔

لَا يَطْبَعُوْنَ وَلَا يَبُوْرُ فَعَالُهُمْ ۸۳ بَلْ لَا تَمِيْلُ مَعَ الْهَوٰى أَحْلَامُهَا

معیوب و زشت نمی کنند ۱۲ تباہ نہ شوند ۱۲ — عقل ۱۲

عربی ہم لا یدنسوان اعراضہم بعار ولا تفسد افعالہم اذ لا تمیل عقولہم مع الہوی فارسی زنگ آلود نکنند آبروی خود را بعیب وتباہ نہ شوند افعال شان زیراچہ میل نہ کنند باخواہش خردہای شان یعنی آئینہ آبروی شان از زنگ رذائل پاک ست و کارشان از تباہی بری چہ موافق قوانین عقل کار کنند و از راستی و درستی نمی گردند و در شرح زوزنی او لا یمیل الخ واقع ست۔

فَاقْنَعْ بِمَا قَسَمَ الْمَلِيْكُ فَإِنَّمَا ۸۴ قَسَمَ الْخَلَائِقَ بَيْنَنَا عَلَّامُهَا

سرشتها ۱۲

عربی ارض ایہا العدو بما قسم اللہ تعالی فان قسام المعائش والطبائع بیننا علامہا ای ان اللہ تعالی اخلق لکل ما استحقہ من الاخلاق الحسنۃ والاخلاق السیئۃ فارسی پس قناعت کن بانچہ کہ قسمت کرد شہنشاہ برحق پس بدرستیکہ قسمت کرد سرشتہا را

لغات ۵۱ طبع زنگ و زنگ گرفتن شمشیر وجز آن - و ریناک شدن مرد و کاہل شدن ۱۲ ۵۲ بوار فساد و ہلاکی - رجل بور بالضم ای ہالک فاسد لاخیر فیہ قال ابوعبیدۃ امراۃ بور کذلک و قوم بور ای ہلکی قولہ تعالی وکنتم قوماً بوراً وہو جمع بائر مثل حائل وحول - و بار فلان اے ہلک و اباره اللہ ای اہلکہ اللہ ۱۲ ۵۳ قولہ والملک والملائکۃ والملیک واحد و جمع الملک ملوک و جمع الملک املاک ۱۲ ۵۴ خلائق جمع خلیقۃ بمعنی سرشت، خلیل ابن احمد گفتہ کہ بمعنی خوے نیک است ۱۲

میان ہا بسیار دانندۂ آنہا یعنی ای دشمنان ہرچہ خداوند کریم از خلقت و طبیعت و معائش عطا فرمودہ بآن راضی و خوشنود باشید چہ خداوند تعالیٰ اخلاق حسنہ را برای مستحق آن سرشت نمود و اخلاق سیئہ را بہر کہ سزاوار آنست ۔

وَإِذَا الْأَمَانَةُ قُسِّمَتْ فِي مَعْشَرٍ	۷۵	أَوْفَى بِأَوْفَرِ حَظِّنَا قَسَّامُهَا
		اے اوفیٰ او فر حظنا ۱۲

عربی و اذا قسمت الامانۃ بین اقوام اوفی و اکمل قسام الامانۃ حظنا بالاکثر ای نحن د فی الاقوام امانۃ فارسی وقتیکہ امانت تقسیم کردہ می شد درمیان قوم تمام کرد کامل حصہ مرا تقسیم کنندہ آن امانت یعنی در امانت و دیانت بعدیل ہستیم چہ چون خداوند کریم بروز ازل امانت و دیانت را تقسیم نمود ما نصیب جزیل و بہرۂ کثیر آن عطا فرمود پس ما در امانت و دیانت بے مثل و بعدیل ہستیم و در بعض روایت اوفی و اوفر حظنا یعنی چون امانت میان شان تقسیم می شد کامل ساخت و اوفر نمود بہرۂ ما را قسام کہ او سبحانہ تعالیٰ است ۔

فَبَنَى لَنَا بَيْتًا رَفِيعًا سَمْكُهُ		فَسَمَا إِلَيْهِ كَهْلُهَا وَغُلَامُهَا
الله ۱۲ ای شرف و مجد ۱۲ ارتفاع ۲ بلندی ۱۲		ارتفع ۱۲ شرف ۱۲ مرد میانہ سال ۱۲

عربی فبنی اللہ بیت شرف رفیع ارتفاعہ و مجد عالی السقف فارتفع الی ذلک الشرف کہل العشیرۃ و غلامہا ای ان کہولہم و شبانہم کلہم ینتہون الی المعالی المکارم فارسی پس بنا کرد برای ما خانہ را کہ بلند ست سقف آن پس بلند شد سوے آن مرد میانہ سال و کودک آن قوم یعنی شرف را با خانہ تمثیل دادہ و بمناسبت آن سقف خانہ و صعود یران ذکر کردہ می گوید کہ حق سبحانہ تعالیٰ برای ما خانۂ بلند مجد

لغات ۷۵ سمک برداشتن و سقف خانہ یقال سمک اللہ السماء سمکا ۔ سموک بلند شدن یقال سنام سامک ای عال مرتفع سموکات آسمان ہا ۱۲

وبزرگی بنا نموده وهمه کس ما از قوم ما چه برنا وچه پیر دران خانهٔ شرف داخل شدند یعنی همه کس قوم ما ذی شرف اند و بمرتبهٔ علیا رسیدند۔

فهم السعاة اذا العشيرة افظعت (امر فظيع ۱۲ / ای اصابها)	۸۷	وهم فوارسها وهم حكامها

عربی اذا اصاب العشیرة امر فظیع سعوا فی دفعه وکشفه وهم فرسان العشیرة عند قتالها وحکامها عند تخاصمها فارسی پس ایشان کوشش کنندگان اند چون قبیله امر بزرگ ترسناک رسیده شوند وایشان سواران آن قبیله اند و فرمان روایان آنان یعنی چون درمیان قبیله امر بزرگ بیمناک سرزد شود در دفع آن ایشان کوشش کنند ومن جانب قوم بجنگ دشمنان سوار شوم وایشان حکمران قبیله اند۔

وهم ربيع للمجاور فيهم (ای لمن جاورهم ۱۲)	۸۸	والمرملات اذا تطاول عامها (زنان بیوه ۱۲ / سال ۱۲)

عربی هم ربیع لمن جاورهم لعموم نفعهم واحیائهم ایاه بجودهم وللنساء المرملات اذا تطاول عام عدتهن بسوء حالهن فان زمان الشدة یستطال فارسی وایشان موسم بهار اند برای اقامت کنندگان درمیان شان وبرای زنان بیوه چون دراز شود سال ایشان یعنی شاعر مردان قوم خود را در نفع رسانی بموسم بهار تشبیه داده میگوید که چنانچه ریزش آب موسم بهار بر زمین عام ست که در هر جا می بارد و آنرا سرسبز و شاداب سازد همچنان عطیات مردان قوم ما بر همسایگان وبیوه زنان عام۔

وهم العشيرة ان يبطئ حاسد (ای مخافة ان یبطی ۱۲)	۸۹	او ان يميل مع العدو لئامها

لغات سطر ۸۷ افظاع کار بیمناک رسیدن و ترسیدن ۱۲ سطر ۸۸ مرملة زن بے شوهر و ... در زمان جاهلیت چنان بود که چون شوهر زن می مرد تا یک سال عدت میکرد و در اوائل اسلام هم بر آن حکم بود و بعد از ان عدت تا چهار ماه و ده ... مقرر گشت ارمل مرد بے زن ارملة زن بے شوهر ارملت المرأة ای ماتت عنها زوجها ارمال بے زاد شدن قوم ۱۲

اعراب ہم العشیرۃ ای ہم مصلحو العشیرۃ ثم حذف المضاف واقام المضاف الیہ وقیل ہم العشیرۃ ای ہم الکاملون فی المعاشرۃ کما یقال فی المدح ہو الرجل ای ہو الکامل فی الرجولیۃ

قولہ ان یطلع معناہ مخافۃ ان یطلع عربی وہم مصلحو العشیرۃ مخافۃ ان یطلع حسا والعشیرۃ بعضہم عن نصر بعض ومخافۃ ان یمیل لئام العشیرۃ الی الاعداء ومظاہرتہم ایاہم علی الاقارب

فارسی اوشان صلح نمایندگان قبیلہ اند بترس اینکہ تاخیر کند حاسد وبترس اینکہ میل کند با دشمن نکوہش کنندگان آن قبیلہ یعنی چون درمیان قبیلہ خصومت پیدا شود ایشان بزودی در اصلاح آن کوشند وصلح نمایند بترس آنکہ بعد یکدیگر دشمن تا زمان دراز باشد والئیان بہ دشمنان موافقت نمایند وبعض چنین روایت کردہ اند کہ (او ان یلوم مع العدی الواہما) یعنی ایشان نصرت یکدیگر می کنند بجہت خوف درنگی حاسد وبخوف آنکہ نکوہش کنند یا دشمنان نکوہش کنندگان ۔

خاتمۃ الطبع

بعد الحمد والصلوۃ مخفی مباد کہ حسب خواہش طلبہ علوم عربیہ وشائقین فنون ادبیہ چار معلقات را از معلقات سبعہ بخدمت عالم ادیب فاضل لبیب مولوی محمد اسحق صاحب اسلام آبادی برای شرح جدید وتفسیر پیش کردم من بعد برای نظر ثانی حوالہ برادر عزیز مولوی محمد رشید سابق مدرس دوم مدرسہ جامع العلوم نمودم وبتصحیح تام وتنقیح مالا کلام در مطبع مجیدی زیر باہتمام عزیزی عبد الحمید سلمہ اللہ الحمید چاپ کنانیدم فالحمد للہ کہ حسب مرضی در ماہ رجب المرجب مطابق فروری سنہ ۱۹۴۲ء مطبوع طبائع شائقین گردید امید کہ محنت ومشقت حقیر را حفظ فرمایند وزر کثیر کہ درین اہتمام صرف شدہ برباد نہ نمایند ونقل نمودہ خراب وتباہ نہ فرمایند کہ داخل رجسٹر سرکار حق قانون ۲۵ کردہ ام

العبد

احقر محمد سعید تاجر کتب کلکتہ خلاصی ٹولہ نمبر (۸۵)

اعلان

بشریٰ فقد انجز الاقبال ما وعدا ۔ وکوکب المجد من افق العلیٰ صعدا

شائقین فنون ادبیہ و طالبین علوم عربیہ پر واضح ہو کہ عربی ادب مین سبعہ معلقہ کا جیسا بڑا
رتبہ ہی ہر شخص پر واضح ہی لیکن کلمات کی متانت الفاظ کی جزالت عبارت کی بلاغت ترکیب
کی دقت ایسے امور نہین جنپر آسانی سے اطلاع ہو سکے یون کہنے کو اسکی بہت سی شرحین موجود
ہین لیکن بعض تو خود ایسی دقیق ہین جسکے سمجھنے کیلیے ایک اور شرح کی ضرورت ہی بعض مین ضروری
باتین نہین ہین اسلیے ایک ایسی [illegible] طلبہ نظر لگائے ہوئے تھے جو تمام متقدمین کی شروح کا خلاصہ
ہونیکے ساتھ جدید تحقیقات بھی ہو متقدمین [illegible] ادیب فاضل لبیب مولوی
ابوالفضل محمد اسحٰق اسلام آبادی علمہ اللہ زادہ الابادی نے معلقات سبعہ کی [illegible]
ہین شرح مطابق خواہش طلبہ کے لکھی اور پھر مزید اطمینان کیلیے اُسکو مین نے اپنے برادر عزیز عالم فرید فاضل فائق الندید
یعنی حاجی محمد شفیع سلمہ الصمد سابق مدرس مدرسہ منبع العلوم کے سامنے نظر ثانی کیلیے پیش کیا اور انھون نے غایت تعمق اور نہایت
تدقیق کیساتھ اسکو از اول تا آخر دیکھا اور جابجا اصلاح کی اور پھر نہایت صحت و اہتمام سے اسکو مین نے اپنے مطبع محمدی
مین باہتمام محمد شفیع سلمہ چھپوایا ۔ خدا سے امید ہے کہ یہ شرح تمام شروح پر فوقیت حاصل کریگی و مقبولیت عام
نصیب ہوگی چونکہ ان امور مین مصارف کثیر اور نیز خطیر احقر کا خرچ ہوا ہی اسلیے کوئی صاحب احقر کو نقصان نہ
پہونچاوین اور اسکے چھاپنے یا چھپوانیکا قصد نہ فرماوین کہ حسب ایکٹ ۲۵ سنہ ۱۸۶۷ داخل رجسٹر سرکار انگریزی
کر دی گئی ہی ہان جسقدر نسخے مطلوب ہون مطبع یا کہ میری دکان سے طلب فرماوین ۔

محمد حافظ خان تاجر تمباکوی خوردنی چوک لکھنؤ سے طلب (۸۹)